

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

**YRITYKSET JA IHMISOIKEUDET:
VERTAILEVA TAPAUSTUTKIMUS SUOMEN JA RUOTSIN IHMISOIKEUSSUOJELUSTA YRITYSTEN
NEGATIIVISILTA IHMISOIKEUSVAIKUTUKSILTA ULKOMAILLA**

Taika Vuori
Pro gradu- tutkielma
Huhtikuu 2018
Ohjaaja: Kaisa Herne

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

VUORI, TAIKA: Yritysten ihmisoikeudet: vertaileva tapaustutkimus Suomen ja Ruotsin ihmisoikeussuojelusta yritysten negatiivisilta ihmisoikeusvaikutuksilta ulkomailla

Pro gradu- tutkielma, 82 s.

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma/Valtio-opin opintosuunta

Huhtikuu 2018

Valtiotasoinen ihmisoikeussuojelu yritysten negatiivisilta ihmisoikeusvaikutuksilta valtion rajojen ulkopuolella on yksi ihmisoikeussuojelun puutteellinen, mutta kehittyvä alue. Yritykset toimivat mitä lisääntyvässä määrin monikansallisessa ympäristössä, jolloin ihmisoikeussuojelun vastuutaho jää usein epäselväksi. Yritykset asettuvat edelleen kansainvälisessä laissa harmaalle alueelle. Yritysten kotimaiden vastuussa ulkomailla tapahtuvien rikkomusten selvittämisessä on edelleen paljon monitulkintaisuutta, eivätkä käytänteet ole vielä kovinkaan juurtuneet kansallisella tasolla. YK on selvittänyt valtioiden vastuuta yritysten ihmisoikeusloukkauksista valtioiden rajojen ulkopuolella julkaisemalla vuonna 2011 YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet. Ohjaavissa periaatteissa tähdennetään valtioiden velvollisuuksia ennaltaehkäistä negatiivisia ihmisoikeusvaikutuksia maan rajojen ulkopuolella tapahtuvassa kontekstissa. Ohjaavat periaatteet eivät kuitenkaan ole kansainvälisyydellisesti sitovia ja valtioilla on edelleen paljon liikkumatilaa toteuttaa suojelua haluamallaan tavalla. Valtiotasoinen tutkimus valtioiden tavoista kontrolloida yrityksiä niiden operoidessa ulkomailla on vielä hyvin olematonta. Jotkut ovat pitäneet Ruotsia ihmisoikeussuojelun edelläkävijänä sen ulkopolitiikan eri alueilla, sillä Ruotsi on toteuttanut ihmisoikeusvetoista ulkopolitiikkaa jo pitkään. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan miten Suomi ja Ruotsi poikkeavat yritysten negatiivisten ihmisoikeusvaikutusten ehkäisyssä rajojensa ulkopuolella. Tutkimuksessa vertaillaan Suomen ja Ruotsin vientipolitiikan ja ihmisoikeuspolitiikan periaatteita, sekä YK:n ohjaavien periaatteiden toimeenpanosuunnitelmia laadullisen sisällönanalyysin menetelmin.

Ruotsin ihmisoikeuspolitiikassa ja vientipolitiikassa ihmisoikeuksien suojelu on nostettu selvästi keskiöön ja yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ongelmakohdat nostettu esille. Vientipolitiikasta paistaa ihmisoikeussensitiivisyys, ja ulkopolitiikan kaikkia eri sektoreita ajetaan ihmisoikeudet edellä. Suomen ulkopolitiikan taloudellisella tai ihmisoikeuksia koskevalla osa-alueella ei puolestaan yritysten ihmisoikeusvaikutuksia olla juuri lainkaan huomioitu. Toimeenpanosuunnitelmien vertailusta kuitenkin selviää, ettei Ohjaavien periaatteiden ihmisoikeussuojelua koskevien konkreettisten toimien välillä ole Suomessa ja Ruotsissa suuria eroavaisuuksia. Molempien maiden suunnittelemat ihmisoikeuksien suojeluun tähtäävät mekanismit ovat lähes poikkeuksetta vapaaehtoisuuteen perustuvia, ja ne kohdentuvat ainoastaan pieneen joukkoon yrityksiä. Ainoa huomattava eroavaisuus on siinä, että Ruotsi tulkitsee lainkäyttöalueensa ulottuvuutta paljon Suomea laajalaisemmin, joka mahdollistaa ulkomailla tapahtuneiden ihmisoikeusrikkomusten tuomitsemisen ruotsalaisissa oikeusistuimissa. Tutkimus todistaa, että ihmisoikeussuojelu yritysten vaikutuksilta valtioiden rajojen ulkopuolella on edelleen huomattavaa kehittämistä vaativa alue, jossa on myös valtiollisella tasolla selkeitä epäkohtia.

Sisällys

1.0. JOHDANTO	1
1.1. Ruotsi, Suomi ja ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalisuus	7
2.0. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	9
2.1. Valtion toimivallan määritelmä ja ulottuvuus	9
2.2. Ekstraterritoriaaliset velvollisuudet	10
2.3. Suora ja epäsuora ekstraterritoriaalinen toimivalta	14
2.4. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ekstraterritoriaaliset velvoitteet	15
2.5. Lopuksi	17
3.0. Miksi jotkut valtiot päättävät suojella ihmisoikeuksia ekstraterritoriaalisesti.....	17
3.1. Ulkopolitiikan määritelmä	18
3.2. Ulkopolitiikka ja kansainvälisen politiikan teoriat.....	20
3.3. Realismi	20
3.4. Konstruktivismi	21
3.5. Organisoitu kaksinaismoralismi ulkopolitiikassa.....	22
3.6. Miksi jotkut maat sitten suojelevat ihmisoikeuksia ekstraterritoriaalisesti?	23
4.0. EMPIIRINEN AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ	27
4.1. Johdanto aineistoon	27
4.2. Tutkimuksen aineisto.....	29
4.3. Tutkimusstrategia: vertaileva tapaustutkimus	33
4.4. Tapaustutkimuksen päämäärät	35
4.5. Tutkimuksen metodologia: laadullinen sisällönanalyysi.....	36
4.6. Tutkimuksen heikkoudet ja vahvuudet.....	37
5.0 ANALYYSI	40
5.1. Miten Suomi ja Ruotsi eroavat yritysten ulkomailla tapahtuvien negatiivisten ihmisoikeusvaikutusten ehkäisemisessä?	40
5.2. Yleisesti	40
5.3. Suomen kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka.....	40
5.3. Ruotsin kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka.....	42
5.4. Suomen ulkopolitiikan taloudellinen ulottuvuus ja ihmisoikeudet	45
5.5. Ruotsin ulkopolitiikan taloudellinen ulottuvuus ja ihmisoikeudet	46
6.0. Ihmisoikeuksien suojelun toimeenpanoon tähtäävät mekanismit, joilla negatiivisia ihmisoikeusvaikutuksia ehkäistään	50
6.1. Ruotsi: YK:n ohjaavien periaatteiden toimeenpanosuunnitelma	50
6.2. Ruotsin valtion ja yritysten väliset suhteet.....	51
6.3. Ruotsin sääntelylliset ja poliittiset toimet	53

6.4. Ruotsin valtion toimivallan ulottuvuus	55
6.5. Ruotsi: muuta	56
6.6. Suomi: YK:n ohjaavien periaatteiden toimeenpanosuunnitelma	57
6.7. Suomen valtion ja yritysten väliset suhteet.....	58
6.8. Suomen sääntelylliset ja poliittiset toimet	61
6.9. Suomen toimivallan ulottuvuus	63
7.0. Muuta	64
8.0. POHDINTAA	66
8.1. Ihmisoikeussuojelun eroavuudet ulkopoliittikan periaatteellisella tasolla	66
8.2. Ihmisoikeuksien suojelun toimeenpanon eroavaisuudet	67
8.3. Yhteys kansainvälisten suhteiden teorioihin	70
9.0. JOHTOPÄÄTÖKSET	72
10. LÄHDELUETTELO:	76

1.0. JOHDANTO

Kun kansainvälistä ihmisoikeuslakia hahmoteltiin yli seitsemänkymmentä vuotta sitten, kansainvälisen politiikan viitekehys oli huomattavasti erilainen verrattuna nykypäivään. YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, sekä ihmisoikeussopimukset ja niiden valvonta luotiin tilanteessa, jossa valtiot ja niiden suvereniteetti muodostivat ylimmän entiteetin kansainvälisissä suhteissa, ja valtioiden nähtiin olevan kyvykkäitä toimeenpanemaan ja valvomaan ihmisoikeuksia sen omalla maantieteellisellä alueella. Maailmansotien jälkitilassa ihmisoikeussopimukset luotiin ensi sijassa suojelemaan kansalaisia valtioidensa hirmuvallalta ja tyrannialta.

Traditionaalisesti valtion rooli ihmisoikeuksien turvaajana, valvojana ja vaalijana keskittyi siis valtion maantieteellisten rajojen sisäpuolelle, eikä muiden maiden ihmisoikeuksien valvonta ja toimeenpano voi suvereniteetin vuoksi kuulua toisen valtion piiriin. Suvereniteetin nähdään muodostavan kansainvälisten suhteiden perussäännön, ns. grundnormin, jolla kielletään kenenkään muun tahon puuttuminen valtioiden sisäisiin asioihin (Reus-Smit, 2001: 519).

Valtiollisen suvereniteetin nähdään kuitenkin olevan tämän päivän kansainvälistymässä maailmassa enenemissä määrin horjuva käsite, jonka haastajaksi ovat tulleet lukuisat muut toimijat. Esimerkiksi kansainvälisten suuryritysten kasvattavat globaalia valtaansa ja ovat taloudelliselta merkittävyydeltään usein jopa valtioita suurempia. Tästä oivana esimerkkinä on se, että vuonna 2015 sadasta maailman suurimmasta taloudellisesta toimijasta kuusikymmentäyhdeksän oli korporaatioita, ainoastaan kolmenkymmenen yhden ollessa valtioita (Global Justice Now, 2016). Lisäksi maailman kymmenen suurimman yrityksen yhteenlaskettu liikevaihto on \$2.9 triljoonaa, joka on suurempi kuin 180 pienituloisimman maan verotulot yhteensä (Inman, 2016).

Kansainvälisten yritysten kasvattaessa valtaansa on tullut selväksi, että ihmisoikeuksien rikkojina voivat yksityishenkilöiden ja valtion lisäksi olla myös yritykset. Kansainvälisten korporaatioiden toimien aiheuttamat ympäristökatastrofit ja ihmisoikeusloukkaukset ovat eittämättä arkipäiväistävämpi osa uutisvirtaa. Esimerkkeinä voidaan mainita esimerkiksi Shellin aiheuttama öljykatastrofi Nigeriassa, Union Carbiden tuhansia

kuolemia aiheuttanut Bhopalin kaasuräjähdyks tai vaikkapa Bangladeshin Rana Plazan vaateetehtaan sortuminen.

Perinteisen Westphalian-mallin pohjalle rakennettu kansainvälinen laki ole ehtinyt sopeutumaan globaalin maailman muutoksiin ja tarpeisiin, eikä valtion suvereeni toimivalta ei aina enää kykene tehokkaasti vastaamaan globaalin maailman uusiin haasteisiin. Lisäksi valtion perinteisiä toimia on laajalti yksityistetty viime vuosikymmeninä ympäri maailmaa, jolloin valtioiden vastuuta ja tehtäviä on siirretty yksityiselle sektorille. Voisi siis sanoa, että valtio on saanut rinnalleen lukuisia toimijoita haastamaan sen merkitystä.

Yritykset asettuvat kansainvälisen lain suhteen harmaalle alueelle. Kansainvälisessä laissa yrityksiä voidaan pitää syyntakeisina ainoastaan, mikäli ne rikkovat kansainvälisen rikostuomioistuimen perustamissopimusta, Rooman perussääntöä (Gotzmann, 2008, 38), sillä yrityksiltä puuttuu oikeushenkilöllisyys kansainvälisessä laissa (Ku, 2012). Rooman perussääntö kattaa ainoastaan sotarikokset, joukkotuhontaan liittyvät rikokset sekä rikokset ihmisyyttä vastaan. On selvää, että laaja kirjo ihmisoikeuksiin liittyviä rikoksia jää yllämainittujen kategorioiden ulkopuolelle. Kansainvälisen ihmisoikeuslain puitteissa on mahdollista saattaa oikeudelliseen vastuuseen ainoastaan yksilöitä tai valtioita, muutamia hyvin marginaalisia poikkeustapauksia lukuun ottamatta¹. Mikäli esimerkiksi suomalainen yritys rikkoo ihmisoikeuksia toimiessaan kehitysmaassa, ei ole olemassa kansainvälisen lain toimivaltaa harjoitettavaa tahoa, joka voisi saattaa yrityksen vastuuseen teoistaan. Ihmisoikeusrikkomusten ilmetessä maa, jonka maantieteellisellä alueella rikkomus tapahtuu, voi haastaa yrityksen oikeuteen teoistaan olettaen, että kyseinen maa on kriminalisoinut teon ja ratifioinut asiaankuuluvat ihmisoikeussopimukset. Lisäksi, ihmisoikeusrikkomusten uhriksi joutuneet voivat haastaa yrityksen oikeuteen yrityksen kotimaassa, eli siinä maassa jossa yrityksen pääkonttori sijaitsee (Ruggie, 2008a, i). Myös kotimaa voi tietyissä tilanteissa asettaa yrityksensä juridiseen vastuuseen rikkomuksistaan ulkomailla.

Yllämainitut tilanteet toteutuvat tosin hyvin harvoin, sillä yrityksen kotimaa ei aina ole tietoinen yritystensä ihmisoikeusrikkomuksista muualla, ja kohdemaassa oikeudellista

¹ Esimerkiksi Alien Tort Statute Yhdysvalloissa.

vastuuta saattaa ehkäistä esimerkiksi korruptio, puutteellinen lainsäädäntö sekä ihmisoikeusrikkomusten uhreiksi joutuneiden huonot mahdollisuudet viedä tapauksia oikeuteen. Harvoin vaikkapa lapsityövoiman käytön uhreiksi joutuneilla on tarvittavaa sosiaalista ja taloudellista pääomaa taistella suuria korporatioita vastaan oikeuskanavin. Lisäksi McCorquadale ja Simonsin (2007, 600) mukaan monille ei-teollistuneille valtioille suurten, kansainvälisten yritysten taloudellinen valta on niin suuri, etteivät maat pysty tai halua puuttua niiden toimiin tai niitä voivat estää myös valtioiden kahdenväliset kauppasopimukset. Toisaalta, suuryritysten kotimaat ovat usein teollistuneita valtioita, joilla on resursseja, valtaa ja laillista kapasiteettia säännöstellä yritystensä toimia ekstraterritoriaalisesti, jos ne vain päättävät tehdä niin. Yrityksien ihmisoikeusloukkauksista rankaisuna on kuitenkin edelleen useimmiten lähinnä mediakohu, ja sitä mahdollisesti seuraava kuluttajien ostokäyttäytymisen muutos, olettaen että tapaus ylipäättään päättyy median tietoon.

Yrityksiin ja ihmisoikeuslakiin liittyviä puutteita on viime vuosina pyritty paikkaamaan kansainvälisellä tasolla. Vuonna 2011 Yhdistyneiden Kansakuntien ihmisoikeusneuvosto hyväksyi yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet, joiden tavoitteena on varmistaa ihmisoikeuksien toteutuminen yritysten kaikessa toiminnassa. Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden (The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, tästedes ohjaavat periaatteet)² tarkoitus on täydentää aukkoja kansainvälisessä laissa koskien yrityksiä ja ihmisoikeuksia. Sen kolme keskeistä tavoitetta koskee valtion velvollisuutta suojella ihmisoikeuksia, yritysten velvollisuutta kunnioittaa ihmisoikeuksia sekä yritysten aiheuttamien ihmisoikeusloukkausten uhrien mahdollisuutta saada korvauksia heihin kohdistuneista ihmisoikeusrikkomuksista. Tämä on niin sanottu kolmesta pilarista koostuva ”suojele, kunnioita ja korjaa”- ohjeistus.

Ensimmäisen pilarin mukaan valtiolla on velvollisuus suojella ihmisiä yritysten ja muiden tekemiltä ihmisoikeusloukkauksilta ja niiden on varmistettava, että ihmisoikeuksien rikkojat joutuvat vastuuseen ja uhrit saavat oikeudellista tukea, samalla kun yrityksillä itsellään on velvollisuus ihmisoikeuksien kunnioittamisesta. Ohjeistus tarjoaa valtioille

² Tässä tutkielmassa käytetään YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevista ohjaavista periaatteista Työ- ja elinkeinoministeriön suomenkielistä käännöstä vuodelta 2013

kymmenen kohdan listan, jonka avulla valtioiden tulisi toimeenpanna ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalista suojelua. Ohjeistus myös selventää, että on valtioiden vastuulla varmistaa, etteivät valtio-omisteisten yritysten, tai muiden valtioon yhdistettävien yritysten toimet edesauta ihmisoikeusloukkauksia:

Valtioiden on ryhdyttävä lisätoimenpiteisiin yksilöiden suojelemiseksi sellaisten yritysten ihmisoikeusloukkauksilta, jotka ovat valtion omistamia tai hallinnoimia tai jotka saavat merkittävää tukea ja palvelua valtionlaitoksilta, kuten vientiluottolaitoksilta ja virallisilta investointitakuulaitoksilta, mukaan lukien tarvittaessa ihmisoikeuksiin liittyvän huolellisen ennakoarvioinnin vaatiminen (Työ- ja elinkeinoministeriö 2013, 7).

Valtio voi ainakin periaatteellisella tasolla myös joutua juridiseen vastuuseen omistamiensa yritysten ihmisoikeusloukkauksista kansainvälisen lain kautta (UNGP, 2011, 3-12, Finnwatch, 2012). Erityisen ongelmallista yritysten ihmisoikeusloukkauksista tekee kuitenkin vastuuketjun epäselvyys. Yritykset käyttävät alihankintaketjuja, omistavat tytäryhtiöitä, sijoittavat ja investoivat. Tällöin vastuussa olevan tahon tunnistaminen hankaloituu, ja ihmisoikeusrikkojien saattaminen vastuuseen teoistaan vaikeutuu. Jos esimerkiksi valtio-omisteinen yritys tietoisesti investoi tahoon, joka käyttää alihankintaketjussaan lapsityövoimaa on epäselvää, onko vastuussa viime kädessä alihankkija vaiko valtio.

Huomionarvioista on, että ohjaavat periaatteet on kuitenkin loppujen lopuksi ainoastaan niin sanottu 'soft law'-instrumentti³. Tämä tarkoittaa sitä, ettei sopimus ole oikeudellisesti sitova, eikä yritystä voi haastaa oikeuteen pelkästään soft law:n perusteella.

Soft law on pohjimmiltaan ohjaavia periaatteita, jotka rakentuvat usein velvoittavien ihmisoikeussopimusten varaan tarkentaen niitä. Soft law vaihtelee ainoastaan joitakin lieviä velvollisuuksia sisältävistä sopimuksista esimerkiksi vapaaehtoisuuteen perustuviin päätöslauselmiin tai vaikkapa kansainvälisten järjestöjen hyväksymiin ohjesääntöihin (Chinkin 1989). Soft law voi muokata tapaoikeutta, ja voidaan myös sanoa, että vaikka soft law:sta uupuvat valvontamekanismit, niiden noudattaminen ei ole vapaaehtoista. Ne ovat niin ikään perinteistä lakia heikompiä, mutta ne asettavat

³ Soft law:lle ei ole olemassa vakiintunutta suomenkielistä käännöstä.

suuntaviivat ja ohjeistukset toiminnalle ja vaikuttavat oikeussääntöjen soveltuvuuden arviointiin. Aija Vallelan (2015, 18) mukaan esimerkiksi EU:n oikeudessa soft law voi vaikuttaa oikeudellisesti sitovien EU-säädösten tulkintaan.

Myös YK:n Kestävän kehityksen tavoiteohjelmassa, Agenda 2030:ssä ja sen 17 tavoitteen toimeenpanosuunnitelmassa ihmisoikeudet ja yritysvastuu on otettu huomioon. Tavoiteohjelman toimeenpanosuunnitelman kohdassa 67 todetaan, että yksityisellä sektorilla on rooli kestävän kehityksen toteuttamisessa, ja että toimiva business -sektori tarvitsee rinnalleen työntekijöiden oikeuksien, terveyden ja ympäristön suojelua, kuten myös ohjaavissakin periaatteissa mainitaan (YK, 2015).

Ihmisoikeuksien universaaliudesta huolimatta, ihmisoikeuksia koskevia velvollisuuksia on perinteisesti tulkittu ainoastaan territoriaalisesti sidottuina. Ihmisoikeuksien territoriaalisuuden mukaan valtioilla on ihmisoikeuksien suhteen velvollisuuksia ainoastaan sen omien maantieteellisten rajojen sisäpuolella. Globalisoituvassa maailmassa, jossa lokaalit toimet yhdessä paikassa voivat vaikuttaa epäsuorasti lukuisten ihmisten elämään muualla, ei ihmisoikeuksien maantieteellisesti rajattu näkemys ole kuitenkaan enää kovin ajankohtainen. Valtioiden rajojen ulkopuolelle ulottuvia, niin sanottuja ekstraterritoriaalisia ihmisoikeusvelvollisuuksia on hiljattain tarkennettu Maastrichtin valtioiden ekstraterritoriaalisten velvollisuuksien periaatteissa (Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the Area of Economic, Social and Cultural Rights, 2012). Maastrichtin periaatteet on lukuisten ihmisoikeus – ja lainopillisten eksperttien luoma tulkinta kansainvälisestä laista, ja sen ovat allekirjoittaneet lukuisat kansalaisjärjestöt, akateemiset instituutiot sekä YK:n edustajat.

Huolimatta ihmisoikeuksien ortodoksisesta, territoriaalisuuteen sidotusta tulkinnasta, Maastrichtin periaatteissa on tulkittu, että valtioilla on niiden maantieteellisten rajojen ulkopuolelle ulottuvia ihmisoikeuksiin liittyviä velvollisuuksia. Nämä velvollisuudet eivät kuitenkaan tarkoita, että jokainen valtio olisi vastuussa ihmisoikeuksien toteutumisesta maailman jokaisessa kolkassa. Velvollisuuksien ulottuvuus kohdentuu tilanteisiin, jossa valtio käyttää valtaansa tai auktoriteettiansa tilanteissa tavalla, jolla voi olla vaikutuksia ihmisoikeuksien toteutumiseen muualla (De Schutter ym. 2012, 1090). Toisin sanoen, kun valtio esimerkiksi toimii ulkomailla, tulee sen varmistaa, ettei se riko toimissaan toisten maiden kansalaisten ihmisoikeuksia. Maastrichtin periaatteissa nähdään, että

osapuolet voivat haastaa valtion oikeuteen ihmisoikeuksien rikkomisesta sen omien rajojen ulkopuolella.

Myös YK:n Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavissa periaatteissa käsitellään valtioiden ekstraterritoriaalisia velvollisuuksia suhteessa ihmisoikeuksiin seuraavasti:

Valtioiden täytyy suojella kolmansien osapuolien ihmisoikeusloukkauksilta, yritykset mukaan lukien, rajojensa sisäpuolella sekä/tai lainkäyttövaltansa alueella. Tämä sisältää tarvittavien toimenpiteiden tekemistä rikkomusten ehkäisemiseksi, tutkimiseksi, rankaisemiseksi ja hyvittämiseksi tehokkaiden käytäntöjen, lainsäädännön, ohjesääntöjen ja tuomioiden kautta (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2013: 4).

Eriyisen keskeistä YK:n periaatteissa on viittaus valtioiden lainkäyttövaltaan/toimivaltaan. Kotimaiset yritykset, etenkin valtio-omisteiset, kuuluvat valtion toimivallan alueelle. Käytännössä oikeudellisen vastuun todennäköisyys riippuu kuitenkin pitkälti siitä, kuinka laajasti valtio itse tulkitsee ihmisoikeuksien universaaliutta. Jos valtio itse ei sitoudu ihmisoikeuksien ekstraterritoriaaliseen näkemykseen, ei se myöskään todennäköisesti sitoudu takaamaan, että niin yksityisomisteiset, kuin julkisomisteisetkin yritykset joutuvat kotimaan ulkopuolella tapahtuvista ihmisoikeusloukkauksistaan oikeudelliseen vastuuseen. Ottaen huomioon yritysten ihmisoikeusvelvoitteisiin liittyvän soft-law:n luonne, sekä monitoroinnin ja sanktioiden puute kansainvälisessä laissa, ihmisoikeuksien ekstraterritoriaaliset velvollisuudet riippuvat valtioiden halukkuudesta noudattaa Maastrichtin periaatteita tai YK:n ohjaavia periaatteita.

Keskeinen ongelma siis on, että kyseiset periaatteet luokitellaan suositusluonteiseksi säädökseksi, eli soft law:ksi, jolloin ne eivät keskeisesti velvoita valtioita tutkimaan muissa maissa ilmenneitä ihmisoikeusrikkomuksia, joiden tekijänä on niiden maassa pääkonttoria pitävä yritys. Sitovan lain, eli hard-law:n ja ei-sitovan, soft-law:n välillä vaikeutena on kuitenkin se, ettei kansainvälisessä laissa ole täysin yksiselitteistä määritelmää tai selkeää rajanvetoa näiden kahden välillä (Klabbers, 2013, 38). Suositusluonteiset säädökset antavat valtioille paljon liikkumavaraa toimia siten, miten ne parhaaksi näkevät. Jotkin valtiot ovat kuitenkin omaksuneet YK:n Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet säätelemään yritystensä ulkomailla

tapahtuvaa toimintaa, ja hyväksyneet periaatteiden ekstraterritoriaalisen vastuutulkinnan enenemässä määrin. Toiset valtiot tulkitsevat edelleen ihmisoikeuksia ainoastaan territoriaalisesti sidottuina sopimuksina.

Yksiselitteisiä syitä sille, miksi jotkut valtiot tulkitsevat ekstraterritoriaalisia ihmisoikeusvelvollisuuksiaan tiukemmin kuin toiset on vaikea löytää. Valtion suhtautuminen ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalisuuteen voi myöskin vaihdella ulkopolitiikan eri osa-alueilla, joiden välillä voi olla voimakkaitakin ristiriitoja. Valtio voi pitää ihmisoikeuksia erittäin keskeisenä ja ohjaavana tekijänä esimerkiksi kehitysyhteistyössään, mutta suhtautua välinpitämättömästi ihmisoikeuksiin talouspolitiikassaan. Pahimmillaan valtio voi esimerkiksi ajaa toisessa maassa kehitysyhteistyöhankkeita, joiden tavoitteena on naisten oikeuksien parantaminen, samalla kun samasta valtiosta peräisin oleva yritys vie ihmisoikeuksia vastakkaiseen suuntaan esimerkiksi maksamalla naistyöntekijöilleen elämiseen riittämätöntä palkkaa. Tällöin voitaisiin sanoa, että valtion ulkopolitiikan eri sektoreiden, kuten vaikkapa juuri talouden ja kehitysyhteistyön periaatteet ja tavoitteet ovat ristiriidassa keskenään.

1.1. Ruotsi, Suomi ja ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalisuus

Yksittäisten valtioiden ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalista suojelua yritysten käytäntöjä säätelemällä ei ole juurikaan tutkittu aihepiirin ollessa verrattain uusi. Aiempi tutkimus on lähinnä keskittynyt käsittelemään joko ekstraterritoriaalisen ihmisoikeusvastuun olemassaoloa ja sen ulottuvuuksia teoreettisesti, tai talouden yksittäisiä alueita, kuten vaikkapa tekstiiliteollisuuden säätelyä tai yritysvastuun mekanismeja yleisesti. Empiirinen tutkimus yksittäisten valtioiden halusta säädellä yrityksiään ekstraterritoriaalisesti on tällöin jäänyt lähes olemattomaksi. Siksi onkin tärkeää tuoda esille, kuinka valtiot toteuttavat ekstraterritoriaalisen suojelun mahdollisuutta käytännössä. Kuten sanottua, valtioilla on usein paljon liikkumavaraa toteuttaa kyseistä suojelun muotoa haluamallaan tavalla.

Voisi ajatella, että ihmisoikeuksien suojelussa ja yritysten kontrolloinnissa valtioiden taholta on kaksi päämäärää ristiriidassa keskenään: taloudelliset intressit sekä yksilöiden suojelu. On valtioiden etu, jos niiden yritykset menestyvät kansainvälisesti ja tuottavat voittoa, kasvattavat verokertymiä, luovat kasvua, ja niin edelleen. Yritysten toiminnan

rajoittamisen tai kontrolloinnin ihmisoikeuksien suojelemiseksi voidaan usein erheellisesti ajatella vaikuttavan epäsuotuisasti talouteen, jonka puolestaan voisi kuvitella hidastavan tai ehkäisevän yrityksiin kohdistuvan säätelyn syntymistä.

Kun ihmisoikeuksien suojeleminen yritysten negatiivisilta vaikutuksilta on vielä kehittyvässä tilassa, on tärkeää tarkastella vertailevasta näkökulmasta, kuinka valtiot suojelemaan toteuttavat. Tämä auttaa havaitsemaan puutteita suojelemissa, jonka myötä voidaan myös havaittuja epäkohtia tarvittaessa korjata. Onnistumiset ihmisoikeussuojelemissa voivat taas tarjota kannustimia tai malleja muille maille yritysten negatiivisten vaikutusten kontrolloimiseksi.

Ruotsi on jo pitkään pitänyt ihmisoikeuksia keskeisimpänä seikkana kaikessa sen ekstraterritoriaalisessa toiminnassa militaarista yhteistyöstä ulkomaankauppaan (Brysk, 2009). Onkin siis mielekasta tarkastella, onko Ruotsi valveutunut ihmisoikeussuojelemissa myös tällä uudella säätelyn alueella. Tuottaakseni vertailevaa tutkimusta olen valinnut Suomen ihmisoikeussuojelun käytänteet ja periaatteet vertailukohtaksi. Ruotsi ja Suomi ovat mielenkiintoisia vertailukohteita niiden verrattain samanlaisen arvomaailman, poliittisen luonteen, historian, koon sekä maantieteellisen sijaintinsa puolesta.

Tutkimuksessani siis tarkastelen ja vertailen ihmisoikeuksien suojelemaan ulkomailla yritysten negatiivisilta ihmisoikeusvaikutuksilta sekä Suomen ja Ruotsin taholta. Tarkoitukseni on tutkia, miten nämä kaksi valtiota ovat juurruttaneet yritykset & ihmisoikeudet- teeman niiden kauppapolitiikkaan, sekä ihmisoikeuspolitiikkaan, ja millaisia poikkeavuuksia maiden yrityssäätelyssä ekstraterritoriaalisesti esiintyy. YK:n ohjaavien periaatteiden 1.pilari, joka koskee valtioiden vastuuta suojelemaan yksilöiden ihmisoikeuksia yrityksiltä, tarjoaa mallin vertailun pohjaksi.

Vaikka valtioiden toiminnan taustalla olevia motivaatiotekijöitä on aukottomasti vaikea todistaa, selityksiä eroavaisuuksille on mahdollista lähteä hahmottelemaan esimerkiksi kansainvälisten suhteiden teorioita sekä ulkopolitiikan periaatteita ja päämääriä tarkastelemalla. Valtiot voivat asettaa keskeisiksi ulkopolitiikkaa ohjaaviksi tekijöiksi oman poliittisen tai taloudellisen etunsa, tai ajaa ulkopolitiikkaansa ihmisoikeusvetoisesti.

2.0. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tutkielmani teoriaosuus jakautuu kahteen osaan. Ensimmäinen osa käsittelee kansainvälisen lain tulkintaa erityisesti valtion toimivallan määritelmän suhteen. Tässä osassa paneudun akateemiseen kiistakysymykseen siitä, kuinka laajalle valtion toimivalta ulottuu ja kuinka laaja vastuu valtiolla on yritystensä toimista maan rajojen ulkopuolella. Oikeustieteellinen tulkinta toimivallasta auttaa asettamaan raamit tutkimuksen empiiriselle osiolle. Teoriaosuuden toinen puoli käsittelee puolestaan sitä, miten valtiot luovat periaatteita ulkopoliittisille toimilleen.

2.1. Valtion toimivallan määritelmä ja ulottuvuus

Miten valtion toimivalta määritellään ja minne se ulottuu ekstraterritoriaalisissa tilanteissa? Tämä kysymys on erimielisyyden aihe niin akatemiassa kuin käytännössä. Valtion ekstraterritoriaalinen toimivalta tai lainkäyttövalta tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, milloin valtio voi laillisesti harjoittaa valtaansa omien rajojensa ulkopuolella (Gladh, 2006, 28). Osa teoretikoista määrittää valtion toimivallan sen rajojen ulkopuolella tapahtuvissa tilanteissa laajemmin, kun toiset edelleenkin tulkitsevat sitä hyvin traditionaalisesti. Toimivallan ulottuvuus käsittelee niitä mittasuhteita, mihin toimivalta laajimmillaan venyy, eli sitä, missä ja milloin tuomioistuin tai muu hallinnollinen elin pystyy käyttämään auktoriteettiaan ilman että se loukkaa toisen maan suvereniteettia.

Ortodoksisen tulkinnan mukaan valtion tuomiovallan ulottuvuus kattaa ainoastaan valtion oman maantieteellisen alueen ja loppuu siihen, mihin toisen valtion rajat alkavat (Sigrun, Gibney & Skogly, 2010, 4). Tämä pätee hyvin monissa tilanteissa: Suomen valtiolla ei ole oikeutta päättää esimerkiksi Tanskan tai Botswanan lainsäädännöstä tai tieverkostoon käytettävästä budjetista. Asetelma ei kuitenkaan ole niin yksiselitteinen esimerkiksi silloin, kun kyseessä on EU:n tapaiset alueelliset liittoumat, joissa valtiot joutuvat tekemään kompromisseja suvereniteettinsa suhteen. Lisäksi valtiot harjoittavat toimivaltaansa lukuisissa tilanteissa rajojensa ulkopuolella. Esimerkiksi suurlähetystöt, toisen maan aluevesille kulkevat kotimaan laivat tai vaikkapa kehitysapu ovat kaikki ekstraterritoriaalisen toimivallan harjoittamista. Valtiot ovat varautuneet harjoittamaan ekstraterritoriaalista toimivaltaa jo esimerkiksi kansainvälisen

rikollisuuden, terrorismin ja korruption ehkäisyn ja vakavien ihmisoikeusloukkausten kohdalla (Zerk, 2010). Ortodoksinen tulkinta valtion toimivallasta onkin laajalti hylätty ja siihen vedotaan tavallisesti vain silloin, kun toisen valtion toimet oman toimivallan alueella eivät ole toivottuja. Uudet teoreetikot tunnustavat, että globaalien oikeusideaalien ja nykyisen valtiollisen arkkitehtuurin välillä on jännitteitä, eikä traditionaalinen valtioiden suvereniteettiin perustuva ihmisoikeusjärjestelmä kykene vastaamaan globalisaation myötä nouseviin ongelmiin (Langford & Vandenhoe, 2013, 4).

2.2. Ekstraterritoriaaliset velvollisuudet

Kun valtioiden ekstraterritoriaalisen vallan olemassaolo on laajalti tunnustettu, keskustelu onkin pitkälti siirtynyt käsittelemään sitä, millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia valtioilla on rajojensa ulkopuolella, erityisesti ihmisoikeuksien suhteen. Ekstraterritoriaaliset velvollisuudet ihmisoikeuksien suhteen tarkoittavat valtion velvollisuutta harjoittaa toimivaltaansa ja ryhtyä tiettyihin toimenpiteisiin joko omalla territoriaalisella alueellaan tai sen ulkopuolella, negatiivisten ihmisoikeusvaikutusten ehkäisemiseksi tai korjaamiseksi rajojensa ulkopuolella (Debuquois ja Cordes, 2014, 696). Kuten sanottu, valtioiden ihmisoikeuksien transnationalistista vastuuta ei ole yksiselitteisesti täsmennetty, ja sen ulottuvuudet esimerkiksi yksityisen sektorin toimiin ovat edelleen jokseenkin epäselviä. Transnationalistisilla velvollisuuksilla tarkoitetaan, että valtioilla olisi ihmisoikeuksiin liittyviä velvollisuuksia niiden ekstraterritoriaalisissa toimissaan, kuten kaupassa, kehitysavussa, kansainvälisiin organisaatioiden kuulumisella, ja turvallisuustehtävissä (Sigrun, Gibney ja Skogly, 2002, 781-782). Marko Milanovic (2011) argumentoi, ettei kansainvälisessä laissa ole standardisääntöä, joka määrittäisi onko valtioilla ekstraterritoriaalisia velvollisuuksia, vai ei.

Ennen valtioiden rajojen ulkopuolelle ulottuvien velvollisuuksien määrittelyä, on keskeistä jaotella ihmisoikeusvelvollisuudet positiivisiin ja negatiivisiin ja määrittää kumpia valtioiden ekstraterritoriaaliset velvollisuudet koskevat. Milanovicin (2011) mukaan valtion velvollisuus kunnioittaa ihmisoikeuksia on negatiivinen, ja ei tunne territoriaalisia rajoja; valtio on velvoitettu kunnioittamaan ihmisoikeuksia harjoittaessaan toimivaltaansa kolmansissa maissa. Negatiivinen velvollisuus siis

yksinkertaistetusti viittaa pidättäytymiseen oikeuksien rikkomisesta (Thomas Pogge, 2002). Positiivisia velvollisuuksia, eli velvollisuuksia toimeenpanna ja taata ihmisoikeuksien toteutuminen ovat valtiot puolestaan velvollisia noudattamaan ainoastaan alueilla, jotka ovat valtion de facto, eli tehokkaassa hallinnassa. Tämä tarkoittaa esimerkiksi miehittäjävaltion velvollisuutta taata, että oikeus turvallisuuteen, koskemattomuuteen tai vaikkapa koulutukseen toteutuu sen hallinnoimalla alueella (Augenstein ja Kinley, 2013: 282).

Valtiolla ei ole kuitenkaan velvollisuutta taata ihmisoikeuksien toteutumista alueilla, joilla se ei harjoita tehokasta toimivaltaa. Esimerkiksi valtiolla X ei ole velvollisuutta taata, että kidutuksen vastainen yleissopimus toteutuu valtiossa Y. On selvästikin valtion Y vastuulla taata ja valvoa, että sen omien kansalaisten ihmisoikeudet toteutuvat sen maantieteellisten rajojen sisäpuolella. Valtion X tulee kuitenkin pidättäytyä kiduttamasta ihmisiä sen toimiessa valtion Y alueella. Jos valtio X omistaa tehtaan valtiossa Y, sen tulee esimerkiksi noudattaa negatiivista velvollisuuttaan olla kiduttamatta tehtaan työntekijöitä. Näin ollen, valtioiden ekstraterritoriaalisista velvollisuuksista puhuttaessa käsitellään pääsääntöisesti negatiivisia velvollisuuksia, jotka voidaan typistää velvollisuuteen *pidättäytyä toimimasta ihmisoikeuksia loukkaavalla tavalla*. Toki positiivisten velvollisuuksien ekstraterritoriaalinen rikkominenkin on myös tilanteesta riippuen mahdollista. On kuitenkin huomionarvoista, että yksi ja sama oikeus saattaa sisältää sekä negatiivisia, että positiivisia velvollisuuksia (Pogge, 2000:48). Esimerkiksi oikeus fyysiseen koskemattomuuteen ja kidutuksen kieltö sisältää valtion negatiivisen velvollisuuden pidättäytyä kiduttamasta, mutta myös positiivisen velvollisuuden estää kidutus.

Keskeinen kysymys onkin, tulisiko valtioiden valvoa yrityksiään, jotka toimivat maan rajojen ulkopuolella, ja tulisiko maan tuomioistuinten tai muiden valtiollisten instituutioiden reagoida sanktioiden langettamiseksi rikkomusten ilmetessä? Yleisesti ottaen valtiota voidaan pitää velvollisena, mikäli nähdään että se on laiminlyönyt ei-valtiollisten toimijoiden valvontaa kotimaassaan, joka on johtanut ihmisoikeusrikkomuksiin sen omalla maaperällä (Muchlinski, 2001, 32). Mutta voiko valtio olla oikeudellisesti vastuussa esimerkiksi kansainvälisen lain mukaan, mikäli se on laiminlyönyt ei-valtiollisten toimijoiden valvontaa toimivaltansa alueella, rajojensa

ulkopuolella? Jos tällaisia velvollisuuksia on myös ekstraterritoriaalisissa tilanteissa, seuraava kysymys onkin, koskevatko ne ainoastaan julkisen puolen yrityksiä, vai lasketaanko myös yksityinen sektori mukaan?

Ennen kuin YK:n kansainvälisen oikeuden toimikunta vuonna 2011 selvensi valtioiden vastuuperiaatetta, oli valtioiden negatiivinen vastuu vielä hyvin epäselvällä pohjalla (YK:n yleiskokous, 2001). Nykyään nähdään että kansainvälisen lain mukaan valtio on vastuussa yritysten toimista, mikäli ne voidaan selkeästi yhdistää valtioon. Sigrun, Gibneyn ja Skoglyn (2002) mukaan keskeisintä valtion velvollisuuksien tarkastelussa on valtion ja ihmisoikeuksia rikkovan yrityksen etäisyys toisistaan. Toimi voidaan yhdistää valtioon, mikäli henkilö tai joukko, joka rikkoo ihmisoikeuksia, toimii valtion *ohjeiden* tai *kontrollin* alaisena sekä myös silloin kun valtio *auttaa* korporaatiota toimissaan, tai on *osallisena rahoittamisen tai avunannon kautta* ihmisoikeusloukkauksissa (McCorquodal ja Simons, 2007, 606). Keskeisin ongelma on kuitenkin se, kuinka yhdistää ihmisoikeuksia rikkonut yritys valtioon (Klabbers, 2013, 128-129). Rahoittaminen tai avunanto lienee helpommin määriteltävissä, mutta rajanveto sen välillä, milloin yritys toimii valtion ohjeiden tai kontrollin alaisena ei ole aina kovin yksinkertainen. Yleisesti voisi sanoa, että valtionyhtiöt, eli osakeyhtiöt tai julkiset osakeyhtiöt, joissa valtio on enemmistöomistajana ja jolla on tällöin myös määräysvalta yhtiön asioista, ovat selkeimmin valtion kontrollin alaisena. Osakkuusyhtiöiden kohdalla, eli niiden yhtiöiden josta valtio omistaa alle puolet, valtion kontrolli ei ole niin selkeästi määriteltävissä.

McCorquodalen ja Simonsin (2007) mukaan keskeisimpiä tekijöitä tarkasteltaessa yrityksen *yhteyttä* valtioon on arvioida mitä tehtävää yritys suorittaa. Jos yritys suorittaa jotakin julkiselle vallalle perinteisesti kuuluvaa tehtävää toimissaan, sen voidaan nähdä olevan valtion alaisena. Olennaista tällöin on, että yritys suorittaa jotakin tehtävää, mikä normaalisti kuuluisi valtiolle, eikä ainoastaan puhtaasti kaupallista tointa. Valtiolliset toimet näyttäisivätkin sisältävän laajan kirjon erilaisia tehtäviä vankeinhoidosta terveydenhoitoon tai opetusinstituutioihin. Myös esimerkiksi yksityiset lentoyritykset, jotka karkottavat valtion käskystä maahanmuuttajia nähdään kuuluvan kyseiseen ryhmään (McCorquodal ja Simons, 2007, 606). Tärkeää ei siis niinkään ole se, onko yritys yksityisen vai julkisen puolen omistama, vaan mitä se tekee. Keskeistä ei myöskään ole se, kuinka suuren osuuden valtio yrityksestä omistaa, vaan se, että yritys suorittaa

jotakin valtiolle perinteisesti kuuluvaa tehtävää (McCorquodal ja Simons, 2007, 607). Yritys voi siis olla täysin yksityisen sektorin omistama. Epäselvyyttä tässäkin periaatteessa toki lisää se, kuinka määritellä milloin yrityksen liiketoimi liittyy johonkin valtion tehtävään. Asia lienee yksiselitteisesti määrittelemättömissä johtuen poliittisen kulttuurin eroista valtioiden välillä ja siitä, että jotkut maat laskevat vain välttämättömimmät tehtävät valtiolle kuuluviksi. Esimerkiksi australialainen yritys Australian Wheat Board, jonka tehtävänä on australialaisen vehnän myyminen ja markkinointi ulkomailla, syyllistyi Irakissa viranomaisten lahjontaan ollessaan mukana YK:n Ruokaa öljystä-ohjelmassa. AWB:n epäeettisellä liiketoiminnalla nähtiin olevan selkeitä vaikutuksia irakilaisiin ihmisoikeuksiin, kuten oikeuteen ruoan saatavuuteen.⁴ AWB oli aiemmin Australian valtion omistama yritys, mutta oli tapahtumahetkellä jo läpikäynyt yksityistämisen prosessin. Tapauksen mentyä oikeuteen, ei australialainen oikeuslaitos kyennyt määrittämään, onko kyseinen yritys liitettävissä valtioon (McCorquodal & Simons, 2007, 607 ja Farral & Rubenstein 2009, 182-183). Maailmassa, jossa korporaatioilla on yhä enemmän valtaa ja ne suorittavat monimuotoisempia tehtäviä, raja yksityisen ja julkisen sektorin välillä on sumentunut (Panda, 2013, 423).

Monimutkaisemmaksi vastuuketju menee silloin, kun ihmisoikeuslakia rikkoo yrityksen alihankkija. Tänä päivänä harva kulutushyödyke on ainoastaan yhden yrityksen valmistama, vaan vastuu valmistusprosessin eri osista jakautuu usein eri alihankkijoiden kesken. Lisäksi, isot yritykset saattavat pilkkoa yrityksensä rakenteen esimerkiksi emojen ja tytäryhtiöihin, jolloin näiden välinen vastuuketju hämärtyy. Konsernien arkkitehtuuri saattaa olla hyvinkin monimutkainen, joka mahdollistaa vastuun siirtämisen yrityksen rakenteen sisällä esimerkiksi alakonsernilta sisaryhtiöille ja takaisin emoyhtiöön. Herääkin kysymys, voisiko valtiota syyttää silloin kun sen kontrollin tai ohjeistuksen alla toimivan, tai valtion tehtävää ajavan yrityksen alihankintaketjussa ilmenee esimerkiksi orjatyövoiman käyttöä? Selkeää rajanvetoa ei tähänkään ole olemassa, mutta yrityksen kotimaan tulisi McCorquodal ja Simonsin (2007, 615) mukaan olla velvollinen suojelemaan ihmisoikeuksia harjoittamalla vähintäänkin asianmukaista huolellisuutta toimiessaan ulkomailla ja käyttäessään alihankintaketjuja. Asianmukainen huolellisuus

⁴ Oikeus ruokaan on kirjattuna YK:n Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen (ICESCR)

tarkoittaa, että yritys esimerkiksi tutkii alihankkijaketjunsä käytänteet ennen sopimuksen allekirjoittamista ja varmistaa, etteivät nämä todennäköisesti johda ihmisoikeusrikkomuksiin. Emoyhtiötä voidaan pitää laillisesti vastuussa, jos se tietoisesti käyttää ihmisoikeuksia rikkovaa alihankkijaa. Joidenkin maiden tuomioistuimet ovat esimerkiksi langettaneet tuomioita emoyhtiöille niiden alihankkijoidensa ihmisoikeusloukkauksista ja kotimaat voivat myös asettaa ehtoja yritystensä alihankkijoille (McCorquodal ja Simons, 2007, 617).

2.3. Suora ja epäsuora ekstraterritoriaalinen toimivalta

Augenstein ja Kinley (2013) tuovat tärkeän näkökulman ekstraterritoriaalisuuskeskusteluun, ja muistuttavat että ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalinen suojele yritysten loukkauksilta ei välttämättä tarkoita toisen valtion suvereniteetin loukkaamista. Ekstraterritoriaalinen suojele voidaan jakaa kahteen kategoriaan: suoran ekstraterritoriaaliseen toimivallan harjoittamiseen, sekä kansallisiin toimiin, joilla on ekstraterritoriaalisia vaikutuksia. Ensimmäisen kategorian toimet pitävät sisällään valtion suoraa juridista valtaa oman maan kansalaisiinsa joissakin rajatuissa tilanteissa. Tästä yleisenä esimerkkinä mainitaan lapsiseksiturismi, josta voidaan joissakin maissa rankaista sekä maassa jossa rikos tapahtuu, että myös tekijän kotimaassa (Augenstein ja Kinley, 2013, 277).

Kansalliset toimet, joilla on ekstraterritoriaalisia vaikutuksia puolestaan viittaavat valtiollisiin toimiin kotimaassa, joilla pystytään ehkäisemään negatiivisia ihmisoikeusvaikutuksia ulkomailla, ilman toisen valtion toimivallan alueelle astumista. Tästä yksinkertaisena esimerkkinä on esimerkiksi julkisten hankintojen ihmisoikeusvaikutusten arviointi, huolellisuusperiaatteen noudattamisen vaatiminen yrityksiltä ja ihmisoikeusvaikutuksista raportoinnin vaatiminen. Huolellisuusperiaate (due diligence) viittaa keinoihin, joilla yritysten tulisi noudattaa tullakseen tietoiseksi, estääkseen ja käsitelläkseen toimiensa epäsuotuisia ihmisoikeusvaikutuksia (Ruggie, 2008b, 199-202). Huolellisuusperiaatteen soveltaminen vaihtelee alakohtaisesti, mutta esimerkiksi alihankkijoiden ihmisoikeuskäytäntöjen tarkistaminen on yksi huolellisuusperiaatteen noudattamisen keinoista. Kaikki edellä mainitut toimet ovat

epäsuoran toimivallan harjoittamista ja ne voidaan luoda kansallisella tasolla. Keskustelu ekstraterritoriaalisen toimivallan olemassaolosta on Augenstein ja Kinleyn (2013) mukaan polarisoitunut juuri siksi, että yritysten ulkomailla tapahtuneiden ihmisoikeusloukkausten estämiseksi käytettävää toimivaltaa on pidetty ekstraterritoriaalisena, ja näin ollen suvereniteetin periaatteen kanssa riitelevänä.

Augenstein ja Kinleyn (2013) mukaan keskeistä ei ole niinkään valtion *de jure*, vaan *de facto* valta suojella ihmisoikeuksia ulkomailla. *De jure* viittaa lakiin perustuvaan valtaan, esimerkiksi Suomen valtion oikeutta säännöstellä yritystensä toimia. *De facto*lla viitataan puolestaan todelliseen, käytännössä käytettyyn valtaan. Valtion toimi tai teko suhteessa taloudelliseen toimijaan tuo vieraan maan yksilön valtion *de facto* toimivallan alle, joka laukaisee valtion ekstraterritoriaalisen velvollisuuden suojella ihmisoikeuksia, vaikka valtiolla ei olisikaan *de jure* ekstraterritoriaalista velvollisuutta suojella ihmisoikeuksia ulkomailla (Augenstein ja Kinley, 2013, 288). Toisin sanoen, Suomen valtio voi kontrolloida suomalaista yritystä, joka pyörittää Bangladeshilaista tehdasta ja vaatia tätä noudattamaan huolellisuusvelvoitetta ja ihmisoikeusperiaatteita bangladeshilaisen tehtaan työntekijöiden kohtelussa. Voidaan siis katsoa, että tehtaan työntekijät ovat jossakin määrin Suomen valtion ekstraterritoriaalisen *de facto* toimivallan vaikutuksen alaisena.

2.4. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ekstraterritoriaaliset velvoitteet

Valtioiden ihmisoikeuksia koskevia ekstraterritoriaalisia velvollisuuksia voidaan arvioida myös tarkastelemalla eri ihmisoikeussopimuksissa tarkennettuja velvoitteita. Milanovic (2011) lähestyy asiaa tarkastelemalla toimivallan käsitettä ja tulkitsee keskeisimpiä ihmisoikeussopimuksia siten, että toimivallan sopimusehdot asettavat alarajan valtioiden ihmisoikeussopimusten velvollisuuksille. Toimivallan sopimusehdoilla tarkoitetaan sopimukseen kirjattuja tarkennuksia, jotka määrittävät sopimuksen allekirjoittaneen maan toimivallan ulottuvuudet. Jos sopimuksessa esimerkiksi hyvin selkeästi mainitaan, että valtion tulee toimeenpanna ja valvoa sopimuksen toteutumista ainoastaan omalla maaperällä, tällöin sopimuksen maan rajojen ulkopuolinen soveltaminen on kielletty. Huomionarvoista on, että toimivallan sopimusehdot ovat tulkinnanvaraisia ja niiden laajalla soveltamisella on sekä vastustajansa että

puolustajansa (Milanovic, 2011). Se, milloin valtion saa tai on velvollinen käyttämään toimivaltaansa toisen valtion alueella, on poliittisesti arka ja myös arvolutautunut kysymys ja voi olla ristiriidassa suvereniteetin periaatteen kanssa.

Ihmisoikeussopimusten toimivallan sopimusehtojen ekstraterritoriaalista soveltamista vastustavat argumentoivat, että ihmisoikeussopimuksia tulisi tulkita korostaen suvereniteetin ensisijaista merkitystä toimivallasta puhuttaessa, ja että ihmisoikeussopimuksia tulisi soveltaa kansallisesti kuten muutakin kansainvälistä lakia⁵ (Da Costa, 2013, 9-12). Toimivallan sopimusehtoja ekstraterritoriaalista soveltamista kannattava siipi puolestaan on sitä mieltä, että ei ole olemassa sopimusehtoa, joka suoranaisesti kieltäisi toimivallan laajempaa tulkintaa. Lisäksi, kansainvälisten oikeuslaitosten sanotaan jo soveltaneen ihmisoikeussopimusten toimivallan ehtoja laajasti (Da Costa, 2013, 12-13). Ihmisoikeussopimusten sanotaan myös suojelevan yksilöitä valtioiden toimilta ja mielivallalta, jolloin suvereniteetin merkitys ei ole niinkään merkityksellinen.

Esimerkiksi YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 2(1) artiklassa mainitaan, että ” Jokainen sopimusvaltio sitoutuu kunnioittamaan ja takaamaan jokaiselle alueellaan olevalle ja oikeuspiiriinsä kuuluvalla yksilölle tässä yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet” (A/RES/2200A XXI). Ilmaisut ”alueellaan olevalle” ja ”oikeuspiiriin kuuluvalla” näyttäisivät viittaavan ensisijaisesti sopimuksen territoriaaliseen soveltamiseen. YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus käsittelee sopimuksen soveltamisen laajuutta seuraavasti 2(1) artiklassaan:

Jokainen tämän yleissopimuksen sopimusvaltio sitoutuu sekä erikseen että varsinkin talouden ja tekniikan alalla kansainvälisen avun ja yhteistoiminnan kautta täysimääräisesti käytettävissä olevien voimavarojensa mukaan ryhtymään toimenpiteisiin kaikin soveltuvien keinoin ja varsinkin lainsäädäntötoimenpitein tässä yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksiensa toteuttamiseksi asteittain kokonaisuudessaan (A/RES/21/2200, jälj. TSS-sopimus).

⁵ Kansainvälistä rikoslakia lukuun ottamatta, jota voidaan soveltaa myös universaaliuusperiaatteen mukaan.

Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisen oikeuksien sopimuksen viittaukset ”kansainväliseen apuun ja yhteistoimintaan” näyttäisivätkin antavan mahdollisuudet ihmisoikeussopimusten transnationalistiseen tulkintaan (Sigrun, Skogly ja Gibney, 2002, 790-791).

2.5. Lopuksi

Huolimatta siitä, että akateemisissa piireissä valtioita pidetään tietyissä tapauksissa velvollisina yritystensä rajojensa ulkopuolella aikaansaamista negatiivisista ihmisoikeusvaikutuksista, valtioilla on vielä paljolti liikkumavaraa kansainvälisessä laissa toimia kuten ne parhaaksi näkevät. Tämä tulee erityisen selväksi YK:n Ohjaavien periaatteiden lainauksessa:

Kansainvälisessä ihmisoikeuslainsäädännössä ei vaadita tällä hetkellä valtioita sääntelemään niiden alueelle ja/tai lainkäyttöalueelle sijoittautuneiden yritysten toimintaa muilla alueilla. Tätä ei ole myöskään kielletty, jos sille on olemassa tunnustettu oikeusperusta. Näiden seikkojen perusteella osa vakiintuneista ihmisoikeusjärjestöistä suosittelee, että kotipaikkana toimivat valtiot ryhtyisivät toimenpiteisiin niiden lainkäyttöalueelleen sijoittautuneiden yritysten loukkausten estämiseksi ulkomailla (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2013, 4).

Jotta valtio voitaisiin saada kansainvälisesti vastuuseen esimerkiksi siitä, ettei se ole ryhtynyt toimenpiteisiin sen omistamien yritysten ulkomailla tapahtuneiden ihmisoikeusloukkausten tultua julki, tulisi esimerkiksi toisen valtion viedä se asiasta oikeuteen kansainvälisessä tuomioistuimessa. Lienee selvää, että tätä ei kovinkaan usein tapahdu, ja siksi valtiot voivat pitkälti toimia siten, mikä on niiden oman edun kannalta hyödyllisintä.

3.0. Miksi jotkut valtiot päättävät suojella ihmisoikeuksia ekstraterritoriaalisesti

Kuten sanottua, akateemisessa keskustelussa näyttäisi olevan yksimielisyys siitä, että valtioilla on jonkinasteisia ekstraterritoriaalisia velvollisuuksia yritystensä toimissa ja kansainvälisessä kaupassa, vaikkakin voi olla ajoittain epäselvää, milloin valtion vastuu varsinaisesti ilmenee.

Ihmisoikeudet ovat ainakin nimellisesti erittäin laajasti hyväksytyt ja jaettu normi. Ihmisoikeuksien universalisoituminen on luonut ihmisoikeuksien kulttuurin, joka on laajasti integroitu kansainväliseen ihmisoikeuslakiin, kansalliseen lakiin sekä kansainväliseen yhteisöön (Andrew Lui, 2012).

Valtiot ensisijaisesti kuitenkin usein tulkitsevat ihmisoikeuksia mielellään territoriaalisesti ja vetoavat suvereniteetin periaatteeseen, mikäli mahdollista. Syitä tälle voidaan hakea muun muassa valtioiden ulkopoliittikan periaatteista, sekä kansainvälisen politiikan teorioista.

McCorquodale ja Simons (2007, 598) toteavat, että suurin osa teollistuneiden maiden hallituksista joko suoranaisesti tai epäsuorasti myöntää, että niiden ulkopoliitikassa etusijalla ovat yritysten ulkomaankaupan lisääminen, kaupan säännösten purkamisen lobbaaminen ja muut taloudelliset tavoitteet, jolloin ihmisoikeudet jäävät tärkeysasteikolla usein jälkimmäiseksi. Toisaalta valtiot voivat myös tulkita ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalista puolta hyvinkin tiukasti ja vaalia ihmisoikeuksia kaikessa toiminnassaan rajojen ulkopuolella.

3.1. Ulkopoliittikan määritelmä

Jotta valtioiden rajojen ulkopuolella tapahtuvaa toimintaa voidaan paremmin ymmärtää, tulee tämä pystyä käsitteellisesti määrittelemään. Käsitteellisesti ”ulkopoliittikka” auttaa selittämään, jäsentämään ja analysoimaan kaikkea valtion organisoitua toimintaa ekstraterritoriaalisessa kontekstissa.

Ulkopoliittikalle on lukuisia määritelmiä, mutta usein niissä on vähintään sisäänrakennettuna oletuksena valtion omien kansallisten intressien ajaminen kansainvälisellä kentällä tavalla tai toisella. Ulkopoliittikkaa tehdään, jotta voidaan esimerkiksi taata valtion asema suhteessa muihin valtioihin ja ylläpitää kahdenvälisiä suhteita. Vujanovic määrittelee ulkopoliittikan valtioiden organisoituneina toimina, joilla valtio pyrkii maksimoimaan omia arvojaan ja intressejään muihin valtioihin ja valtion ulkopuolisiin subjekteihin nähden (teoksessa Petric, 2013, 3). Myös Benko tarkastelee ulkopoliittikkaa tapana valtion tavoitteiden saavuttamiseksi ja määrittää ulkopoliittikan kansainvälisellä kentällä tapahtuvina erilaisina valtion aktiviteettien prosesseina, jonka

tarkoitus on vaikuttaa kansainväliseen kenttään valtion omien intressien ja tavoitteiden mukaisesti (teoksessa Petric, 2013,1). Smith, Hadfield ja Dunne (2008) puolestaan tarkastelevat ulkopoliittikkaa valtioiden valitsemana strategiana omien päämääriensä saavuttamiseksi suhteessa sen ulkopuolisiin tahoihin.

Toisaalta, ulkopoliittikka tulee myös ymmärtää dynaamisena prosessina, joka on jatkuvassa muutoksessa ja jonka eri osa-alueet elävät monien eri toimijoiden ja voimien yhteisvaikutuksesta. Ulkopoliittikka on jatkuvaa muiden toimijoiden intressien, vallan ja vaikutusten kanssa tapahtuvaa vastakkainasettelua, eikä voi tästä syystä olla lineaarista, saati systemaattista (Ernest Petric, 2013, 6). Petric (2013) huomauttaa, että ulkopoliittikan päätöksistä erityisesti pienten valtioiden kohdalla iso osa on reaktioita kansainväliseltä kentältä tuleviin impulsseihin, ja ovat harvoin johdonmukaisia ja suunniteltuja (ibid., 22). Toisaalta, ulkopoliittikka heijastelee myös maan arvoja, yksilöllisiä piirteitä sekä rakenteita. Näiden seikkojen lisäksi ulkopoliittikkaan vaikuttaa myös kunkin valtion geopoliittinen sijainti, koko, kehityksen taso, sen suhteellinen valtamäärä, asukkaat, sisäinen tasapaino, yhteiskunnallinen rakenne ja poliittiset organisaatiot (ibid.,22). Ulkopoliittikka ja sen periaatteet siis vaihtelevat jatkuvasti ulkoisten ja sisäisten olosuhteiden vaihtuessa ja normatiivisten sääntöjen muuttuessa sekä kansallisesti että globaalisti. Ulkopoliittikka ei synny ainoastaan suhteessa ulkovaltoihin, vaan myös valtion kansallisten vaikutusten alaisena, jolloin raja ulko- ja sisäpolitiikan välillä voi olla hyvinkin häilyvä.

Kaikki keinot, joilla valtion etuja ja intressejä kansainvälisellä kentällä pyritään saavuttamaan, ovat ulkopoliittikan eri instrumentteja. Nämä voivat pitää sisällään taloudellisia toimia, oikeudellisia toimia, poliittisia toimia, kansainvälisillä foorumeilla tapahtuvia toimia, turvallisuuspoliittisia toimia, ja niin edelleen. Onkin huomattavaa, että ulkopoliittikka jakautuu lukuisiin eri alajaostoihin, jotka elävät sekä erillään että vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Näiden ns. ulkopoliittikan suorien instrumenttien lisäksi ulkopoliittikkaa ohjaavat epäsuorat instrumentit tai toimet, kuten jäsenyys kansainvälisissä järjestöissä, valtion liittolaiset ja liittoutumat ja valtion maine muiden maiden silmissä, sekä sen taloudellinen ja poliittinen kapasiteetti. Edellä mainitut eivät suoranaisesti ole ulkopoliittikan instrumentteja, mutta ne luovat taustakehyksen ulkopoliittikan varsinaisten instrumenttien käyttöön (Ernest Petric, 2013, 143-144).

3.2. Ulkopoliitikka ja kansainvälisen politiikan teoriat

Ulkopoliitikka on eittämättä kytköksissä kansainvälisen politiikan makrotason teorioihin, kuten realismiin, liberalismiin ja konstruktivismiin. Jotkut myös teoretisoivat ulkopoliitikkaa erillään kansainvälisen politiikan teorioista, sillä erityisesti yksittäisten valtioiden ulkopoliitikkaa ei välttämättä ole aina kovin hedelmällistä lähteä selittämään suhteessa kyseisiin teorioihin (Ernest Petric, 2013). Tässä tutkimuksessa ei ole kuitenkaan niinkään mielekästä lähteä tarkastelemaan makrotason teorioita kovin yksityiskohtaisesti. Ihmisoikeuksien ja kansainvälisten teorioiden suhdetta käsittelevä kirjallisuus kuitenkin auttaa ymmärtämään millaiselle teoreettiselle taustalle tutkimuksen kysymykset asettuvat.

Erytyisesti realismi ja konstruktivismi auttavat ymmärtämään valtioiden käytöstä suhteessa ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalisuuden suojelussa. Realismi selittää erityisesti valtioiden passiivisuutta ihmisoikeuskysymyksissä kansainvälisessä kontekstissa, kun konstruktivismi puolestaan auttaa ymmärtämään miksi ihmisoikeudet ajoittain nauttivat ekstraterritoriaalista suojelua.

3.3. Realismi

Andrew Luin (2012) mukaan ihmisoikeuksilla ei ole merkitystä realismissa, jonka keskiöön utilitaristinen kansallinen intressi asettuu. Materiaaliset tavoitteet, sekä turvallisuuspoliittiset intressit ovat valtion toiminnan moottoreita, jolloin suvereniteetti, ja intervention kielto nähdään tärkeämpinä kansainvälisoikeudellisina periaatteina, kuin ajatus yksilöiden oikeuksista, joiden lähtökohtana on jaettu ihmisarvo.

Strukturaalinen realismi keskittyy tarkastelemaan kansainvälisten suhteiden rakennetta ja järjestelmää, minkä varaan kansainvälinen politiikka rakentuu. Teorian mukaan kansainvälisten suhteiden arkkitehtuurissa vallitsee anarkia, joka on valtioiden välisen järjestelmän pysyvä tila. Realistit painottavat materiaalistien ja kansallisten intressien tärkeyttä. Ne ovat väistämättömiä kansainvälisten suhteiden pohjimmiltaan anarkistisessa rakenteessa. Suvereniteetin periaatteesta johtuen valtioiden välisiä suhteita määrittää pysyvä anarkian tila ja epävarmuus valtioiden välillä. Koska valtiot ovat kansainvälisoikeudellisesti ylimpiä toimijoita, eikä niiden olemassaoloa ole

suojellessa niiden yläpuolelle asettuvaa tahoja, on niiden keskeisimpänä tehtävänä taata selviytymisensä kansainvälisessä järjestelmässä. Rakenteellisen realismin yksi keskeinen oletus on, että valtiot pyrkivät takaamaan kansallisen territoriaalisen koskemattomuutensa ja autonomiansa, mikä tapahtuu vallan maksimoinnilla suhteessa muihin valtioihin (Kenneth Waltz, 1993). Lisäämällä suhteellista valtaansa, kuten taloudellista ja sotilaallista valtaansa valtiot takaavat turvallisuuspoliittisen asemansa säilymisen. Tällöin ihmisoikeuksille ei jää tilaa valtioiden välisessä selviytymistaistelussa (Andrew Lui, 2012,10). Valtioilla voi tuki olla muitakin tavoitteita, kuin vallan suhteellinen maksimointi ja ne voivat ajoittain ajaa ihmisoikeuksien suojelua tai muita eettisiä arvoja, mutta ne ovat toissijaisia selviytymiseen nähden ja jäävät aina taka-alalle näiden kahden agendan ollessa keskenään ristiriidassa (John Mearsheimer, 2006,74).

Valtiot voivat kyllä tuoda ihmisoikeuksia esille kansainvälisissä suhteissa, mutta ihmisoikeusdiplomatia on lopulta lähinnä tyhjää puhetta realistisen koulukunnan näkökulmasta (Dunne ja Hanson, 2009, 63). Valtioiden käsittävät, että ihmisoikeudet kuuluvat nykyaikaisen kansainvälisen yhteisön perustanastoon ja että niitä tulee ainakin retorisisella tasolla puolustaa. Kriittisissä tilanteissa ihmisoikeudet kuitenkin jäävät kansallisten intressien listan loppupäähän. Tämä selittää kansainvälisen diplomatian kaksoisstandardien olemassaoloa ja korkeaa määrää. Ihmisoikeudet voidaan nähdä realismissa myös välineellisinä. Ihmisoikeuksien puolustamista käytetään esimerkiksi omien tavoitteiden saavuttamiseksi esimerkiksi haluttaessa neuvotella itselle edullisia kauppasopimuksia tai ajettaessa alas vieraiden maiden päämiehiä sotilaallisin keinoin (Dunne ja Hansson, 2009, 63).

3.4. Konstruktivismi

Konstruktivistit puolestaan näkevät, että ihmisoikeuksilla on olennainen rooli intressien, identiteettien ja kansainvälisten normien muodostumisessa, jotka puolestaan vaikuttavat valtion käytökseen (Andrew Lui, 2012, 6). Konstruktivismi tarkastelee kansainvälisiä suhteita pikemminkin alhaalta ylöspäin tapahtuvana prosessina, jossa kansalaisyhteiskunnalla ja esimerkiksi sosiaalisilla liikkeillä on merkitystä valtioiden käyttäytymiseen, ja vallalla olevat normit ja identiteetit muokkaavat ulkopoliittista käyttäytymistä.

Konstruktivistit tarjoavat selityksen normien ja valtioiden intressien välisestä suhteesta. Realisteista poiketen konstruktivistit katsovat, ettei moraalisten periaatteiden ja suvereenien valtioiden tavoitteiden välillä välttämättä ole olemassa intressiristiriitaa (Dunne ja Hansson, 2009, 64). Konstruktivistit pikemminkin näkevät, että normit ovat olennainen osa kansainvälisten suhteiden tämän hetkistä todellisuutta, ja ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa valtioiden kanssa. Normit sekä muokkaavat valtioita, että ovat niiden muokattavana. Universaalit ihmisoikeusarvot ovat suhteellisen moderni ilmiö kansainvälisellä areenalla ja niitä voidaan pitää erottamattomana osana nykyvaltion olemassaoloa. Thomas Risse sekä Stephen Ropp (1999) katsovat jopa, että ihmisoikeudet ovat modernin valtion perusta sekä olennainen vaikuttaja kansainvälisessä politiikassa, joka haastaa kansallisen suvereniteetin periaatteen tärkeydellään. Ne antavat oikeutuksen territoriaalisesti rajatuille yksiköille, eli valtioille (Reus-Smit, 2001, 520). Ihmisoikeuksien ollessa olennainen osa kansainvälisen politiikan toimintatapoja ja normatiivista koodistoa, voivat ihmisoikeuksien suojelusta vetäytyvät valtiot joutua kärsimään toimiensa seuraamuksista. Taloudelliset sanktiot, tai kansainvälisen yhteisön ulkopuolelle sulkeminen ovat mahdollisia keinoja, joilla yleisesti hyväksytyistä arvoista luopumisesta voidaan rangaista.

Andrew Lui (2012) katsoo, että sekä realistinen että konstruktivistinen näkökulma ihmisoikeuksiin eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan pikemminkin toisiaan täydentäviä. Realismi tarjoaa teoreettisen viitekehyksen, joka selittää valtioiden epäjohdonmukaista käytöstä ihmisoikeuksien suhteen esimerkiksi silloin kun valtion ihmisoikeudet sekä materiaaliset intressit ovat vastakkaiset. Realismi ei kuitenkaan auta ymmärtämään, miksi ihmisoikeuksia kunnioittava normisto ylipäättään syntyi, johon konstruktivistisilla teorioilla puolestaan on tarjottavana selityksiä.

3.5. Organisoitu kaksinaismoralismi ulkopoliitikassa

On helppoa olla ihmisoikeuksien puolustaja ulkopoliitikassa, mikäli se ei tarkoita valtion omien etujen ja muiden maiden kansalaisten etujen joutumista ristiriitaan keskenään. Tästä syystä esimerkiksi kehitysyhteistyötä on helppo ajaa ihmisoikeusvetoisesti, sillä ihmisoikeuksien huomioon ottaminen kehityspoliitikassa ajaa valtion kehityspoliittisia intressejä. Ihmisoikeudet ja eettisyys ovat kehityspoliitiikan sisään rakennettuja

oletuksia. Ihmisoikeuksia voi taas olla vaikeampi integroida esimerkiksi turvallisuuspolitiikkaan, sillä valtion sotilaallinen turvallisuus toteutetaan erityisesti konfliktitilanteissa muiden maiden yksilöiden kustannuksella.

Kuitenkin eettisyys on jollain tavoin kytköksissä ulkopoliittikan traditioon. Kansainväliset sopimukset ja yhteisöt, sekä myös esimerkiksi suvereniteetin periaate kielivät siitä, että kansainvälistä politiikkaa ainakin näennäisesti ajetaan joistakin eettisistä koodistoista käsin. Smith ja Light (2001, 26) näkevät että ulkopoliittikan eettinen ulottuvuus on itseasiassa olennainen osa kansainväliseen yhteisöön kuulumista. Valtioilla on velvollisuuksia omia kansalaisiaan kohtaan, muita valtioita kohtaan, sekä muiden valtioiden kautta koko ihmiskuntaa ja ihmisyyttä kohtaan.

Ulkopoliittikan eettisyyttä voi siis luonnehtia valikoivaksi sekä epäjohdonmukaiseksi (Smith, Light 2001). Tätä valikoivuutta ja epäjohdonmukaisuutta on pyritty selittämään organisaatioteorian ”organisoitu tekopyhyys” (organized hypocrisy) avulla (Krasner 1999; Michael Lipson, 2007; Perkins ja Neumayer, 2010). Organisoitu tekopyhyys viittaa ”epäjohdonmukaiseen retoriikkaan ja toimintaan, joka johtuu ristiriidassa olevista materiaalisista ja normatiivisista paineista” (Michael Lipson, 2007,6). Kun esimerkiksi olemassa olevat normit vaatisivat valtioita toimimaan eettisesti, mutta epäeettisyys vastaisi niiden materiaalisiin tarpeisiin, käyttävät valtiot symbolisia keinoja eettisen kuvan luomiseksi toiminnastaan. Esimerkiksi asemyynti valtioille, jotka tunnetusti rikkovat ihmisoikeuksia tai ovat mukana aseellisessa konfliktissa, voidaan oikeuttaa juhlapuhein ja retorisin keinoin. Tämä teoria myötäilee pitkälti realistisen koulukunnan näkemystä valtioiden toimista intressiristiriidan syntyessä.

3.6 Miksi jotkut maat sitten suojelevat ihmisoikeuksia ekstraterritoriaalisesti?

On siis selvää, että ulkopoliittikan eettisyys vaatii moniulotteisuutta. Valtion ulkopoliittikkaa ei voi uskottavasti voida arvioida ihmisoikeuksia kunnioittavaksi tai eettisyyttä noudattavaksi vain yhtä sen osa-aluetta tarkastelemalla. Ei siis ole mielekäästä pitää valtion ulkopoliittikkaa eettisenä, jos jokin sen ulkopoliittikan osa-alue jättää ihmisoikeudet ulkopuolelle. Ulkopoliittikka koostuu erilaisista toimintalohkoista, ja sen kokonaisvaltainen arviointi vaatii sen kaikkien eri osa-alueiden analysointia.

Talouspolitiikka saatetaan esimerkiksi nähdä olevan etäällä ulkopolitiikan muista alueista, vaikka taloudelliset toimet ovat keskeinen osa ulkopolitiikan instrumentteja.

Miksi jotkut valtiot kuitenkin laittavat ihmisoikeudet etusijalle silloinkin, kun tästä ei koidu valtiolle näennäistä hyötyä? Ihmisoikeuksien valvominen ja niistä huolehtiminen on ekstraterritoriaalisesti kuitenkin resursseja kuluttavaa toimintaa ja saattaa toimia valtion kaupallisia tavoitteita ja taloudellisen hyödyn maksimointia vastaan. Esimerkiksi työolosuhteiden ja minimipalkkojen laiminlyönti kehitysmaissa voi tuottaa suurtakin taloudellista tuottoa ja ekstraterritoriaalisten velvollisuuksien ollessa vielä suhteellisen nuoria, valtio voi helposti vedota siihen, että on kohdemaan tehtävänä valvoa ihmisoikeuksien toteutumista ja taata niiden toimeenpano. Tapaukset eivät usein myöskään kantaudu kotimaan korviin, ellei tämä entuudestaan ole ollut halukas luomaan mekanismeja, joilla yritysten rajojen ulkopuolella tapahtuvia toimia tulee valvoa.

Maita jotka soveltavat ihmisoikeuksien tiukempaa ekstraterritoriaalista tulkintaa ja sisällyttävät tämän osaksi ulkopolitiikkaansa, on akatemiassa nimitetty ”humanitaarisen kansainvälisyyden kannattajiksi, Laupias samarialaisiksi, hyviksi maailmankansalaisiksi tai mentorivaltioiksi” (Brysk, 2009, Herman, 2006 ja Fossum, 2006). Tällaiset valtiot tunnustavat globaalit intressit omiksi kansallisiksi intresseikseen ja asettavat humanitaariset arvot tavoitteidensa keskiöön, sekä kannattavat kansainvälisten ihmisoikeussopimusten noudattamista ja kansainvälisen lain kehitystä. Hyväntahtoiset valtiot näkevät globalisaation taloudellisen, poliittisen ja kulttuurillisen integraation yhdistelmänä, jossa globalisaation jokainen osa-alue tarjoaa kanavan ihmisoikeuksien kunnioittamiselle (Brysk, 2009).

Mentorivaltio eroaa muista siten, että se vaatii johdonmukaisuutta valtion sisäisten ja ulkoisten ihmisoikeuksien suojelun välillä (Fossum, 2006) ja asettaa nämä samalle viivalle. Hermanin (2006) mukaan kyse tällöin on siitä, että valtio omaksuu itselleen hyvän maailmankansalaisen ja mentorin identiteetin. Hänen mukaansa mentorivaltio ohjaa muita maita ulos niiden itsekkäistä tavoitteistaan, jotka perinteisesti kohdistuvat valtaan tai dominointiin, kohti muun muassa kansainvälisen oikeusjärjestelmän ja yksilöiden oikeuksien kunnioittamista. Näiden niin sanottujen hyvien maailmankansalaisvaltioiden toimet maailmanpolitiikassa edistävät ja kasvattavat

kansainvälistä ihmisoikeusjärjestelmää ja instituutiota, jotka suojelevat ihmisarvoa vallan hyväksikäytöiltä. Tällaiset valtiot kasvattavat globaalia hallintoa ja muokkaavat puolestaan suvereniteetin merkitystä ja hitaasti juurruttavat ihmisoikeuksien universaaliuuden legitimizeettii (Herman, 2006, 4).

Miksi jotkut valtiot sitten omaksuvat näitä humaaneja ja epäitsekkäitä toimintatapoja ulkopoliitikassaan? Vastauksia voidaan etsiä muun muassa identiteettien muodostumisesta. Humanitaarisen valtion identiteetti rakentuu monimutkaisten prosessien kautta, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Esimerkiksi historia, valtion sisäinen politiikka ja suhde muihin valtioihin vaikuttavat maailmankansalaisen identiteetin muodostumiseen (Herman, 2009, 33). Kansallisten ja kansainvälisten identiteettien muodostuminen on jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Valtio tarkkailee itseään suhteessa muihin valtioihin ja muokkaa ja rakentaa omaa identiteettiään esimerkiksi alueellisissa ja kulttuurillisissa yhteisöissään (Herman, 2009, 34). Kansallinen ja kansainväliset identiteetit muokkaavat puolestaan valtion ulkopoliitikkaa ja asettavat sille arvot ja päämäärät. Kansallisten intressien tärkeysjärjestyksen muodostuminen ei ole kuitenkaan automaattista, vaan ne syntyvät, valikoituvat, leviävät ja kyseenalaistuvat erilaisten poliittisten prosessien myötä ja voivat muuttua ajan kuluessa (Weldes, 1996). Tällainen näkemys edustaa siis ulkopoliitikan konstruktivistista kantaa, joissa ulkopoliitikka on erilaisten sosiaalisten rakennelmien lopputuloksia. Konstruktivismissa ulkopoliitikkaa määrittelevät ideat, normit ja identiteetit puhtaiden omaan etuun kohdistuvien intressien sijasta. Tällöin Realismi, jolla on perinteisesti selitetty valtioiden ulkopoliitikkaa, ja jonka kautta maiden on nähty pyrkivän turvallisuutensa ja oman etunsa maksimointiin näyttäisi olevan keskeisesti ristiriidassa ihmisoikeuksia ja kansallista oikeusjärjestystä tukevien pyyteettömien maiden ulkopoliitikan taustalla olevien syiden kanssa. Brysk kuitenkin (2009, 33) toteaa, että demokratian, rauhan ja ihmisoikeuksien kannatus on globaalien maailmankansalaisten kohdalla usein vahvinta silloin, kun se yhdistyy valistuneeseen omaan etuun, kuten esimerkiksi haluan saada itselleen paremmat kauppakumppanit, tai rauhanomaiset naapurit. Toisaalta, kosmopoliitit arvot voivat myöskin kukoistaa sellaisilla alueilla, joissa yhteyttä esimerkiksi hyvántahtoisen teon ja oman materiaalisen yhteyden välillä ei ole havaittavissa.

Valtiot, jotka asettavat humanit arvot ulkopoliittikkansa etusijalle, ovat usein pieniä tai keskisuuria valtoja. Esimerkiksi Ruotsi on Bryskin (2009) mukaan täydellinen malliesimerkki valtiosta, joka asettaa ihmisoikeudet etusijalle ulkopoliittikkassaan. Ruotsi on ajanut ihmisoikeuksien täyttää kirjoa monella eri osa-alueella useamman sukupolven ajan. Sen ulkopoliittikka edustaa yleisesti liberaaleja demokraattisia arvoja joskus jopa kansainvälisten trendien vastaisesti, ja jopa silloinkin, kun sen omat kansalliset intressit ovat uhattuna (Brysk, 2009, 40, Sundelius, 1989). Esimerkiksi Brysk (2009, 42) nimittää Ruotsin vuoden 2007 hallituksen julkaisua Ihmisoikeudet Ruotsin ulkopoliittikkassa ”lähes täydelliseksi kosmopoliittiseksi katekismukseksi”. Ihmisoikeuskeskeisyys ulkopoliittikkassa on Bryskin mukaan pysynyt samana huolimatta hallituksen heilahduksista vasemmalta oikealle ja vahvistanut asemansa muun muassa taloudessa, kehitysavussa, pakolaispoliittikkassa, diplomaattisissa suhteissa, sekä Ruotsin toimissa kansainvälisissä organisaatioissa ja niiden rahoittamisessa.

4.0. EMPIIRINEN AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ

4.1. Johdanto aineistoon

Jotta valtioiden ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalista suojelua yritysten ihmisoikeusloukkausten kohdalla voisi mielekkäästi arvioida, on sitä tarkasteltava laajemmasta näkökulmasta, johon sisältyy sekä valtion ulkopolitiikan periaatteet, että ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalisen soveltamisen käytäntö. Valtion ulkopolitiikan taloudellisia ulkosuhteita ja ihmisoikeuspolitiikkaa koskevia linjauksia voidaan lähteä etsimään esimerkiksi valtion virallisista julkaisuista, ohjeistuksista ja asiakirjoista. Kyseisillä periaatteilla asetetaan yleiset raamit ja suuntaviivat, joista voidaan tarkastella, onko ihmisoikeuksien suojelua yritysten negatiivisilta vaikutuksilta ylipäättään edes periaatteellisella tasolla integroitu ulkopolitiikkaan ja erityisesti sen taloutta ja ihmisoikeuksia koskeviin osa-alueisiin. Ulkopolitiikan periaatteet, strategiat ja muut dokumentit, joissa jonkin valtion ulkoasiainhallinnon päämäärät ja agenda tulevat julki, yleensä heijastuvat myös konkreettisiin toimiin. Voisi esimerkiksi päätellä, että mikäli ihmisoikeudet tai yritysvastuu eivät näy lainkaan valtion ulkomaankauppaa koskevissa tavoitteissa, ei niihin kohdistettuja toimia nähdä myöskään käytännössä. Toisaalta, valtio voi myös retorisella tasolla tunnustaa edellä mainittujen asioiden tärkeyden, jolloin on mielekäästä tarkastaa, onko lupauksia ja tavoitteita tuotu käytäntöön.

Jotta voidaan arvioida, toteutetaanko periaatteita käytännössä vai jääkö suojelu ainoastaan retoriselle tasolle, tulee tarkastella millaisia konkreettisia tapoja valtiot tarjoavat negatiivisten ihmisoikeusvaikutusten ehkäisemiseksi rajojensa ulkopuolella. Näihin lukeutuvat esimerkiksi huolellisuusperiaatteiden pakollinen noudattaminen yritysten toiminnassa ulkomailla, lainsäädännölliset mekanismit, ihmisoikeusvaikutusten raportointi tai muut julkisesti määrätyt toimet, jotka tähtäävät ihmisoikeuksien suojeluun yritystoiminnassa. Niillä on erityisesti negatiivisia ihmisoikeusvaikutuksia ehkäisevä ja ihmisarvoa suojeleva tarkoitus. Valtio voi esimerkiksi lainsäädännöllä vaatia yritysten noudattavan huolellisuusperiaatetta ja tarkastavan alihankkijoidensa taustat, tai kieltää valtionyritysten investoinnit ihmisoikeuksien kannalta riskeihin yrityksiin.

Nämä kaksi osa-aluetta, ulkopoliittiset periaatteet sekä käytännön ehkäisevät suojelumekanismit myötäilevät John Ruggien YK:lle kehittämien Ohjaavien periaatteiden niin sanottua ensimmäistä pilaria, joka käsittelee ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalista suojelua valtion taholta. Periaatteiden toinen osa-alue, ihmisoikeuksien kunnioittaminen, on puolestaan yritysten itsensä harteilla, eikä koske valtioiden toimia. Valtiot voivat luoda kuinka hyvät mekanismit tahansa ihmisoikeuksien suojelemiseksi yritystoiminnassa, mutta on viime kädessä kuitenkin yrityksen vastuulla toteuttaa ihmisoikeuksia kunnioittavaa liiketoimintaa.

Ohjaavien periaatteiden kolmas pilari, negatiivisten ihmisoikeusvaikutusten korjaaminen, viittaa valtioiden velvollisuuteen varmistaa, että ihmisoikeusrikkomuksista aiheutuneet vahingot korjataan. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, ovatko oikeuslaitokset käsitelleet ihmisoikeusrikkomuksia, millainen pääsy rikosten uhreilla on oikeusistuimiin, ja millaisia sanktioita rikkomuksista on langetettu. Myös muut toimet, kuten ihmisoikeuksia rikkoneiden valtio-omisteisten yritysten johtoportaan irtisanomiset kielivät siitä, että ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalisiin rikkomuksiin reagoidaan. Myös vaatimukset ihmisoikeusrikkomusten uhreille annettavista korvauksista kertovat ihmisoikeuksien maan ulkopuolella tapahtuvasta ihmisoikeuslain soveltamisesta.

YK:n Ohjaavien periaatteiden kolme pilaria (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2013, 3).

1.pilari: suojele	2.pilari: kunnioita	3.pilari : korjaa
Valtioilla on velvollisuus kunnioittaa ja suojella ihmisoikeuksia ja perusvapauksia sekä varmistaa niiden toteutuminen	Yritykset ovat tiettyjä toimintoja harjoittavia yhteiskunnan erityisiä organisaatioita, joiden on noudatettava sovellettavia lakeja ja kunnioitettava ihmisoikeuksia	Loukkaukseen liittyvissä tapauksissa oikeudet ja velvollisuudet on sovitettava yhteen asianmukaisten ja tehokkaiden korjaavien toimenpiteiden kanssa. Nämä ohjaavat periaatteet koskevat kaikkia valtioita ja kaikkia yrityksiä – sekä monikansallisia että muita yrityksiä – niiden koosta, toimialasta, sijainnista, omistajuudesta ja yritysraakenteesta riippumatta.

Ihmisoikeusrikkomukset voidaan jakaa myös yksityisten yritysten tekemiin sekä niihin, jotka nähdään kuuluvan valtion toimivallan alle. Jälkimmäiseen kategoriaan kuuluvat voidaan jakaa valtionyrityksiin, valtion kontrollin tai ohjeistuksen alla toimiviin yrityksiin, sekä valtiolle perinteisesti kuuluvaa tehtävää suorittaviin yrityksiin. Tähän ryhmään kuuluvien yritysten voidaan nähdä olevan niitä, joiden kohdalla valtio käyttää suoraa ekstraterritoriaalista toimivaltaa (McCorquodal ja Simons, 2007). Suora ekstraterritoriaalinen toimivalta laukaisee samalla myös erilaisen vastuuvetoituksen. Yksityisen sektorin kohdalla valtio voi puolestaan käyttää toimivaltaansa halutessaan.

4.2. Tutkimuksen aineisto

Tutkimuksen rajallisuuden vuoksi tässä tutkimuksessa paneudutaan tarkastelemaan Ohjaavien periaatteiden ensimmäistä pilaria; ihmisoikeuksien kunnioittamista yritystoiminnassa ja sitä, millaisia mekanismeja valtiot luovat ja toteuttavat tämän takaamiseksi. Ensimmäinen pilari ei myöskään välttämättä vaadi lainkaan toimivallan harjoittamista ulkomailla, eikä täten myöskään välttämättä loukkaa vieraan valtion

suvereniteettia. Suojelun periaate noudattaa laajalta osin myös Augenstein ja Kinleyn (2013) mainitseman epäsuoran toimivallan harjoittamista.

Kuten sanottua, ensimmäinen pilari koskee valtioiden vastuuta suojella ihmisoikeuksia yritysten negatiivisilta ihmisoikeusvaikutuksilta. Se koostuu kymmenestä yksittäisestä konkreettisesta tavasta, jota valtioiden tulisi noudattaa suojellakseen ihmisoikeuksia yritysten negatiivisilta ihmisoikeusvaikutuksilta ulkomailla. Toimet ovat ihmisoikeusloukkauksia ennaltaehkäiseviä. Kohdat ovat ikään kuin normatiivisia toteamuksia, joissa määritellään samalla valtioiden velvollisuudet, ja ne muodostavat ns. ideaalimallin, jota vasten tutkimuksen aineistoa tarkastellaan.

Kohdat ovat tässä suorina lainauksina niiden alkuperäisen viestin säilyttämiseksi. Kahdessa ensimmäisessä kohdassa luodaan peruseriaatteet valtion ihmisoikeussuojelulle yrityksiin liittyen:

1. Valtioiden on suojeltava alueellaan ja/tai lainkäyttöalueellaan ihmisiä kolmansien osapuolten ja myös yritysten suorittamilta ihmisoikeusloukkauksilta. Tämä edellyttää asianmukaisiin toimenpiteisiin ryhtymistä tällaisten loukkausten estämiseksi, tutkimiseksi, rankaisemiseksi ja korjaamiseksi tehokkaiden politiikkojen, lakien, asetusten ja oikeuden päätösten avulla.
2. Valtioiden on osoitettava selvästi, että kaikkien niiden alueelle ja/tai lainkäyttöalueelle sijoittautuneiden yritysten odotetaan kunnioittavan kaikessa toiminnassaan ihmisoikeuksia. (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2013, 4)

Loput kohdat puolestaan muodostavat toimintaperiaatteet valtion toiminnalle. Kohdassa kolme esimerkiksi vaaditaan valtioita tiettyjä sääntelyllisiä tai poliittisia toimia ihmisoikeusvaikutusten ehkäisemiseksi:

3. Valtioiden on suojeluvollisuuden noudattamiseksi a) pantava täytäntöön lakeja, joiden tavoitteena tai seurauksena on, että yrityksiä vaaditaan kunnioittamaan ihmisoikeuksia, ja arvioitava säännöllisesti tällaisten lakien riittävyys ja korjattava kaikki niiden puutteet; b) varmistettava, että muissa yritysten perustamista ja liiketoiminnan harjoittamista koskevissa laeissa ja politiikoissa, kuten esimerkiksi yrityslainsäädännössä, ei rajoiteta vaan mahdollistetaan yrityksille ihmisoikeuksien kunnioittaminen; c) tarjottava yrityksille tehokasta opastusta ihmisoikeuksien kunnioittamiseen koko toiminnassaan; d) kannustettava ja tarvittaessa vaadittava yrityksiä ilmoittamaan, miten ne ovat ratkaisseet ihmisoikeusvaikutuksensa. (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2013, 5)

Kohdissa 4-6 taas määritellään valtion ja yritysten välisiä suhteita ja selkeytetään valtion vastuuta suhteessa yrityksiinsä:

4. Valtioiden on ryhdyttävä lisätoimenpiteisiin yksilöiden suojelemiseksi sellaisten yritysten ihmisoikeusloukkauksilta, jotka ovat valtion omistamia tai hallinnoimia tai jotka saavat merkittävää tukea ja palvelua valtionlaitoksilta, kuten vientiluottolaitoksilta ja virallisilta investointitakuulaitoksilta, mukaan lukien tarvittaessa ihmisoikeuksiin liittyvän huolellisen ennakoarvioinnin vaatiminen. 5. Valtioiden olisi harjoitettava riittävää valvontaa, jotta ne voivat noudattaa kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteitaan, kun ne tekevät yritysten kanssa sopimuksia tai säätelevät yritysten tarjoamista palveluista, joilla voi olla vaikutuksia ihmisoikeuksien toteutumiseen. 6. Valtioiden on edistettävä ihmisoikeuksien kunnioittamista yrityksissä, joiden kanssa niillä on kaupallista toimintaa. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2013, 6-7).

Ohjaavat periaatteet sisältävät vielä neljä ohjeistusta valtioille, mutta nämä jätetään pois tutkimuksen rajallisuuden vuoksi. Esimerkiksi seitsemäs kohta, joka koskee yritysten ihmisoikeuksien kunnioittamisen tukemista konfliktialueilla muodostaa hyvin erilaisen kontekstin kaupankäynnille ja on niin laaja kokonaisuus, että sitä voisi käsitellä erillisessä tutkimuksessa. Huomionarvoista on myös se, että vaikka valtion kehitysyhteistyörahasot saavat valtion avustusta, myös ne rajataan analyysin ulkopuolelle. Kehitysyhteistyörahasot operoivat kehitysyhteistyökontekstissa, ja niiden ihmisoikeusvaikutusten huomioimisen soveltamisen voisi olettaa täten olevan myös tiukempaa kuin ns. perinteikkäämpien toimijoiden, jolloin niitä ei ole mielekäästi sisällyttää samaan analyysiin muiden rahoitusmarkkinoilla olevien toimijoiden kanssa.

Selvennyksenä todettakoon vielä, että Ohjaavat periaatteet eivät ole tutkimuksen aineisto. Niistä johdetut edellä mainitut kuusi teemaa muodostavat niin sanotusti ideaalitason, jota vasten Ruotsin ja Suomen käytäntöjä vertaillaan. Tarkoituksena on tutkia, kuinka hyvin Suomi ja Ruotsi ovat toimeenpanneet YK:n Ohjaavia periaatteita. Tutkimuksen pyrkimyksenä on lisätä laadullista ymmärrystä siitä, miten YK:n Ohjaavat

periaatteita toteutetaan valtiotasolla. Analyysi kohdentuu kahteen tasoon; *periaatteelliseen ja konkreettiseen*.

Ihmisoikeussuojelun periaatteellinen taso muodostuu siis valtion ulkopolitiikan periaatteista, jotka ovat ulkoasiainministeriöiden julkaisemia selontekoja tai linjauksia, joilla asetetaan ulkopoliittiselle toiminnalle suuntaviivat. Tässä tutkimuksessa on oleellista tarkastella ulkopoliitikassa ainakin kahta eri tasoa; *ulkopolitiikan ihmisoikeuksia koskevia periaatteita* sekä *ulkopolitiikan taloudellisen ulottuvuuden, kuten vientipolitiikan periaatteita*. Nämä kaksi osa-aluetta on valittu, sillä ne liittyvät temaattisesti tutkimuksen aihepiiriin ja koska ne edustavat niitä ulkopoliitiikan aloja, joiden ainakin lähtökohtaisesti voisi olettaa sisältävän ihmisoikeus- ja yritystematiikkaa.

Molemmat maat ovat julkaisseet valtion ulkopoliittikkaa ohjaavat, ihmisoikeusspesifit dokumentit. Suomella on olemassa *Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma* (2017) ja Ruotsilla vastaava, edelleen voimassa oleva *Ihmisoikeudet Ruotsin ulkopoliitikassa*- julkaisu vuodelta 2009. Ulkomaankauppaa voidaan pitää ulkopoliitiikan yhtenä osa-alueena ja selityksiä eroavaisuuksille on mahdollista lähteä hakemaan esimerkiksi kansainvälisten suhteiden teorioista sekä ulkopoliitiikan periaatteista ja päämääristä, jotka ulkopoliittikkaa ohjaavat. Toiset valtiot asettavat keskeisiksi ulkopoliittikkaa ohjaavaksi tekijöiksi oman poliittisen tai taloudellisen etunsa, toisille nämä tekijät ovat taas toissijaisia ihmisoikeuksien toteutumisen rinnalla. Ruotsin ulkomaankauppaa koskeva toimintasuunnitelma on nimeltään *Ruotsin vientistrategia* (2015), kun taas Suomen kansainvälisen kaupan toimintoja ja tavoitteita täsmennetään *Team Finland -toiminta ulkoministeriössä (2018)* - julkaisussa. Aineistoon valitut materiaalit ovat viimeisimpiä, edelleen voimassaolevia julkaisuja.

Negatiivisten ihmisoikeusvaikutusten konkreettisten toimien analysoimiseksi tarkastellaan olemassa olevia mekanismeja, kuten yritysten raportointivastuuta, huolellisuusvelvollisuutta, valtion lainsäädäntöä ynnä muita mekanismeja, joiden avulla ihmisoikeusloukkauksia pyritään ehkäisemään. Aineistona toimii sekä Ruotsin että Suomen julkaisemat toimeenpanosuunnitelmat, joilla Ohjaavia periaatteita on pyritty tuomaan käytäntöön. Ruotsia koskeva aineisto koostuu Ruotsin valtion virallisista dokumenteista, jotka on käännetty englanniksi. Kyseisten dokumenttien käännökset

suomeksi ovat itse tekemiäni ja tekstin alkuperäiset versiot on sitaateissa sisällytetty lähdeviitteisiin.

Taulukko 2.0. Tutkittavat asiat ja tutkimuksen aineisto.

TUTKITTAVA ASIA	AINEISTO
Kuinka ihmisoikeudet & yritysvastuu on integroitu ulkopolitiikan taloudelliseen ulottuvuuteen ja ihmisoikeuspolitiikkaan	Suomi: Toiminta ja tavoitteet: Team Finland -toiminta ulkoministeriössä (2018) Suomen kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017- 2019
	Ruotsi: Sweden's Export Strategy (2015) UD INFO - Fact sheet: Human Rights in Swedish Foreign Policy (2009)
Ihmisoikeuksien suojelun toimeenpanoon tähtäävät konkreettiset mekanismit, joilla negatiivisia ihmisoikeusvaikutuksia ehkäistään	Suomi: YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden kansallinen toimeenpanosuunnitelma (2015)
	Ruotsi: Action plan for business and human rights (2015)

4.3. Tutkimusstrategia: vertaileva tapaustutkimus

Tutkimus on luonteeltaan laadullinen vertaileva tapaustutkimus, jossa tarkastellaan kahta valtiota: Suomea ja Ruotsia ja niiden ihmisoikeuksien suojelua kahdella edellä mainitulla tasolla: periaatteellisella sekä konkreettisella. Tutkimuskysymykseksi täten muotoutuu *miten Suomen ja Ruotsin ekstraterritoriaalinen ihmisoikeussuojelu poikkeavat toisistaan?* Tutkimus on luonteeltaan pääosin laadullinen ja se pyrkii arvioimaan, kuinka hyvin ihmisoikeuksien suojelu yritysten negatiivisilta vaikutuksilta on sisällytetty valtion politiikkaan.

Ruotsi on valittu tutkimuksen kohteeksi, sillä tätä pidetään usein yleisesti edelläkävijänä ihmisoikeusdiplomatiassa (Brysk, 2009, Herman, 2006 ja Fossum, 2006). Jotta Ruotsin

ihmisoikeussuojelua voisi mielekkäästi arvioida, on se tuotava vertailevaan kontekstiin. Suomi tarjoaa tässä suhteessa ideaalin vertailukohteen, sillä Suomi ja Ruotsi ovat komparatiivisesta näkökulmasta katsottuna verrattain samanlaisia maita. Maiden yhteinen historia, kulttuurilliset yhtäläisyydet, samankaltaiset pohjoismaiset arvot ja hyvinvointiyhteiskuntamalli, maiden suhteellisen samanlainen koko sekä asema maailmanpolitiikassa luovat hyvän pohjan vertailevalle tutkimukselle.

Tutkimuksen hypoteesi on, että *Ruotsi on onnistunut integroimaan ihmisoikeuksien suojelun yritysten ihmisoikeusvaikutuksilta sen ulkopoliittikkaan ja käytäntöihin Suomea monipuolisemmin*. Hypoteesi perustuu aikaisempaan viitteelliseen tutkimukseen Ruotsin halukkuudesta tuoda ihmisoikeudet ulkopoliittikkansa keskiöön.

Vertaileva tapaustutkimusta pidetään yleisemmin enemmänkin lähestymistapana tutkimiseen, kuin systemaattisena aineiston analyysimenetelmänä (Eriksson ja Koistinen, 2005). Tapaustutkimus on monissa eri tieteenaloissa käytetty tutkimusstrategia. Joidenkin tutkijoiden mukaan tapaustutkimus on tutkimusprosessi, jossa tarkastellaan ilmiötä sen luonnollisessa ympäristössä. Joillekin tapaustutkimus puolestaan on malli, jonka avulla lähestytään tutkimusta, kun osa taas näkee tapaustutkimuksen laadullisena lähestymistapana, joka sisältää laadullisen tutkimuksen metodeja (Albert Mills, 2010, 116). Erikssonin ja Koistisen (2005:4-5) mukaan tapaustutkimus on hyvin sopiva lähestymistapa, mikäli tutkimus pyrkii vastaamaan ”miten”, ”mitä- ja ”miksi” -kysymyksiin, tutkijalla on vähän kontrollia tapahtumiin, aiheesta tehty empiirinen tutkimus on vähäistä ja/tai kohteena on jokin ajankohtainen ilmiö. Juuri yhteiskuntatieteelliselle tapaustutkimukselle on luonteenomaista, että tutkimuksen aiheena on jokin ilmiö, joka määräytyy paikan, ajan tai jonkin muun kriteerin, kun tapahtuman, toiminnan ynnä muun mukaan (Eriksson ja Koistinen, 2005:4). Yhteiskuntatieteelliselle tapaustutkimukselle on myöskin tyypillistä monista eri lähteistä kerätty, monipuolinen empiirinen aineisto, johon tutkimus pohjaa. Huomioitavaa on, että abstraktin tason tapaukset voi olla vaikeammin määriteltävissä ja rajattavissa. Ilmiö tai ajallinen prosessi eivät ole niinkään helposti täsmennettävissä ja tällöin aineiston laajuus on usein myös tutkijan oman harkinnan varassa (Pettigrew 1997). Tapauksen rajaaminen ja määrittely on luonnollisesti perusteltava tutkimuksen tavoitteiden

kannalta mielekkäiksi. Tapaus voidaan määrittää niin ennen, kuin aineiston keruun jälkeenkkin.

Vertailevissa tapaustutkimuksissa tarkastellaan yleensä useaa muuttujaa kahden tai muutaman eri tapauksen välillä, joka mahdollistaa tapausten syväanalysoinnin. Vertailevalla laadullisella tapaustutkimuksella huomio voidaan kiinnittää tapausten välisiin eroavaisuuksiin tai samankaltaisuuksiin. Samalla voidaan painottaa ilmiöiden, rakenteiden ja prosessien merkitystä (Anttila ym. 2005).

On myös olennaista muistaa, että tutkittava tapaus/tapaukset eivät ole olemassa irrallisina kontekstistaan. Pettigrewin (1997) mukaan kontekstin ja tutkittavan asian välinen vuorovaikutus on molemmin suuntaista ja kumulatiivista. Tällä tarkoitetaan, että konteksti muovaa tapausta ja tapaus muovaa kontekstia. Kontekstin, kuten yhteiskunnallisen tilanteen, kulttuurin tai ympäristön selittäminen auttavat ymmärtämään tutkittavan tapauksen erityispiirteitä ja kohdentavat tutkimusta ”miksi”-kysymyksen äärelle.

4.4. Tapaustutkimuksen päämäärät

Tapaustutkimukset voidaan jaotella myös itsessään arvokkaisiin tapaustutkimuksiin, sekä välineellisiin tapaustutkimuksiin (Erikson ja Koistinen, 2005, 9). Välineellisessä tapaustutkimuksesta puhuttaessa yritetään ymmärtää muutakin kuin tutkimuksen kohteena olevaa tapausta. Välineellisessä tapaustutkimuksessa on tarkoituksena luoda malleja, joilla voidaan selittää tutkimuksen ulkopuolisiakin ilmiöitä, ei ainoastaan tutkittavaa asiaa itsessään. Itsessään arvokkaassa tapaustutkimuksessa puolestaan tutkittava ilmiö, yksikkö, henkilö tai ryhmä nähdään itsessään kiinnostavana, eikä tutkimuksen tarkoituksena ole niinkään analyysin ulottaminen tapauksen ulkopuolelle.

Vertailevan tutkimuksen yksi tärkeimpiä päämääriä on yhteiskunnallisten ilmiöiden tulkitseminen ja selittäminen, voidaan sillä myös esimerkiksi testata olemassa olevia teorioita ja etsiä eri yhteiskunnille tyypillisiä piirteitä, tai tulkita yhteiskunnallisia ilmiöitä tarkastelemalla yhteiskuntien välisiä eroja (Anttila ym. 2005, 54-55).

Tutkimus Suomen ja Ruotsin eroavaisuuksista ihmisoikeuksien suojelussa yritysten ihmisoikeusloukkauksilta lukeutuu itsessään arvokkaaseen tapaustutkimukseen, eikä

tutkimuksen lopputulemia voi sellaisenaan käyttää muiden valtioiden käytäntöjen ymmärtämiseen. Tutkimus voi tarjota kuitenkin osviittaa, mitä asioita on olennaista tarkastella muiden valtioiden ihmisoikeussuojelun käytännöissä, valaista mahdollisia kehittämisalueita ja keinoja ihmisoikeussuojelun lisäämiseksi, sekä tuoda lisäarvoa hallinnollisiin tarpeisiin.

4.5. Tutkimuksen metodologia: laadullinen sisällönanalyysi

Jos vertailevan tapaustutkimuksen näkee pikemminkin tutkimusstrategiana, kuin varsinaisena metodina, tarjoaa sisällönanalyysi täydennystä tutkimuksen menetelmälliseen puoleen. Myös sisällönanalyysi voidaan nähdä väljänä teoreettisena kehyksenä, jolla kirjoitettua, kuultua, tai nähtyä sisältöä analysoidaan (Tuomi ja Sarajärvi, 2009, 91). Siinä pyritään systemaattisemmin saamaan kuvaus tutkittavasta materiaalista tiivistetyssä ja yleisessä muodossa ja se on tapa järjestää aineisto johtopäätösten rakentamista varten (ibid., 103). Tällöin on tärkeää muistaa, ettei tutkimuksen aineiston kuvailu itsessään muodosta lopputulosta, vaan aineistoa kuvailtaan johtopäätösten tueksi. Analyysin avulla aineistosta koostuu selkeä kokonaisuus, joka sitten johtopäätöksissä suhteutetaan teoreettiseen viitekehykseen.

Laadullinen menetelmä on valittu määrällisen sijasta sen vuoksi, että laadullinen lähestymistavalla voidaan syvemmin porautua aineiston sisältöön. Sillä voidaan paljastaa muun muassa piileviä käsityksiä, poikkeavuuksia, sekä havainnoida tekstistä puuttuvia osa-alueita, pelkän konseptien toistumisen laskemisen sijasta (Ritsert, 1972; teoksessa Kohlbacher, 2006).

Teorialähtöiselle sisällönanalyysille on tyypillistä, että analyysin luokittelu perustuu aikaisempaan viitekehykseen, joka voi olla teoria tai käsitejärjestelmä (Tuomi ja Sarajärvi, 2009, 113). Tässä tapauksessa aiempaan viitekehyksenä toimii YK:n ohjaavat periaatteet. Ohjaavat periaatteet eivät ole teoria sen perinteisessä merkityksessä, mutta sen voi katsoa asettavan ns. ihannemallin ihmisoikeuksien suojelulle yritysten vaikutuksilta, jolloin sitä vasten on mielekästä verrata, miten suojele toteutuu käytännössä. Teorialähtöiselle tutkimukselle on tyypillistä deduktiivinen ajattelu, jossa tutkija liikkuu yleisestä yksittäiseen, ja aiempi tieto ohjaa tutkittavan yksikön analysointia. Teorian pohjalta johdetut kategoriat esimerkiksi määrittävät

analyysiyksiköt, mutta myös induktiivisesti voidaan luoda uusia luokkia aiheista, jotka jäävät kategorioiden ulkopuolelle (Tuomi & Sarajärvi, 2009: 98, 113). Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole tarkoituksena testata olemassa olevan teorian paikkansapitävyyttä, vaan aiempi tieto ohjaa tutkimusta pikemminkin metodologisesti.

Teorialähtöinen sisällönanalyysi etenee muodostamalla analyysirunko, jossa aineisto pilkotaan ja ryhmitellään eri aihepiirien mukaan (Tuomi & Sarajärvi, 2009:113). Analyysirunko strukturoidaan Ohjaavien periaatteiden kuuden kohdan mukaisesti ja aineistosta poimitaan kategorioiden mukaisesti olennaisia kohtia. Nämä kategoriat ovat tyypistetysti (kts. s.30-1): 1. Valtioiden ihmisoikeussuojelu yritysten ihmisoikeusvaikutuksilta valtion peruseriaatteissa, 2. Valtioiden odotukset lainkäyttöalueellaan tapahtuvasta ihmisoikeussuojelusta, 3. Lainsäädäntö ja muut konkreettiset toimet, kuten yrityksiin kohdistuva koulutus tai raportointivastuu ihmisoikeusasioista, 4. Ihmisoikeuksien valvonta ja edistäminen valtion omistamissa/hallinnoimissa/tukemissa yrityksissä, valtion kanssa sopimuksia tekevissä tai sen kanssa kaupallista toimintaa harjoittavissa yrityksissä.

Näitä kategoriat siis luovat analyysirungon, jonka kautta aineistoa tarkastellaan. Kohdat 1-2 ovat valtion ihmisoikeuksien suojelua koskevia peruseriaatteita, kun taas 3-4 ovat toimintaperiaatteita. Valtioiden virallisia julkaisuja analysoidaan erityisesti ensimmäisen kahden kohdan avulla, kun taas toimeenpanosuunnitelmien analyysissä tarkastellaan lähinnä kahta viimeistä kohtaa.

Huomionarvoista on, että tässä tutkimuksessa ei pyritä niinkään hakemaan vastauksia sille, miksi valtiot mahdollisesti poikkeavat niiden ekstraterritoriaalisessa ihmisoikeussuojelussa. Tutkittavan yksikkö eli valtio on monimutkaisten prosessien, ja lukuisten syy -ja seuraussuhteiden summa, eikä ole tämän tutkimuksen mahdollisuuksien puitteissa löytää vastauksia sille, miksi valtioiden käytös voi poiketa toisistaan.

4.6. Tutkimuksen heikkoudet ja vahvuudet

Tutkimuksen ulkoinen validiteetti, eli sen mahdollisuus selittää muiden valtioiden käytöstä ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalisessa suojelussa on heikko. Ruotsin ja

Suomen ihmisoikeuskäytänteet eivät välttämättä kerro mitään muiden maiden käytänteistä. Tutkimus on luonteeltaan laadullinen ja kuvaileva, eikä täten tarjoa selityksiä mahdollisille poikkeavuuksille. Tapaustutkimuksissa, joissa tapaus on abstrakti ja laaja kokonaisuus, kuten valtio, on vaarana olennaisen aineiston jääminen tutkimuksen ulkopuolelle, jolloin tutkimuksen sisäinen validiteetti, kärsii. Valtiota ja kaikkia sen prosesseja on mahdoton tutkia, jolloin tutkija joutuu tekemään rajaavia valintoja aineiston suhteen. Tällöin joitakin tutkittavan ilmiön olennaisia puolia ei ole valikoitunut tutkimuksen aineistoon (Anttila ym. 2005). Voi siis olla, että ihmisoikeussuojelua harjoitetaan jollakin alueella, joka on rajautunut tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Kuten sanottu, tapaustutkimuksessa ei ole pyrkimyksenä tuottaa yleistettävää tietoa. Suomen ja Ruotsin ihmisoikeussuojelu ei anna viitteitä muiden maiden vastaavista toimista.

Huomioitavaa on, että tutkija tekee valinnan, mitä tutkittavan aiheen piirteitä tämä lähtee tarkastelemaan ja vertailemaan saavuttaakseen päämääränsä. Aina ei myöskään ole saatavilla samoja muuttujia, tai samoja laadullisia aineistoja maiden välisissä vertailuissa ja vertailtava aineisto voi olla laadultaan erilaista. Esimerkiksi Suomen ja Ruotsin Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat toimeenpanosuunnitelmat ovat sivumäärältään toisistaan huomattavasti poikkeavia, eikä niitä ole laadittu saman mallin pohjalta, mutta tämä ei vielä estä niiden keskinäistä vertailua.

Tutkimuksen sisäistä validiteettia, eli sitä, kuinka hyvin tutkimuksessa käytetyt metodit todella mittaavat tutkittavaa ilmiötä, voi lisätä triangulaation avulla (Tuomi ja Sarajärvi, 2009, 143-149). Triangulaatiolla tarkoitetaan, että tutkimustulokset vahvistetaan käyttämällä erilaisia metodeja, tai monipuolista aineistoa. Tätä tutkimusta ei ole trianguloitu eri tutkimusmenetelmillä, joten on mahdollista, että eri loppupäätelmiin päästäisiin esimerkiksi määrällisiä metodeja sisällyttämällä.

Tutkimus on kuitenkin temaattisesti tärkeä, sillä ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalista suojelua yrityksiltä on tutkittu lähinnä ainoastaan oikeustieteellisenä kysymyksenä. Johtuen oletettavasti yritysten ja ihmisoikeuksien verrattain lyhyestä iästä kansainvälisessä laissa, olemassa oleva tutkimus on keskittynyt lähinnä tarkastelemaan, milloin valtion vastuu aktivoituu yritystensä toimista ulkomailla. Tapaustutkimusta,

jossa kyseisen aihealueen olemassa olevia käytänteitä tarkasteltaisiin valtiotasolla laajemmin ei liene olemassa.

5.0 ANALYYSI

5.1. Miten Suomi ja Ruotsi eroavat yritysten ulkomailla tapahtuvien negatiivisten ihmisoikeusvaikutusten ehkäisemisessä?

5.2. Yleisesti

Aineisto on koottu hakemalla Suomen ja Ruotsin ministeriöiden, erityisesti ulkoministeriöiden sekä talous/kauppaministeriöiden viimeisimpiä virallisia toimintasuunnitelmia ja strategisia painopistealueita koskevia julkaisuja. Ruotsin ulkopoliittikan ja ihmisoikeuksien viimeisin, yhä voimassa oleva linjaus on vuodelta 2009, joten myös tämä dokumentti sisällytetään analyysiin. Myös molempien maiden YK:n Ohjaavien periaatteiden yritysten ja ihmisoikeuksien kansalliset toimeenpanosuunnitelmat on sisällytetty analyysiin. Ulkopoliittikan kauppapoliittiset ja ihmisoikeuksia koskevat yleiset linjaukset antavat viitteitä siitä, otetaanko ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalinen suojelu huomioon periaatteellisella tasolla. Julkaisuja tarkastellaan vain niiltä osin, mitä on tämän tutkimuksen kannalta olennaista. Kansalliset toimeenpanosuunnitelmat puolestaan paljastavat, millä mallilla ihmisoikeussuojelu tosiasiallisesti on, ja millaisiin konkreettisiin toimiin on ryhdytty tai ollaan ryhtymässä yritysten negatiivisten ihmisoikeusvaikutusten ehkäisemiseksi.

5.3. Suomen kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka

Suomen kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017- 2019 on valtioneuvoston 16.2.2017 periaatepäätöksenä hyväksymä. Sen tarkoituksena on ”edistää perustuslain 22 §:ssä säädettyä julkisen vallan velvoitetta turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.” (Oikeusministeriö, 2017). Sen tarkoituksena on tarjota toimenpiteitä, joiden avulla voidaan puuttua olemassa oleviin perus- ja ihmisoikeusongelmiin. Toimintaohjelma on hieman yli satasivuinen dokumentti, jonka temaattiset painopisteet ovat perus- ja ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus, yhdenvertaisuus, itsemääräämisoikeus sekä perusoikeudet ja digitalisaatio. Siinä on eritelty eri ministeriöiden kanssa yhteistyössä toteutettavat 43 eri hanketta, joilla perus- ja ihmisoikeuksia pyritään edistämään (ibid.,5).

Toimintaohjelman painopiste on kotimaassa ja muiden kuin Suomen kansalaisten ihmisoikeuskysymykset nousevat esille lähinnä kehitysyhteistyön kontekstissa. Yritykset ja niiden ihmisoikeusvaikutukset on kuitenkin otettu selkeästi huomioon toimintaohjelmassa. Esimerkiksi YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden kansallinen toimeenpanosuunnitelma on listattu lukuisten muiden toimintaohjelmien, kuten tasa-arvo-ohjelman, valtion kotouttamisohjelman ynnä muiden ohessa, joiden avulla Suomi aikoo ajaa edistääkseen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista (Oikeusministeriö, 2017, 20).

Yritysten ja ihmisoikeuksien välinen yhteys tulee esille käsiteltäessä kehitysyhteistyöhön liittyviä suomalaisia yksityissektorille suunnattavia rahoitusinstrumentteja. Osana Suomen kehityspolitiikkaa ulkoasiainministeriö pyrkii varmistamaan, että ”YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet asettavat minimitason, jolla taataan, että kehitysyhteistyö on ihmisoikeussensitiivistä ja siten ihmisoikeuksia kunnioittavaa” (Oikeusministeriö, 2017, 45). Taatukseen, että rahoitusinstrumentit noudattavat ihmisoikeuksia, ulkoministeriö aikoo toteuttaa hankkeen, jossa 3-6 suomalaista julkisen puolen rahoitusinstrumenttia saavat koulutusta, tekee näille tarveanalyysin ja sen pohjalta toimenpidesuosituksia (ibid., 45). Vaikkakin toimintaohjelmassa on tarjottu konkreettisia esimerkkejä, joita rahoitusinstrumenttien ihmisoikeusvaikutuksia pyritään kontrolloimaan, jää kohdeyritysten joukko hyvin suppeaksi, eikä ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalinen suojelu yritysten ihmisoikeusvaikutuksista ei ulotu perinteiseen yritystoimintaan. Kehitysyhteistyössä on yleensäkin jo perusolettamuksena, ettei sen tulisi olla ihmisoikeuksia heikentävää, ja useimmiten ihmisoikeuksien haittavaikutuksia voisi kuvitella syntyvän juuri sellaisessa yritystoiminnassa, jonka päämääränä on yksioikoisesti tuottaa voittoa, eikä ajaa valtion kehitysyhteistyöagendaa.

Muiden, kuin rahoitusinstrumenttien ihmisoikeusvaikutusten ehkäisy mainitaan Oikeusministeriön julkaisussa seuraavasti:

Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteon mukaan ulkomailla toimivien yritysten toimintaan liittyviä haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia tulee pyrkiä ehkäisemään ja toimenpiteitä, keinoja ja mahdollisuuksia tämän toteutumiseksi tulee edelleen selvittää. Selonteon eduskuntakäsittelyssä erityisesti työelämä- ja tasa-arvovaliokunta toi esiin tarpeen kiinnittää huomiota yritysten

ihmisoikeusvastuuseen ja YK:n yritysten ihmisoikeusvastuuta koskeviin periaatteisiin (Oikeusministeriö, 2017, 39).

Yritysten ihmisoikeusvaikutusten ehkäisy tunnustetaan julkaisussa tavoitteeksi, johon tulisi pyrkiä. Toimenpiteet asian edistämiseksi vaikuttavat kuitenkin vielä keskeneräisiltä ja niihin yhdistettävät keinot ja mahdollisuudet epäselviltä, vaikkakin toimeenpanosuunnitelma asian edistämiseksi on julkaistu jo kolme vuotta aikaisemmin, vuonna 2014.

Suomen ihmisoikeuksia koskevasta toimintaohjelmasta (2017) puuttuu valtion odotukset siitä, että lainkäyttöalueella olevien yritysten tulisi noudattaa ihmisoikeuksia toiminnassaan. Edellä mainittua normatiivista odotusta ei olla sisällytetty ohjelmaan, vaikka työelämä- ja tasa-arvovaliokunta on tuonut esiin yritysten ihmisoikeusvaikutuksien sisällyttämisen tärkeyden. Valtion sääätely sen hallinnoimien tai rahoittamien yritysten suhteen nousee esille ainoastaan kehitysyhteistyön rahoitusinstrumenttien kohdalla, jossa YK:n Ohjaavien periaatteiden mainitaan asettavan minimitasen toiminnalle. Ainoana konkreettisenä toimenpiteenä aiotaan kouralliselle rahoitusinstrumentteja järjestää koulutusta ja luoda toimenpidesuosituksia. Tällöin toimintaohjelma täyttyy ainoastaan Ohjaavien periaatteiden ensimmäisen pilarin 3. kohdan vaatimuksen osalta siitä, että valtioiden on tarjottava yrityksille tehokasta opastusta ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Mihinkään velvoittavaan toimenpiteeseen ei rahoitusinstrumenttien kohdalla ole tekstissä kuitenkaan viitteitä.

5.3. Ruotsin kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka

Ruotsin ulkoministeriö on julkaissut vuonna 2009 nelisivuisen, yhä voimassa olevan linjauksen nimeltä *Ihmisoikeudet Ruotsin ulkopolitiikassa* (UD Info: Human Rights in Sweden's Foreign Policy). Se on päivitetty tiivistelmä vuoden 2003 vastaavasta dokumentista. Raportin ensimmäinen versio on laadittu jo vuonna 1998.

Asiakirja alkaa seuraavasti:

Ihmisoikeuksien kannattaminen ja kunnioituksen lisääminen ovat Ruotsin ulkopoliitikassa etusijalla. [...] Vaivannäkö ihmisoikeuksien tukemiseksi vaikuttaa ulkopoliitikan jokaiseen osa-alueeseen, turvallisuuspolitiikka, kehitysyhteistyö, maahanmuutto, sekä kauppapolitiikka mukaan lukien⁶ (Government Offices of Sweden, 2009, 1)

Ulkopoliittisen linjauksen jälkeen asiakirjassa määritellään ihmisoikeudet. Asiakirjassa viitataan muun muassa YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen vuodelta 1948 ja luetellaan keskeisimmät kansainvälisoikeudellisesti sitovat ihmisoikeussopimukset (ibid.1). Tämän jälkeen määritellään Ruotsin ulkopoliitikkaan keskeisimmin vaikuttavat periaatteet, jotka on adoptoitu vuoden 1993 Wienissä YK:n järjestämässä ihmisoikeuskonferenssista. Nämä neljä periaatetta ovat: ihmisoikeuksien universaaliuus, Ruotsin aikomus vaikuttaa muihin maihin, jotta ihmisoikeuksia kunnioitettaisiin, ihmisoikeuksien oleminen yksilöiden oikeuksia, joiden toteutumisesta valtioilla on vastuu, sekä ihmisoikeuksien jakamattomuus (ibid., 1).

Periaatteiden esilletuomisen jälkeen linjauksessa mainitaan, että Ruotsin valtion ihmisoikeustyön keskeisin tarkoitus on auttaa takaamaan, että muiden maiden kansalaisten ihmisoikeudet toteutuvat. Ihmisoikeudet Ruotsin ulkopoliitikassa (2009) -dokumentissa myös todetaan, että Ruotsi käyttää lukuisia ulkopoliitikan instrumentteja ihmisoikeuksien suojelemiseksi. Nämä instrumentit eivät rajoitu ainoastaan poliittisiin instrumentteihin, vaan tarkoituksena on myös hyödyntää useiden eri ulkopoliitikan alueiden yhteistyötä. Johdonmukaisen ihmisoikeuspolitiikan saavuttamiseksi ihmisoikeusasiat aiotaan integroida niin terrorismin vastaiseen taisteluun, kuin kauppapolitiikkaankin (Government Offices of Sweden, 2009, 2). Vaikkakaan suoria ilmaisuja odotuksista, joiden mukaan yritysten tulisi noudattaa ihmisoikeuksia toimiessaan ulkomailla ei tekstistä löydy, rakentuu Ruotsin ihmisoikeuspolitiikka ekstraterritoriaalisuuden periaatteen varaan. Valtion ihmisoikeusvastuu ei lopu Ruotsin

⁶ "Promoting and increasing respect for human rights is a priority issue in Swedish foreign policy. [...] Efforts to support human rights are to influence all areas of foreign policy, including security policy, development cooperation, migration policy and trade policy"

valtion rajoihin, vaan sen oletetaan jatkuvan kontekstista huolimatta. Ihmisoikeuspolitiikassa painottuu myös ihmisoikeuskysymysten integrointi Ruotsin ja muiden valtioiden kanssa käytävään dialogiin, jonka avulla Ruotsi voi kannustaa muita maita ihmisoikeuksien suojelussa (ibid., 4). Näin ihmisoikeusperiaatteet sisällytetään myös perinteisen diplomatian työkaluihin.

Pyrkimykset ihmisoikeuksien suojelemiseksi kauppapolitiikan saralla koskevat lähinnä kauppapolitiikan ja Kansainvälisen työjärjestön ILO:n keskeisten ihmisoikeuksia ja työelämää koskevien sopimusten toteutumista. Dokumentissa todetaan, että:

Ruotsi tekee työtä kannustaakseen dialogin lisääntymistä kansainvälisten organisaatioiden välillä koskien ihmisoikeuksien ja kaupan välistä yhteyttä. Ruotsin valtio työskentelee myös ihmisoikeuksia ja yrityksiä koskevien kysymysten parissa Swedish Partnership for Global Responsibility, sekä ulkoministeriön kansainvälisen kaupan osaston kautta⁷ (Government Offices of Sweden, 2009, 3).

Swedish Partnership for Global Responsibility (Global Ansvar) on neljän ministeriön välinen kumppanuusohjelma, jonka tarkoituksena on ollut tukea yritys vastuuta kansainvälisessä ympäristössä (Pedersen, 2015, ei sivunumerointia). Ihmisoikeusstrategiassa siis eritellään toimenpiteitä, joilla yritysten ihmisoikeusloukkauksia ainakin epäsuorasti pyritään estämään. Ruotsin valtion vastuuta sen hallinnoimista yrityksistä ei tekstissä kuitenkaan käsitellä.

Kaupan ja talouden yhteys huomioidaan myös tunnustamalla yritysten potentiaali ihmisoikeuksien edistämiseksi: ”Tänä päivänä kasvava määrä toimijoita, kansalaisjärjestöt ja yritykset mukaan lukien, työskentelevät yhdessä ihmisoikeuksien painottamiseksi ja tukemiseksi. Tämä vaatii lisääntyvää yhteistyötä ja läpinäkyvyyttä”⁸ (Government Offices of Sweden, 2009, 2). Mielenkiintoisesta olisi, jos tekstissä määriteltäisiin, mitkä yritykset työskentelevät asian edistämiseksi, millaista yhteistyötä aiotaan ajaa ja miten läpinäkyvyyttä on tarkoitus lisätä.

⁷ “Sweden acts to encourage more regular dialogue between international organisations on the relationship between human rights and trade. The Swedish Government also works on issues concerning human rights and enterprises through the Swedish Partnership for Global Responsibility at the International Trade Policy Department of the Ministry for Foreign Affairs.”

⁸ “Today a growing number of actors, including NGOs and companies, are working in various ways to highlight and promote human rights. This calls for greater cooperation and transparency”

5.4. Suomen ulkopolitiikan taloudellinen ulottuvuus ja ihmisoikeudet

Suomen taloudellisissa ulkosuhteissa painottuu Suomen etu. Ulkoministeriön talouspolitiikan toiminnan painopisteitä koskevassa *julkaisussa Team Finland – toiminta ulkoministeriössä (2018)* mainitaan, että ulkoministeriö ja Suomen ulkomaanedustustot valvovat ja edistävät Suomen taloudellisia etuja ulkomailla:

Ulkoministeriön tehtäviin osana Team Finland -verkostoa kuuluu globaalissa toimintaympäristössä tapahtuvien muutosten havainnointi ja niihin vaikuttaminen – muun muassa kaupan esteiden raivaaminen sekä avoimen, kilpailua edistävän kansainvälisen toimintaympäristön tukeminen (ei sivunumerointia)

Julkaisu keskittyy siis ulkopoliittiseen toimintaan, jonka tähtäimenä on oivan toimintaympäristön luominen kaupan esteitä, kuten haitallisia tullimaksuja tai esimerkiksi ulkomaisten tuotteiden markkinoille pääsyä haittaavia määräyksiä poistamalla. Kaupalle suotuisaan toimintaympäristöön ei sisällytetä sosiaalisia tai ympäristöllisiä аспекteja. Muun muassa ministerivierailut, kahden tai monenväliset kauppasopimukset nähdään julkaisussa mahdollisina keinoina kaupan esteiden ratkomiseksi. Suomi on siis valmis harjoittamaan perinteistä diplomatiaa kaupallisten hyötyjen saamiseksi, mutta ihmisoikeuksien tai eettisen toiminnan takaamiseksi diplomatian käyttämisestä instrumenttina ei ole mainintaa kyseisessä Suomen ulkoministeriön julkaisuissa.

Kaupan esteiden purkamisen lisäksi ulkoministeriön tehtäväksi katsotaan Suomeen suuntautuvien investointien lisääminen (Ulkoasiainministeriö, 2018). Tämä tapahtuu Suomen tunnettavuutta lisäämällä ulkomailla ja Suomi-kuvaa parantamalla. Maakuvatyön nähdään lisäävän Suomen houkuttelevuutta ja sitä kautta myös taloudellista kasvua: ”Suomen maakuva vaikuttaa suuresti siihen, miltä Suomen yritystoiminta, yritys ympäristö ja investointiympäristö näyttävät ja kuulostavat maailmalla” (Ulkoasiainministeriö, 2018, ei sivunumerointia). Myös korkean tason vierailut mainitaan investointien lisäämisen yhteydessä yhtenä keinona lisätä Suomen kansallisia, taloudellisia tarkoituksia. Vaikka sosiaalisesti vastuullinen ulkomailla tapahtuva yritystoiminta voitaisiin nähdä maakuvaan kohentavana tekijänä, ei viittauksia tähän tekstissä ole.

Suomen ulkoministeriön taloudellisia ulkosuhteita koskevissa toiminnassa ja tavoitteissa ei mainita lainkaan yritysten toiminnan säätelyä, tai aseteta minkäänlaisia eettisiä raameja esimerkiksi sille, miten kauppaa tulisi käydä tai missä suomalaisten yritysten tulisi ottaa kestävyteen, ihmisoikeuksiin, ympäristöön tai eettisyyteen liittyviä kysymyksiä toiminnassaan huomioon. Julkaisun keskiössä on Suomen taloudellisen edun kasvattaminen erilaisin mekanismein, eikä taloudellisen toiminnan sosiaalisia tai ympäristöllisiä heijannaivaikutuksia tekstissä tunnusteta.

Suomen talouspolitiikan painopisteissä ei siis aseteta edes periaatteellista vaatimusta valtion lainkäyttöalueelle sijoittuneiden yritysten toiminnalle ihmisoikeuksien kunnioittamiseksi, puhumattakaan konkreettisista toimenpiteistä ihmisoikeusloukkausten ehkäisemiseksi, joita YK:n ohjaavissa periaatteissa vaaditaan.

5.5. Ruotsin ulkopoliitiikan taloudellinen ulottuvuus ja ihmisoikeudet

Ruotsin vuoden 2015 vientistrategiassa (Sweden's Export Strategy) viennin ehostamisen keskeisimpänä tehtävänä on luoda työpaikkoja ruotsalaisille ja tukea kotimaisia pieniä ja keskisuuria yrityksiä ulkomailla (Government Offices of Sweden, 2015a). Strategia alkaa kuvauksella Ruotsin vientistrategian periaatteista, jota seuraavat kuvaus globaalien markkinoiden haasteista, sekä pitkä lista konkreettisista toimista, joilla kaupankäyntiä lisätään ja tehostetaan. Konkreettisiin toimiin lukeutuu lähinnä talouspoliittisia toimia, kuten esimerkiksi kansainvälisen kaupan sääntöihin vaikuttamista, tullisääntelyä, Ruotsin maakuvan kohentamista ulkomailla ja investointien houkuttelua Ruotsiin, mutta myös ihmisoikeuksiin, ympäristöön ja kestävyteen liittyviä kysymyksiä käsitellään strategiassa.

Vientistrategiassa näkyy ihmisoikeussensitiivisyys. Strategian yhtenä tarkoituksena on myös luoda Ruotsille maailman kunnianhimoisin ympäristö- ja ilmastopolitiikka tukemalla kiertotaloutta ja vihreää taloutta (Government Offices of Sweden, 2015a, 3). Kestävyys nähdään selvästi Ruotsin yhtenä vientivalttina. Dokumentissa mainitaan ruotsalaisten yritysten olevan maailman kärkitasoa kestävässä kehityksessä sekä sosiaalisesti, että ympäristön kannalta (ibid.3, 6). Eettinen ja kestävä kehityksen pohjalle rakennettu kaupankäynti nousee esille yritystoiminnan yhtenä valttitekijänä:

Ruotsalaisyritykset ovat maailman johtavia sekä sosiaalisten että ympäristön arvojen kannalta kestävässä kaupankäynnissä, ja on olemassa monia esimerkkejä joissa [yritysten] päivittäinen toiminta hyödyttää yhteiskunnan kehitystä. Monet ruotsalaisyritykset työskentelevät aktiivisesti ja menestyksekkäästi kestävä kehityksen parissa, ja kestävyys tulee myös olla työkalu valtion viennin edistämiseksi⁹ (ibid., 6).

Ohjaavien periaatteiden valtioiden velvollisuuksia koskevan osuuden toinen kohta täsmentää, että ”valtioiden on osoitettava selvästi, että kaikkien niiden alueelle/ja tai lainkäyttöalueelle sijoittuneen yrityksen odotetaan kunnioittavan kaikessa toiminnassaan ihmisoikeuksia (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2013, 4). Valtion odotukset yritystensä ihmisoikeuksia kunnioittavalle toiminnalle on selkeästi sisällytetty vientistrategian ilmaisuihin. Strategiassa todetaan, että Ruotsin hallitus odottaa kaikkien ruotsalaisyritysten kunnioittavan ihmisoikeuksia kaikissa niiden toimissaan (Government Offices of Sweden, 2015a, 22).

YK:n ohjaavissa periaatteissa todetaan, että yksilöiden suojelemiseksi kolmansien osapuolten suorittamilta ihmisoikeusloukkauksilta valtion lainkäyttöalueella, tulee valtion ryhtyä asianmukaisiin toimenpiteisiin (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2013, 4). Ruotsin vientistrategiassa osoitetaan selvästi, että valtiolla on odotuksia ruotsalaisyrityksiä kohtaan sosiaalisesti sekä ympäristöllisesti kestävä liiketoiminnan suhteen:

Valtiolla on joka tapauksessa hyvä syy asettaa selkeät odotukset yrityksilleen, erityisesti kun ne toimivat tiettyjä haasteita kohtaavissa maissa. Tämän johdosta työtä kestävä liiketoiminnan saralla tullaan vahvistamaan esimerkiksi kansallisten yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevan toimeenpanosuunnitelman kautta, joka esitettiin 24. elokuuta 2015. Valtio tulee myös kehittämään politiikan kestäväälle liiketoiminnalle yhtenä osana sen työtä globaalien kehityksen hyväksi¹⁰ (Government Offices of Sweden, 2015a ,6).

⁹ “Swedish enterprises are often world leaders in sustainable business in terms of both social and environmental values, and there are also many examples where their day-to-day operations make a beneficial contribution to a society’s development. Many Swedish enterprises work actively and successfully with sustainability and sustainability also has to be a tool for the State’s export promotion. “

¹⁰ “However, the Government has good reason to clearly set out what it expects from enterprises, particularly when they do business in countries that have specific challenges. Accordingly, work involving sustainable business is being reinforced, for example through the national action plan for business and human rights that was presented on 24 August 2015”

Vientistrategiaan on sisällytetty kaksikymmentä toimenpidettä, joilla Ruotsin valtio pyrkii tukemaan bisnessektorin vientiä ja kansainvälistymistä, ja tekemään niistä tehokkaampia ja tuotteliaampia (Government Offices of Sweden, 2015a, 12). Toimenpiteet on suunniteltu erityisesti pienten- ja keskikokoisten yritysten tarpeisiin. Jokainen toimenpide sisältää myös yksityiskohtaisia keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Yksi toimenpiteistä on nimeltään ”lisääntynyt kunnianhimo kestävään bisnekseen” (ibid.,22). Toimenpiteessä todetaan, että kaupankäynti maissa, joissa lainsäädäntö ja viranomaiset eivät kunnioita ihmisoikeuksia, vaatii erityistä huolellisuutta. Samanaikaisesti yritykset kokevat strategian mukaan tarvitsevansa tukea valtiollisilta toimijoilta niiden käydessä kauppaa erityisen hankalilla markkina-alueilla (ibid.,22). Toimenpiteen saavuttamiseksi on eritelty kolme alatavoitetta. Ensimmäinen alatavoitteen mukaan valtio aikoo lisätä yritysten tietoisuutta kestävä kehityksen asioista ja tarjota niille foorumin, jossa tarjotaan tukea ulkomaille suuntautuvaa vientiä tekeville yrityksille kestävyden lisäämiseksi. Vastuutahoa foorumin järjestämiselle ei olla strategiassa tosin eritelty. Toisen tavoitteen mukaan yleistä tietotasoa kestävästä kaupasta lisätään ulkomaankomennuksilla (ibid., 22), vaikkakaan täsmennettyjä toimia tietotason lisäämiseksi ei strategiassa tarkenneta. Kolmannessa alatavoitteessa viitataan vuoden 2015 yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevaan toimeenpanosuunnitelmaan, jonka todetaan sisältävän lisätoimia asian edistämiseksi (ibid., 22). Kaiken kaikkiaan ihmisoikeudet mainitaan dokumentissa neljästi.

Yritysten nähdään myös kykenevän vastaamaan globaaleihin haasteisiin, kuten ympäristökysymyksiin, digitalisoitumiseen, kaupungistumiseen, terveyteen, maa- ja metsätalouteen, ja näiden haasteiden luovan mahdollisuuksia ruotsalaisyrityksille (Government Offices of Sweden, 2015a, 7). Urbanisaatio, epidemiat ja katastrofit vaativat paljon investointeja muun muassa infrastruktuuriin ja ruotsalaisyritysten nähdään kykenevän vastaamaan näihin haasteisiin. Kaupankäynti haurassa ja kehittyvissä valtioissa tunnustetaan erikseen ongelmalliseksi vientistrategiassa, ja nousevien talouksien poliittiset ja yhteiskunnalliset riskit Aasiassa, Afrikassa ja Latinalaisessa Amerikassa nostetaan esille. Kaupankäynti ja kontaktit muiden valtioiden kanssa nähdään hyvänä tapana lisätä demokraattisia, sukupuolten tasa-arvoa, ihmisoikeuksia ja ympäristöä kunnioittavia arvoja (ibid., 6). Kaupankäynnin ja

ihmisoikeuksien välistä suhdetta ei nähdä siis ainoastaan siten, että yritysten ihmisoikeusvaikutuksia tulisi minimoida, vaan yritysten toiminta tunnustetaan myös potentiaalisena keinona vahvistaa ihmisoikeuksien toteutuminen. Yrityksien rooli nähdään siis aktiivisina ongelmanratkaisijoina sosiaalisiin ja ympäristöllisiin ongelmiin, ei ainoastaan säädeltävinä toimijoina, joiden haittavaikutuksia pyritään kontrolloimaan. Kaupankäynnin nähdään vastaavan yhteiskunnallisiin kysymyksiin, eikä ainoastaan keinona Ruotsin taloudellisen kasvun takaamiseksi. Strategiassa mainitaankin että “Ruotsin vienti voi kasvaa sen ansiosta, että ruotsalaiset ratkaisut yhdistetään muualla maailmassa ilmeneviin tarpeisiin ja kysyntään”¹¹ (ibid., 7).

Ruotsin vientistrategiassa käsitellään myös globaalia markkinataloutta ja sen sääntöjen muuttamista. Ruotsin investointi- ja vientipolitiikan yhtenä strategiana on reilumman ja vapaamman maailmankaupan tukeminen, hallituksen työ edistyneiden kansainvälisten kauppasopimusten tukemiseksi, samalla kun ympäristöarvot, työntekijöiden intressit ja terveys otetaan huomioon (Government Offices of Sweden, 2015a, 9). Strategiassa mainitaan myös julkiset hankinnat ja YK:n julkisten hankintojen sääntöjen muuttaminen suuntaan, jossa otetaan huomioon myös kestävyys (ibid., 17).

¹¹ “Swedish exports can grow thanks to Swedish solutions being matched with needs and demand in the rest of the world”

6.0. Ihmisoikeuksien suojelun toimeenpanoon tähtäävät mekanismit, joilla negatiivisia ihmisoikeusvaikutuksia ehkäistään

Suomi ja Ruotsi ovat niitä harvoja valtioita, jotka ovat luoneet YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskeville periaatteille kansallisen toimeenpanosuunnitelman. Suomen ja Ruotsin lisäksi kahdeksantoista muuta valtiota ovat laatineet vastaavan toimeenpanosuunnitelman (ICAR, 2017, 1) Toimeenpanosuunnitelmat antavat kattavan kuvan valtion jo olemassa olevista, ja suunnitteluvaiheessa olevista konkreettisista toimista, joilla yritysten negatiivisia ihmisoikeusvaikutuksia pyritään ehkäisemään. Toimeenpanosuunnitelmat eivät kuitenkaan ole identtisiä keskenään, vaan niissä heijastuu kansallinen lainsäädäntö ja sen soveltaminen, kansalliset prioriteetit ja ekstraterritoriaalisen ihmisoikeussuojelun laajuus. Tässä osuudessa tarkastellaan Suomen ja Ruotsin eroavaisuuksia valtionyritysten, sekä yksityisten yritysten hallinnassa ekstraterritoriaalisten ihmisoikeusvaikutusten minimoimiseksi. Tämä pitää sisällään muun muassa sen, kuinka maat eroavat sääntelyllisissä ja poliittisissa toimissa, kuten sellaisten yritysten säätelyssä, jotka ovat yhteydessä valtioon, yleisesti yrityksiä säätelevissä laeissa ja säädöksissä, valtion yrityksille tarjoamassa ihmisoikeusopastuksessa, sekä toimivallan ulottuvuudessa.

Ennen analysointia on huomioitava, että on olemassa myös EU:ssa luota ja yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevaa säätelyä, joka luonnollisesti automaattisesti ulottuu kattamaan myös Suomea ja Ruotsia. Vuonna 2015 EU hyväksyi yli 500 henkilömäärän yrityksiä raportoimaan yhteiskuntavastuustaan. Tämä ei kata listayhtiöitä, luottolaitoksia tai vakuutusyhtiöitä. Yrityksen tulee lisäksi olla liikevaihdoltaan yli 40 miljoonaa euroa tai taseen 20 miljoonaa euroa (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2016, ei sivunumerointia), eli EU:n säätely kattaa vain ainoastaan hyvin pienen osan yrityksiä.

6.1. Ruotsi: YK:n ohjaavien periaatteiden toimeenpanosuunnitelma

Ruotsin toimintasuunnitelma yrityksille ja ihmisoikeuksille (2015) on 30- sivuinen dokumentti. Se on syntynyt konsultaation tuloksena yli 100 yrityksen, valtion instituutioiden, työjärjestöjen, sekä kansalaisjärjestöjen kanssa. Toimintasuunnitelma pitää sisällään myös Ruotsin sisällä toimivien yritysten säätelyä ja se käsittelee esimerkiksi työhyvinvointiasioita Ruotsalaisissa yrityksissä. Aineistoa analysoidaan vain

siltä osin, kun se on tämän tutkimuksen kannalta olennaista, eli tarkastelemalla yritysten ulkomailla tapahtuvien ihmisoikeusvaikutusten sääntelyä ja valtion ja yritysten välisiä suhteita.

6.2. Ruotsin valtion ja yritysten väliset suhteet

Vuonna 2015 laatimassa toimintasuunnitelmassaan Ruotsi ottaa huomioon valtion ohjauksessa olevat yritykset ja niiden ihmisoikeusvaikutusten kontrolloinnin (Government Offices of Sweden, 2015b). Hallitus odottaa, että yritykset, jotka toimivat Ruotsissa tai ulkomailla kunnioittavat ihmisoikeuksia niiden kaikissa toiminnoissaan. ”Tämä tarkoittaa, että liiketoiminnan ei tulisi aiheuttaa, myötävaikuttaa tai olla yhteydessä ihmisoikeusloukkauksiin [...] ja yritysten tulisi estää ihmisoikeusloukkaukset.”¹²(ibid., 13).

Kuten sanottu, YK:n ohjaavissa periaatteissa on määritelty, että valtion omistamien tai hallinnoimien yritysten lisäksi valtioiden tulee ryhtyä yksilöitä suojeleviin toimiin sellaisten yksilöiden ihmisoikeusloukkauksilta, jotka ”saavat merkittävää tukea ja palvelua valtionlaitoksilta, kuten vientiluottolaitoksilta ja virallisilta investointitakuulaitoksilta” (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 6). EKN- komitean kautta, joka on Ruotsin valtion omistama vientiluottolaitos, Ruotsi lainoittaa ruotsalaisten yritysten ulkomaanvientiä, sekä ulkomaisia yrityksiä, jotka pyrkivät kaupankäyntiin ruotsalaisten yritysten kanssa.¹³ Toimeenpanosuunnitelman mukaan EKN:ää on sen määrärahaohjeissa ohjeistettu jatkuvaan kehitykseen ihmisoikeuksien, työolosuhteiden, ympäristön, internetin vapauden sekä korruptiokysymysten saralla (Government Offices of Sweden, 2015b, 24). Näitä tavoitteita edistetään OECD:n ohjeistusten mukaisesti. EKN:n tulee myös pitää huoli, että sen toiminta noudattaa OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeita, YK:n ohjaavia periaatteita, sekä YK:n Global Compactia, kuten Ruotsin valtionyriytenkin (ibid., 24). Lisäksi, EKN:n tulee noudattaa huolellisuusvelvoitetta kaikissa sen liiketoimissa ihmisoikeusvaikutusten huomioimiseksi ja tehdä maakohtaisia riskianalyysyjä. Tekstissä ei kuitenkaan

¹² “This means that their business activity should not cause, contribute or be linked to human rights abuses [...] and that they should act to prevent such abuses”

¹³ The Swedish Export Credits Guarantee (EKN)

tarkenneta huolellisuusvelvoitteen yksityiskohtia tai että millaisia velvoitteita EKN kohdistaa riskialttiissa ympäristöissä toimiville yrityksille, joita se luotottaa.

Tekstissä mainitaan ruotsalaisille yrityksille valtion toimeksiannosta kansainvälistymispalveluita tarjoava Business Sweden, jonka tulee myös omassa työssään noudattaa YK:n ohjaavia periaatteita, Global Compactin periaatteita sekä OECD:n ohjesääntöjä. Sen odotetaan myös aktiivisesti rohkaisevan sen palveluja saamia yrityksiä niiden yritys vastuullisuudessa. Sen tulee tarjota tietoa yrityksille yritys vastuuasioista ja rohkaista niitä kehittämään yritys vastuutaan (ibid., 24). Tukea aiotaan antaa erityisesti pienille sekä keskisuurille yrityksille. Ruotsi pyrkii myös lisäämään yhteistyötä paikallisten yritys vastuuverkoston kanssa ja erityisesti vahvistamaan pienten -ja keskisuurten yritysten kanssa käytävää dialogia (ibid., 28-29). Tekstistä tosin puuttuvat tiedot siitä, kuinka moni yritys tulee todellisuudessa saamaan koulutusta, ja miten esimerkiksi yritys vastuuseen tähtäävä rohkaisu toteutuu käytännössä.

Toimintasuunnitelmassa nostetaan esille myös Ruotsin valtion omistama, vientiluottoja tarjoava yritys Swedish Export Credit Corporation (SEK). SEK on nostettu toimintasuunnitelmassa esille, sillä niillä on erityinen, Ruotsin eduskunnassa annettu mandaatti. Sen tulee puolestaan ottaa luottoluokituksissaan huomioon ympäristö, korruptio, ihmisoikeudet, sekä työntekijöiden olosuhteet. (Government Offices of Sweden, 2015, 24). Tarkempia rajoitteita sen toiminnalle ja luottoja vastaanottaville tahoille ei kuitenkaan toimeenpanosuunnitelmassa mainita. Tarkennuksia sille ei myöskään anneta, miten esimerkiksi ihmisoikeuksien kannalta heikot olosuhteet todellisuudessa vaikuttaisivat luottoluokitukseen.

YK:n ohjaavien periaatteiden valtioille asetettujen velvollisuuksien kuudes kohta käsittelee valtion velvollisuutta edistää ihmisoikeuksia sellaisissa yrityksissä, joiden kanssa valtiolla on kaupallista toimintaa (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2015, 7). Näihin lukeutuvat myös julkiset hankinnat. Ruotsin toimeenpanosuunnitelmassa mainitaan EU:n kaksi uutta julkisia hankintoja koskevaa direktiiviä, joiden mukaan julkisia hankintoja tekevä taho voi vaatia asiakkaaltaan ILO:n sopimusten noudattamista, sukupuolten välisen tasa-arvon kunnioittamista, ympäristön suojelua tai esimerkiksi vähemmistöihin kuuluvien rekrytointia (Government Offices of Sweden, 2015b, 27).

Lisäksi, julkisista hankinnoista päättävien tulee uuden EU:n direktiivin 2011/36/EU mukaan olla käyttämättä sellaisia yhtiöitä, jotka on tuomittu lapsityövoiman käytöstä tai ihmiskaupasta (ibid., 27). Ruotsin toimet julkisten hankintojen ihmisoikeusvaikutusten arviointiin on siis ainoastaan EU – direktiivien varassa, eikä toimeenpanosuunnitelmassa käsitellä valtion kanssa kaupallista toimintaa tekevien yritysten velvollisuuksia muilta osin lainkaan. Huomionarvoista on, että edellä mainittujen ihmisoikeuskysymysten noudattaminen ei ole pakollista yrityksille, jonka kanssa valtio toteuttaa julkisten hankintoja, vaan nämä tahot voivat vain halutessaan vaatia hankintasopimuksessa ihmisoikeuksien kunnioittamista (ibid., 27-28). Julkisten hankintojen ja valtion kanssa kauppaa käyvien yritysten ihmisoikeusvaikutukset otetaan toimintasuunnitelmassa huomioon varsin suppeasti.

Ruotsin toimintasuunnitelmassa on suhteellisen laajasti määritetty valtio-omisteisten yritysten, sekä valtion avustuksia jakavan EKN:n ihmisoikeusvelvoitteet. Toimeenpanosuunnitelmassa ei kuitenkaan täsmennetä lainkaan valtion avustuksia *vastaanottavien* yritysten velvollisuuksia. Lisäksi, valtion kanssa kauppaa käyvien yritysten ihmisoikeusvaikutusten säätelyä ei ole sisällytetty toimeenpanosuunnitelmaan. YK:n ohjaavat periaatteiden kohta neljä myös edellyttää, että ihmisoikeusvaikutukset tulee ottaa huomioon silloin kun ne yksityistävät sellaisen palvelun tarjonnan, jolla voi olla vaikutuksia ihmisoikeuksien toteutumiseksi (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2015, 6-7). Valtion palvelujen yksityistämiseen viittaavia kohtia ei Ruotsin toimeenpanosuunnitelmassa mainita. EKN:n ja SEK:n lisäksi muita valtionyrityksiä ei toimeenpanosuunnitelmassa eritellä, vaikka Ruotsin valtio omistaa osittain tai kokonaan 49 yhtiötä (Government Offices of Sweden, 2015c).

6.3. Ruotsin sääntelylliset ja poliittiset toimet

Ohjaavien periaatteiden kolmas kohta nostaa esiin käytännön sääntelyllisiä ja poliittisia toimia, joita valtion tulee toimeenpanna suojeluperiaatteen toteutumiseksi. Valtion tulee esimerkiksi tarjota opastusta yrityksille ihmisoikeuksien kunnioittamiseksi toiminnassaan, kannustettava ja tarvittaessa vaadittava yrityksiä ilmoittamaan ihmisoikeustoimistaan (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 5).

Valtionyrityksillä on Ruotsin toimeenpanosuunnitelman mukaan raportointivelvoite ihmisoikeuksista, sekä strategisten kestävyystavoitteiden asettamisvelvoite. Valtionyritysten tulee noudattaa kansainvälisiä ohjesääntöjä, kuten YK:n Glocal Compactia, YK:n Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevia ohjaavia periaatteita, sekä OECD:n ohjesääntöjä monikansallisille yrityksille (Government Offices of Sweden, 2015b, 23). Tällaisilta yrityksiltä vaaditaan myös läpinäkyvyyttä ja raportointia Yhteiskuntavastuun raportointiohjeiston (GRI) mukaisesti. Valtio-omisteisten yritysten tulee myös tunnistaa sellaiset kestävän kehityksen teemat, jotka ovat niiden toiminnalle olennaisia ja yrityksen hallituksen tulee asettaa niiden mukaiset kestävyystavoitteet. Valtionyrityksiksi lasketaan sellaiset yritykset, joissa valtio on enemmistöomistaja. Sellaisissa yrityksissä, joissa Ruotsin valtio on vähemmistöomistajan asemassa, tulee valtion pyrkiä takaamaan, että edellä mainitut tavoitteet saavutetaan dialogissa muiden omistajien kanssa (ibid., 23). Toimintasuunnitelmassa ei kuitenkaan tarkenneta, onko vähemmistöomistajuustapauksissa Ruotsin valtiolla muita keinoja ihmisoikeuksien toteutumisen takaamiseksi, kuin yhteistyö ja kommunikaatio muiden omistajien kanssa.

Yritysten yhteiskuntavastuun takaamiseksi valtio on järjestänyt koulutusseminaareja valtio-omisteisten yritysten hallitusten jäsenille, sekä toimistujohtajille. Samalla johtohenkilöstöä on koulutettu niiltä vaadittavasta raportoinnista. Valtion yrityshallintaosasto järjesti YK:n ohjaavia periaatteita käsittelevän työpajan yrityksille, ja yrityksille on perustettu yritysvastuuverkosto, jonka kautta yritykset voivat vaihtaa keskenään tietoa yritysvastuuasioista (ibid., 23). Myös tutkimus valtionyritysten YK:n ohjaavien periaatteiden, sekä OECD:n periaatteiden integroinnista valtion omistajuuteen yrityksissä tehtiin vuonna 2013. Ruotsin valtio aikoo myös tulevaisuudessa tehdä töitä tietoisuuden lisäämiseksi YK:n ohjaavista periaatteista, sekä huolellisuusvelvoitteesta valtionyrityksissä, järjestämällä näille lisää vastaavia ihmisoikeusvastuuseen liittyviä työpajoja (ibid., 29). Myös huolellisuusvelvoitteiden noudattamista ja kehittämistä valtionyrityksissä pyritään lisäämään. Ruotsi on lisäksi kehittänyt valtion ohjauksessa oleville yrityksille analyysityökalun, jolla voidaan tarkastella yrityksen toiminnassa olevia olennaisia ihmisoikeuksiin liittyviä riskejä ja mahdollisuuksia. Analyysityökalun tulokset otetaan toimeenpanosuunnitelman mukaan huomioon ”yrityksen hallinnossa, valtion ja yrityksen välisessä säännöllisessä

vuoropuhelussa, sekä yrityksen kehityksen seurassa ja sen hallituksen jäsenten valinnassa”¹⁴ (ibid., 24).

Toimeenpanosuunnitelmasta jää kuitenkin uupumaan tieto, saavuttavatko tulevat koulutukset ja työpajat kaikki valtioyritykset vai ainoastaan jonkun kohdennetun joukon yrityksiä, kuinka monta koulutusta aiotaan järjestää, sekä perustuvatko ne vapaaehtoisuuteen. Dokumentista puuttuu myös muille, kuin valtio-omisteisille yrityksille kohdistetut, ihmisoikeuksien suojeluun liittyvät toimet. Sellaisille yksityisille yrityksille, joilla ei ole yhteyttä valtioon, ei toimintasuunnitelman mukaan ole olemassa tai suunnitteilla säätelyä tai opastusta ihmisoikeusvaikutusten kontrolloimiseksi.

6.4. Ruotsin valtion toimivallan ulottuvuus

Lainsäädäntöä käsitellään toimeenpanosuunnitelmassa lähinnä Ruotsin toimivallan laajuuteen viitattaessa. Muilta osin lainsäädäntö keskittyy lähinnä listaamaan Ruotsin kansallista ihmisoikeuslainsäädäntöä, jonka kytköksiä yrityksen kansainvälisiin toimiin ei kuitenkaan täsmennetä (Government Offices of Sweden, 2015b, 10).

Ohjaavien periaatteiden valtioille annettussa ensimmäisessä kohdassa tarkennetaan, että:

Valtioiden kansainväliseen ihmisoikeuslainsäädäntöön liittyvissä velvollisuuksissa edellytetään, että valtioiden on kunnioitettava ja suojeltava alueellaan ja/tai lainkäyttöalueellaan olevien yksilöiden ihmisoikeuksia ja varmistettava niiden toteutuminen. (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2013, 3).

Ruotsalaiset tuomioistuimet pystyvät suhteellisen joustavasti käsittelemään tapauksia, joissa rikos on tapahtunut Ruotsin maantieteellisten rajojen ulkopuolella. Ekstraterritoriaalsiin yritysten tekemät rikokset, jotka voidaan ottaa Ruotsin oikeuslaitoksen käsittelyyn sisältää laajan kirjon erilaisia rikoksia väkivaltarikoksista omaisuusrikoksiin ja aina postisalaisuuden rikkomiseen (Government Offices of Sweden, 2015b, 11). Jotta rikoksen oikeuskäsittely voi tapahtua Ruotsissa, tulee rikoksen tekijällä

¹⁴ “. The result of the analysis is integrated in corporate governance and taken into account in the Government’s regular dialogue with the company, in monitoring the company’s development, and in the recruitment and nomination of board members.”

olla jonkinasteisia kytköksiä Ruotsiin, kuten esimerkiksi ruotsin kansalaisuus (Ruotsin rikoslain luku 2, *ibid.*, 11). Ruotsiin liitettävien kytköksien lisäksi toinen kiriteeri rikoksen käsittelylle Ruotsissa on, että rikoksen tulee olla laitonta rikoksen tekomaassa. Mikäli teko rikkoo Ruotsin kansallista lakia, mutta olisi tekomaan lainsäädännön sallima, ei rikosoikeudellinen vastuu aktivoidu (*ibid.*, 11).

Edellä mainitut kriteerit voidaan kuitenkin ohittaa, jos kyseessä on vakavampi rikos. Tällaisia rikoksia ovat joukkotuhontaan liittyvät rikokset, rikokset ihmisyyttä vastaan, sotarikokset sekä rikokset, joiden minimirangaistus on yli neljä vuotta vankeutta (Government Offices of Sweden, 2015b, 11). Ruotsi siis noudattaa universaalisuusperiaatetta edellä mainituissa rikoksissa. Huomionarvoista on, että universaalisuusperiaate on ulotettu koskemaan myös muita rikoksia, mikäli niistä seuraisi riittävän kova rangaistus.

Ruotsin toimeenpanosuunnitelmassa on siis selkeästi täsmennetty, että Ruotsin rikoslakia voidaan soveltaa myös yritysten tekemiin rikoksiin ulkomailla. Toimivallan ulottuvuutta tulkitaan toimintasuunnitelmassa laajasti ja sille on täsmennetty yksityiskohtaiset reunaehdot. Lainsäädännöstä jää kuitenkin uupumaan olemassa- tai suunnitteilla oleva lainsäädäntö, jolla ihmisoikeuksien ennakoiva suojele voitaisiin tuoda käytäntöön. Tällaista voisi olla esimerkiksi valtionyrityksille asetetun huolellisuusvelvollisuuden koodaaminen osaksi lakia, joka tekisi siitä pakollista vapaaehtoisen sijasta.

6.5. Ruotsi: muuta

Toimeenpanosuunnitelman liitteistä löytyy kahdenkymmenen kahdeksan kohdan lista, jossa on eritelty tulevaisuudessa tehtävät toimet YK:n ohjaavien periaatteiden ja yritysvastuun toimeenpanossa vuoteen 2017 mennessä.

Yksi konkreettisista toimista on Ruotsin suurlähetystöjen tietoisuuden lisääminen yritysvastuusta, sekä YK:n Ohjaavista periaatteista koulutusten kautta. Suurlähetystöjä opastetaan myös käyttämään niiden paikallisia yhteistyöverkkoja ruotsalaisten, sekä muunmaalaisten yritysten, valtionlaitosten, ammattiliittojen, sekä kansalaisjärjestöjen tukemiseksi ihmisoikeuksien suojele toteutumiseksi. (Government Offices of Sweden, 2015b, 28). Ruotsi on allekirjoittanut joidenkin maiden kanssa sopimuksia lisätäkseen

yhteistyötä yritysvastuuasioissa. Esimerkiksi Kiinan ja Chilen kanssa Ruotsi kirjoitti yhteistyösopimuksen ja toimintasuunnitelman yritys vastuun lisäämiseksi. Pekingin Ruotsin suurlähetystön yhteyteen on myös rakennettu yritys vastuukeskus, jonka tehtävänä on tarjota koulutusta kiinalaisille yhteistyöyrityksille. Samanlaisia sopimuksia on suunnitteilla myös muiden valtioiden kanssa ja työtä jatketaan Ruotsin yritys vastuun suurlähettilään johdolla (ibid., 21, 28).

Muilta osin konkreettiset toimet ihmisoikeussuojelun lisäämiseksi jäävät hyvin abstraktille tasolle. Konkreettisissa toimissa listataan esimerkiksi EU:ssa toimeenpanosuunnitelman aikaan käsittelyssä olevia direktiivejä, jotka tulevat osaksi Ruotsin lainsäädäntöä, ja joiden tarkoituksena lisätä kaupan näkyvyyttä, tai joilla voitaisiin vaatia alihankkijoilta Kansainvälisen työjärjestön (ILO) sopimusten noudattamista (Government Offices of Sweden, 2015b, 27-28). Konkreettisiin ehdotuksiin on myös listattu asioita, joilla ei näyttäisi olevan tekemistä yritys vastuun kanssa, tai ainakaan kyseistä yhteyttä ei tekstissä avata. Toimeenpanosuunnitelmassa mainitaan esimerkiksi että ”Ruotsin valtio käynnistää selvityksen, tulisiko YK:n Lasten oikeuksien sopimus yhteensovittaa Ruotsin kansallisen lain kanssa”¹⁵ (ibid., 27). Konkreettisista ehdotuksista myös uupuu niitä toimeenpaneva taho ja ne jäävät paikoitellen ympäröiviksi tai harkinnan tasolle. Yhdessä ehdotuksessa mainitaan esimerkiksi, että ”valtio harkitsee erityisen huolellisuusvelvoitteen käyttöä sektoreilla, joilla on erityisiä ongelmia”¹⁶ (ibid., 28). Kyseisiä ongelmasektoreita ei eritellä, ja ehdotuksen sanavalinnoista ilmenee, ettei ehdotuksen toteutumisesta ole vielä varmuutta.

6.6. Suomi: YK:n ohjaavien periaatteiden toimeenpanosuunnitelma

Suomen YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskeva ohjaavien periaatteiden toimeenpanosuunnitelma on laadittu vuonna 2014. Se on 28- sivuinen dokumentti ja hallitus on hyväksynyt sen 17.9.2014 (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014). Suunnitelman on laatinut ministeriöiden välinen työryhmä, joka on kuullut sen valmisteluvaiheessa erilaisia sidosryhmiä. Toimeenpanosuunnitelma sisältää myös viisikymmentäsivuisen

¹⁵ ”The Government has launched an inquiry to examine whether the United Nations Convention on the Rights of the Child should be incorporated into Swedish law”

¹⁶ ”The Government Offices is considering conducting special due diligence in sectors facing distinct challenges.”

taustamuistion, jossa käsitellään Suomen lainsäädäntöä, perusoikeussäännöksiä sekä kansainvälisiä sopimuksia, ja muita viranomaisten olemassa olevia toimenpiteitä ja käytäntöjä (ibid., VI). Tässä analyysissä tarkastellaan sekä toimeenpanosuunnitelmaa, että sen taustamuistiota.

Toimeenpanosuunnitelmassa määritellään se, kuinka Suomi aikoo tuoda käytäntöön kansallisessa kontekstissaan YK:n ohjaavien periaatteiden sisällön. Jokaisen luvun lopussa on myös työryhmän ehdotukset jatkotoimenpiteitä varten, ja joissakin on lisäksi eritelty toimenpiteistä vastuussa oleva taho, sekä toimeenpanemisen aikaraja. Toimeenpanosuunnitelma on monipuolinen ja pitää sisällään myös esimerkiksi yritysten ihmisoikeusvelvoitteet Suomen sisällä toimiessaan, ja siinä käsitellään myös muun muassa suomalaista työlainsäädäntöä, syrjinnän seurantaa ja työhyvinvointia. Tässä analyysissä toimeenpanosuunnitelmaa käsitellään kuitenkin vain siltä osin, kun on olennaista tämän tutkimuksen aihepiirille. YK:n ohjaavien periaatteiden ensimmäisen, valtion vastuuta käsittelevän pilarin kuusi ensimmäistä kohtaa muodostavat analyysin keskiön.

6.7. Suomen valtion ja yritysten väliset suhteet

Ohjaavien periaatteiden 1.pilarin kohdat 4-7 käsittelevät valtion ja yritysten välisiä suhteita ja määrittää valtion vastuun suhteessa tämän hallinnoimiin yrityksiin, tältä huomattavaa avustusta saaviin yrityksiin, sekä valtion kanssa kaupallista tointa harjoittaviin yrityksiin.

Ihmisoikeudet on otettu toimintasuunnitelmassa huomioon valtion täysin omistamissa, sekä enemmistöomisteisissa yhtiöissä:

Valtionneuvoston kanslian omistajaohjausosasto on asettanut valtion enemmistöomisteisille ja täysin omistetuille yrityksille yritysvastuun raportointivelvoitteen, mikä pitää sisällään myös ihmisoikeudet. Velvoite edellyttää yhtiöitä raportoimaan toimialan parhaiden käytäntöjen mukaisesti ja vähintään keskeisiä kilpailijoita vastaavia standardeja omaksuen (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 19).

Valtio siis odottaa, että yrityksissä, joissa valtio on omistajana, yrityksen johto ja hallitus ottavat huomioon ihmisoikeudet sekä omassa organisaatiossaan, että

alihankintaketjuissaan vastuullisella ja läpinäkyvällä tavalla (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014., 19). Toimeenpanosuunnitelmassa ei kuitenkaan lainkaan konkretisoida, kuinka ihmisoikeudet tulisi huomioida. Vastaukset kysymyksiin, kuten esimerkiksi miten toimialan parhaat käytännöt määritellään, tulisiko johtoportaan vaatia alihankkijoiltaan ihmisoikeuksien kunnioittamiseen sitoutumista, tai miten läpinäkyvyyttä tai vastuullisuutta lisätään käytännössä jäävät toimeenpanosuunnitelmassa huomiotta.

Valtionyrityksille on siis asetettu raportointivelvoite, joka ulottuu myös alihankintaketjuihin, mutta varsinaista huolellisuusvelvoitetta ei. Huolellisuusvelvoitteella on erityisesti ihmisoikeusloukkauksia ehkäisevä vaikutus. Se auttaa nimeämään riskit yrityksen toiminnassa, joilla voi olla negatiivisia ihmisoikeusvaikutuksia, ja ymmärtämään yrityksen toiminnan kannalta keskeisiä ihmisoikeuskysymyksiä. Huolellisuusvelvoite auttaa luomaan mekanismeja ja ohjeistuksia, joilla voidaan esimerkiksi välttää ihmisoikeusloukkauksia tekevät alihankkijat. Yhtiöt, joissa valtio on vähemmistöomistajan asemassa, on toimeenpanosuunnitelmassa jätetty huomiotta.

Ihmisoikeussuojeluun liittyviä toimia ei olla toimeenpanosuunnitelmassa millään tavoin ulotettu koskemaan muita kuin valtio-omisteisia yrityksiä. Toimeenpanosuunnitelmassa todetaankin, että ”kansainvälisten ohjeiden mukaan riittävä huolellisuusperiaatteen noudattaminen ja vaikutusmahdollisuudet punnitaankin aina tapauskohtaisesti”, jolloin tulee ottaa huomioon yrityksen koko, toimiala, toimintaolosuhteet, omistajuus ja yritys rakenne (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 22). Kaikilta yrityksiltä ei siis vaadita samanlaisia toimia, vaan velvollisuudet voivat vaihdella suurestikin yritysten välillä. Toimintasuunnitelmassa ei kuitenkaan määritellä esimerkiksi sitä, että minkä toimialan, koon ym. yritys tulee olla kyseessä, jotta huolellisuusvelvoitteesta tulee velvoittava toimenpide.

Valtion tukea tai palvelua saavat yritykset on otettu toimeenpanosuunnitelmassa huomioon vientitakuulaitosten osalta. Ruotsin ja lähes kaikkien OECD- maiden tavoin Suomi noudattaa OECD:n toimintaohjeita vientiluottoja myöntäessään ja ottaa huomioon luottojen sosiaaliset vaikutukset (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 68). Kun vientitakuuta myönnetään, tulee Suomen virallisessa vientitakuulaitoksessa Finnverassa ottaa huomioon takuita saavan hankkeen ympäristö- ja sosiaaliset vaikutukset osana

riskiarviointia. Tämä tarkoittaa toimeenpanosuunnitelman mukaan käytännössä sitä, että maa-arvioinneissa varataan lyhyt, erillinen kappale, jossa käsitellään ihmisoikeustilanne ja hankekohtaiset ihmisoikeusasiat (ibid., 18, 68). Epäselväksi kuitenkin jää, millaisia jatkotoimenpiteitä heikko ihmisoikeustilanne voi hankkeissa aiheuttaa. Jotta ihmisoikeuskysymykset tulisi paremmin huomioitua julkisissa vientiluotoissa, jatkotoimenpiteenä työryhmä esittää, että ”julkisten rahoituslaitosten kanssa käydään säännöllistä dialogia YK:n periaatteista, OECD:n toimintaohjeista sekä muista suuntaviivoista yleisesti” (ibid., 19). Tekstistä kuitenkin uupuvat täsmennykset esimerkiksi sille millä tavoin, tai millä tasolla dialogia on tarkoitus toteuttaa, tai mihin konkreettisiin päämääriin dialogilla pyritään pääsemään.

Valtion omistama Teollisuussijoitus Oy on nostettu toimeenpanosuunnitelmassa myös jalustalle. Suomen Teollisuussijoitus Oy on ”valtion pääomasijoitusyhtiö, joka edistää pääomasijoitustoiminnan keinoin ja kansainvälisesti verkottuen suomalaista yritystoimintaa, työllisyyttä ja talouden kasvua” (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 64). Teollisuussijoitus on sitoutunut vuodesta 2011 noudattamaan kansainvälisiä, vastuullisen sijoittamisen periaatteita (Principles for Responsible Investment, PRI) kaikessa sen sijoitustoiminnassaan. Lisäksi yhtiö julkaisee vuosittain yritysraportin ja pyrkii seuraamaan yritysraportteja myös yhtiöissä, jotka vastaanottavat sen sijoituksia (ibid., 65). Finnveran ja Teollisuussijoitus Oy:n lisäksi toimeenpanosuunnitelmassa ei eritellä muita valtionyrityksiä ja näiden tehtäviä.

Valtion kanssa kaupallista toimintaa harjoittavat yritykset on otettu toimeenpanosuunnitelmassa huomioon julkisten hankintojen osalta. Julkisilla hankinnoilla voi olla valtavia ihmisoikeusvaikutuksia. Toimeenpanosuunnitelmassa myös mainitaan, että Valtionneuvosto kannustaa yhteiskuntavastuun periaatepäätöksessään julkisia hankintoja tekeviä tahoja ottamaan sosiaaliset näkökulmat huomioon hankintapäätöksissä (ibid., 17). Ihmisoikeusvaikutusten arviointi ei siis kuitenkaan ole suinkaan pakollista kaikille julkisia hankintoja tekeville, kuten esimerkiksi kunnille, mutta lainsäädäntö ei myöskään sitä estä tekemästä.

Valtion keskeiset instituutiot joutuvat kuitenkin ottamaan ihmisoikeusasiat huomioon hankinnoissaan. Periaatepäätöksessään valtioneuvosto toteaa, että valtioneuvosto ja ministeriöt sitoutuvat ottamaan käyttöön ekologiset ja sosiaaliset näkökohdat omissa

hankinnoissaan (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 56). Tämä tarkoittaa siis asioiden huomioimista, mutta toimintasuunnitelmassa ei mainita, että tämä välttämättä estäisi sellaisten hankintojen tekemistä, joilla arvioidaan olevan negatiivisia ihmisoikeusvaikutuksia. Valtion yhteishankintayksikkö Hansel Oy on kuitenkin luonut tietyt sosiaalisesti kestävien hankintojen reunaehdot. Se edellyttää tietyissä kilpailutuksissaan vapaaehtoista selvitystä ILO:n perussopimusten noudattamisesta ja harkitsee myös lisätoimiin ryhtymistä, kuten esimerkiksi vastuullisuusraportin tekemistä tai vastuullisuuskyselylomakkeen täyttämistä sen asettamissa tarjouspyynnöissä. Hansel Oy on myös tehnyt riskianalyyskejä mahdollisesti ongelmallisista tuoteryhmistä tunnistaa tuotteita, joiden tuotantoprosesseissa ollaan alttiita ihmisoikeusloukkauksille (ibid., 56-57). Se, minkä yritysten kohdalla perusselvitystä tai mahdollisia lisätoimia sovelletaan, jää toimeenpanosuunnitelmasta kuitenkin uupumaan.

Toimeenpanosuunnitelma ei käsittele tilannetta, jossa valtio tekee yritysten kanssa sopimuksia esimerkiksi palveluita yksityistämällä, tai säätää yritysten tarjoamista palveluista, joilla voi olla ihmisoikeusvaikutuksia.

6.8. Suomen sääntelylliset ja poliittiset toimet

Kuten mainittua, valtion tulee tarjota esimerkiksi opastusta yrityksille ihmisoikeuksien kunnioittamiseksi toiminnassaan, kannustettava ja tarvittaessa vaadittava yrityksiä ilmoittamaan ihmisoikeustoimistaan (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2013, 5). Koulutuksen tarjonnan tarve ihmisoikeusasioista on huomioitu toimeenpanosuunnitelmassa. Suomen ulkoasiainministeriö on rahoittanut ulkopuolista tahoa, Suomen yritysvastuuverkostoa FIBSiä, jotta tämä tarjoaisi sellaisille yrityksille koulutusta, joilla ei ole olemassa olevaa vastuullisuuden lisäämiseen tähtäävää mallia toimitusketjussa (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 79). Toimeenpanosuunnitelmassa esitetään myös ihmisoikeuskoulutuksen kohdentamista pk-yrityksille, joilla on yleisesti rajatut resurssit hankkia ihmisoikeuksiin liittyvää koulutusta (ibid., 24). Ihmisoikeudet on tarkoitus integroida myös viennin – ja kansainvälistymisen edistämisverkostoon Team Finlandin toimintaan. Jatkotoimenpide-ehdotuksissa mainitaan, että Team Finland tarjoaisi tulevaisuudessa koulutusta ihmisoikeusaiheista yrityksille, ja verkoston

palveluvalikoimaan sisällytettäisiin ihmisoikeuksiin ja yritysten yhteiskuntavastuuseen liittyvät kysymykset (ibid., 25). Toimintaohjeessa ei kuitenkaan mainita, että koulutuksen olisi tarkoitus ulottua kaikkiin vientiyrityksiin, tai että se olisi pakollista jollekin tietylle alalle/yritystyyppille, kuten esimerkiksi valtio-omisteisille yrityksille.

Jatkotoimenpiteenä työryhmä ehdottaa, että yritykset tulisi kutsua koolle pyöreän pöydän keskusteluun toimialakohtaisesti muiden sidosryhmien, kuten kansalaisjärjestöjen kanssa. Toimeenpanosuunnitelmassa nostetaan esille metsäteollisuus, päivittäistavarakauppa sekä tekstiiliteollisuus, joiden kanssa on tarkoitus aloittaa vuoropuhelu toimialoille olennaisten riskien ja tarpeellisen riskienhallinnan tunnistamiseksi (ibid., 23).

Huomionarvoista on, että toimeenpanosuunnitelman alkumuistiossa mainitaan, että valtio aikoo ottaa käyttöön erillisen valitusmekanismin valtio-omisteisten yritysten ihmisoikeusloukkauksien ilmiantamiseksi (ibid., IV). Toimeenpanosuunnitelmasta ei kuitenkaan löydy viitteitä uusista tai suunnitteilla olevista valitusmekanismeista valtioneuvostoyrityksille.

Julkisissa hankinnoissa ihmisoikeuksia koskevaa osaamista pyritään lisäämään erityisesti kansalaisjärjestöjen kanssa käytävän dialogin avulla. Toimeenpanosuunnitelman esipuheessa jo mainitaan, että:

Keskeisenä elementtinä on yritysten ja kansalaisjärjestöjen välisen dialogin lisääminen. Yritykset tarvitsevat oman riskienhallintansa tueksi tietoa ihmisoikeusnäkökulmasta ja järjestöille on hyödyllistä saada tietoa liiketoimintaan liittyvistä reunaehdoista ja mahdollisuuksista (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, VII).

Työ- ja elinkeinoministeriö on lisäksi julkaissut julkisia hankintoja tekeville tahoille Sosiaalisesti vastuulliset hankinnat- oppaan, jossa tarjotaan käytännön esimerkkejä sille, miten hankintaprosessin eri vaiheisiin voidaan integroida sosiaaliset näkökohdat. Lisäksi ministeriö ylläpitää nettisivua, josta julkisia hankintoja tekevät voivat saada tietoa sosiaalisten näkökulmien huomioimiseen julkisten hankintojen tuotantoketjussa (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 17). Jatkotoimenpiteissä ehdotetaan, että julkisia hankintoja tekevien myös tulisi ilmoittaa, onko hankintoja tehdessä huomioitu

sosiaaliset näkökulmat. Tämän nähdään kannustavan sosiaalisiin hankintoihin jatkossa, sekä auttavan tilastointia (ibid., 18).

Julkisia hankintoja koskeva lainsäädäntö, joka asettaisi sosiaaliset näkökulmien mukaan lukien hankintojen ihmisoikeusvaikutusten arvioinnin pakollisiksi, nähdään epätodennäköisenä ja hankalana johtuen hankintalainsäädännön luonteesta. Toimeenpanosuunnitelmassa mainitaan:

Hankintalainsäädäntö on menettelytapalainsäädäntöä, siinä ei oteta kantaa siihen, *mitä* julkisyhteisöjen ja muiden hankintayksiköiden tulisi hankkia tai *millaisia* vaatimuksia, kriteereitä tai tekijöitä hankintayksiköiden tulisi joko asettaa suoraan tarjouspyyntöihinsä tai ottaa muutoin huomioon hankintamenettelyssä. Laatu- ja sisältösääntöjen asettaminen julkisten hankintojen menettelyä ohjaavaan lainsäädäntöön olisi erittäin haastavaa jo lain systematiikan ja soveltamiskohteiden laajuuteen liittyvistä syistä (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 57).

Näin ollen ihmisoikeusvaikutusten arviointi julkisissa hankinnoissa lienee jäävän vapaehtoisuuden tasolle.

Suomen toimeenpanosuunnitelma ei sisällä suunnitteilla olevia pakollisia toimia yritysten ihmisoikeusvastuun lisäämiseksi. Toimintasuunnitelmassa todetaan, että olisi vaikeasti ajateltavissa, että kaikille yrityksille tulisi asettaa oikeudellisesti velvoittava huolellisuusvelvoite (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014b, 22). Syyksi tälle annetaan huolellisuusperiaatteeseen sisältyvän määrittelyn vaikeus, sekä haasteellisuus ulottaa kansallisen lainsäädäntö koskemaan kansainvälistä toimintaa.

6.9. Suomen toimivallan ulottuvuus

YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden 1. pilarin toisessa kohdassa täsmennetään, että valtioiden tulee selkeästi osoittaa, että kaikkien niiden alueelle ja/tai lainkäyttöalueelle sijoittuneiden yritysten odotetaan kunnioittavan kaikessa toiminnassaan ihmisoikeuksia (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2013, 4). Yksi keino tämän saavuttamiseksi on muun muassa rikosoikeudelliset järjestelyt, joilla voidaan rikokseen syyllistynyttä henkilöä syyttää riippumatta rikoksen maantieteellisestä tekopaikasta pelkän rikokseen syyllistyneen kansallisuuden perusteella (ibid., 4).

Lainsäädännöllisesti Suomen laki ei anna kovinkaan paljon joustonvaraa käsitellä ulkomailla tapahtuneita ihmisoikeusrikkomuksia. Suomen lakia voidaan soveltaa tekopaikan laista riippumatta Suomen ulkopuolella tehtyyn ihmiskauppaan, törkeään ihmiskauppaan ja joihinkin terrorismirikoksiin (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 65). Jos kyseessä ei ole mikään edellä mainituista rikoksista, tarvitaan toisen valtion pyyntö rikoksen oikeuskäsittelyn järjestämiseksi Suomessa. Toimeenpanosuunnitelman mukaan sovelletaan Suomen lainsäädäntöä, mikäli rikoksesta seuraisi yli kuuden kuukauden vankeusrangaistus, ja jos valtio jonka rajojen sisällä rikos on tehty, on pyytänyt syytteesenpanoa Suomessa (ibid., 65). Universaalisuusperiaate pätee ainoastaan siis vakaviin rikoksiin, mutta lievempien ihmisoikeusloukkausten kohdalla tarvitaan toisen valtion pyyntöä asian viemiseksi oikeuteen suomalaisessa tuomioistuimessa. Se, että yritysten ekstraterritoriaalisten ihmisoikeusloukkaustapausten käsittely Suomen oikeuslaitoksessa koskee vain muutamaa, hyvin rajattua ihmisoikeusloukkausta tai vaatii toisen valtion pyyntöä syytteesenpanoa varten, on huomattava epäkohta Suomen ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalisessa suojelussa. Kuten sanottua, kehitysmaissa oikeustapauksia usein estävät esimerkiksi korruptio sekä rikkomusten uhreiksi joutuneiden heikko oikeussuoja ja pääsy oikeusinstituutioihin. Pelkästään tietoisuus siitä, että ihmisoikeusrikkomuksista voi joutua kotimaassaan vastuuseen vähentää itsessään rikkomusten riskiä.

Kansallisen lain soveltuvuus kansainvälisen liiketoiminnan säätelyyn ja ohjaukseen nähdään kuitenkin lisäselvyyttä vaativana alueena. Haasteellisena nähdään erityisesti yhteisöjen rikosoikeudellisen vastuun määrittely, rikoslain alueellinen soveltaminen, syytetyn suoja, vahingonkorvausvastuun alueellinen soveltaminen, oikeussuojajärjestelmien toimivuus sekä tuomiovallan alueelliset rajoitteet (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014, 11). Toimeenpanosuunnitelmassa onkin määrätty jatkotoimenpiteeksi lisäselvitys edellä mainitusta alueesta erityisesti vakavien ihmisoikeusloukkausten ehkäisemiseksi ja korjaamiseksi (ibid., 12).

7.0. Muuta

Erityisen huomionarvoista on, että Suomi ei tue kansainvälisoikeudellisesti sitovaa versiota YK:n Ohjaavista periaatteista. Toimeenpanosuunnitelmassa (2014) mainitaan,

että ” YK:n ihmisoikeusneuvoston piirissä on esitetty valtioiden välistä sopimusta yritysten ihmisoikeusvastuista, mutta Suomi ei ole kanssasuosittanut sitä” (ibid., 12). Syitä haluttomuudelle juurruttaa yritysten ihmisoikeussuojelun velvollisuudet kansainväliseen lakiin ei toimeenpanosuunnitelmassa eritellä.

8.0. POHDINTAA

8.1. Ihmisoikeussuojelun eroavuudet ulkopolitiikan periaatteellisella tasolla

Suomen ja Ruotsin valtion ulkopolitiikan taloudellisen ja ihmisoikeuksia koskevien osa-alueiden periaatteet poikkeavat voimakkaasti toisistaan ihmisoikeuksien ekstraterritoriaaliseen suojelussa yritysten negatiivisilta ihmisoikeusvaikutuksilta.

Ruotsin vientistrategiassa kestävä kauppa näkeminen vientivalttina ja yritystoiminta vastauksena yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Hallitus asettaa strategiassa yrityksilleen ekstraterritoriaalisia ihmisoikeuksiin liittyviä odotuksia ja tarjoaa myös konkreettisia mekanismeja, joilla eettisen kaupan toteutuminen ulkomailla taataan, kuten yritysten tietoisuuden lisääminen yritysvastuuasioista, ohjaavien periaatteiden toimeenpanosuunnitelma, sekä tietotason lisääminen ulkomaankomennuksilla. Ympäristöllisesti ja sosiaalisesti kestävä kaupankäynti nähdään vientivalttina, ja yritykset toimijoina, joilla on kapasiteettia ihmisoikeuskysymysten ratkaisussa. Suomen ulkopolitiikan taloudelliseen ulottuvuuteen yritysten negatiivisten ihmisoikeusvaikutusten ehkäisyä ei ole integroitu edes periaatteellisella tasolla. Talouspolitiikan toiminnan painopisteistä uupuvat viittaukset yritysvastuuseen, ihmisoikeuksiin, tai kestävään kauppaan täysin, ja kansainvälisen kaupan tarkoitusperistä huokuu kansallisen taloudellisen edun maksimointi eri mekanismein. Suomen ulkopolitiikan taloudellisesta ulottuvuudesta heijastuu strukturalistisen realismin koulukunnan näkemys valtioiden toiminnan motivaatiotekijöistä ja suhteellisen vallan maksimoinnista eri keinoin.

Ruotsin ihmisoikeuspolitiikassa on yritysten ja ihmisoikeuksien välinen suhde otettu huomioon Suomea laajemmin sekä periaatteiden, että konkreettisten toimien tasolla, vaikka dokumentti onkin julkaistu kaksi vuotta ennen, kun YK julkaisi Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteensa valtioiden ekstraterritoriaalisten ihmisoikeusvelvollisuuksien täsmentämiseksi. Ruotsin ihmisoikeuspolitiikassa todetaan, että ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalisuus on keskeisimpiä ulkopolitiikan arvoja, jonka toteutumiseksi valjastetaan ulkopolitiikan eri osa-alueet, kauppapolitiikka mukaan lukien. Ministeriöiden välinen kumppanuusohjelma, jonka tarkoituksena on edistää

ruotsalaisyritysten yritys vastuuta maailmalla, sekä muiden maiden kanssa käytävä dialogi ovat keinoja ihmisoikeuksia kunnioittavamman yritystoiminnan vahvistamiseksi.

Mainittava on kuitenkin se, että Ruotsin valtio ei selkeästi täsmennä ulkopoliittikan linjauksissaan valtion vastuuta ihmisoikeuksista koskien yritystensä toimia ulkomailla, vaan valtion rooli mainitaan lähinnä yleisluontoisesti yritysten kohdalla. Toisaalta, Ruotsi mainitsee peruseriaatteissaan, että Ruotsin valtiolla on oikeus puuttua muiden maiden ihmisoikeustilanteeseen, joka viittaa ihmisoikeuksien ekstraterritoriaaliseen soveltamiseen.

Suomen ihmisoikeuksia koskevasta toimintaohjelmassa on puolestaan yritysten ihmisoikeusvaikutuksiin liittyviä viitteitä, mutta siitä uupuu sekä selkeät yrityksille asetetut periaatteellisen tason odotukset siitä, että niiden tulee kunnioittaa ihmisoikeuksia Suomen lainkäyttöalueella. Minkäänlaisia konkreettisia toimia ihmisoikeusvaikutusten kontrolloimiseksi ei ole sisällytetty ohjelmaan muuta kuin muutaman kehitysyhteistyötä tekevän rahoitusinstrumentin osalta, ja niillekin ainoastaan suositustasolla.

8.2. Ihmisoikeuksien suojelun toimeenpanon eroavaisuudet

Vaikka Ruotsi on kunnostautunut sen ulkopoliittikan periaatelinjauksissa, ja tunnustaa yritysten ihmisoikeusvaikutusten minimoinnin retorisisella tasolla Suomea monipuolisemmin, ei se näyttäydy maan toimeenpanosuunnitelman suojelumekanismien ylivoimaisena erinomaisuutena. Lainsäädännölliset mekanismit, valtion omistajuusohjaus, sekä huolellisuusperiaatteiden ja ihmisoikeusraportoinnin vaateet kertovat jääkö ihmisoikeuksien suojelu ainoastaan retorisiselle tasolle. Lukuun ottamatta olennaisia eroja toimivallan ulottuvuuden määrittelyssä, ja lieviä eroja valtionyritysten ihmisoikeusvaikutusten kontrolloinnissa, ei Suomen ja Ruotsin ihmisoikeuksien suojelussa yritysten ihmisoikeusloukkauksilta ulkomailla ole suuria poikkeavuuksia toimeenpanosuunnitelmien mukaan.

Molemmat valtiot hyödyntävät epäsuoran toimivallan harjoittamista yritysten ulkomailla tapahtuvien negatiivisten ihmisoikeusvaikutusten minimoimiseksi. Sekä Suomi, että Ruotsi on omaksunut kansallisia toimia, joilla on ekstraterritoriaalisia

vaikutuksia. Ruotsi kuitenkin tulkitsee lainkäyttövallan käsitettä huomattavasti Suomea laajemmin. Ihmisoikeusrikkomusten oikeuskäsittelyn edellytykset poikkeavat huomattavasti Suomen ja Ruotsin välillä. Ruotsi edellyttää rikoksen tekijällä olevan ainoastaan joitakin kytköksiä Ruotsiin, jotta ulkomailla tapahtunut ihmisoikeusrikkomus voitaisiin käsitellä Ruotsissa. Suomi tulkitsee universaalisuusperiaatetta suppeammin, ja katsoo sen aktivoituvan ainoastaan terrorismirikosten ja törkeän ihmiskaupan kohdalla. Suomi myös edellyttää toisen valtion syytteesenpanon pyyntöä rikoksen käsittelyä varten rikoksissa, joissa vankeusrankaisu ylittäisi kuusi kuukautta. Tämä antaa viitteitä siitä, että YK:n Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevan kolmannen pilarin, eli ihmisoikeusrikkomusten korjaamisen toteutuminen on myös todennäköisesti erittäin suppea. Rikoksen rankaistavuus on yksi keskeinen mekanismi rikosten ehkäisemiseksi ja Suomi tekee rikosten oikeuskäsittelystä Suomessa hyvin epätodennäköistä.

Valtionyritysten ihmisoikeusvaikutusten kontrolloinnin osalta Ruotsi on hieman Suomea täsmällisempi. Ruotsin valtionyritykset joutuvat asettamaan toiminnalleen kestävyystavoitteet ja niiden tueksi on kehitetty analyysityökalu, joka ulottuu niin hallitusten jäsenten valintaan kuin niiden kehityksen seurantaakin. Lisäksi valtionyritykset joutuvat noudattamaan YK:n Global Compactia, YK:n ohjaavia periaatteita ja OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeita. Täsmennykset kuitenkin uupuvat sen osalta, miten edellä mainittuja toimintaohjeita käytännössä toimeenpannaan, tai mitä seuraamuksia niiden laiminlyömisestä olisi. Toisin kuin Suomi, Ruotsi aikoo tarjota täsmennettyä koulutusta ihmisoikeusasioista valtionyrityksille. Mitä tulee Suomen valtionyrityksien säätelyyn, Suomi vaatii valtion enemmistöomisteisia yrityksiä raportoimaan sekä omista, että alihankkijoidensa ihmisoikeusvaikutuksista. Suomen valtionyrityksillä ei kuitenkaan ole olemassa toimeenpanosuunnitelman mukaan huolellisuusvelvoitetta, eikä raportointivelvoitteen täsmällisiä käytäntöjä eritellä.

Ruotsin toimeenpanosuunnitelmassa kenties selkeimmin on eritelty valtion huomattavaa tukea saaviin yrityksiin, kuten vientiluottolaitoksiin kohdistuva säätely. Ruotsalaiset vientiluottoja tarjoamien yritysten tulee noudattaa toiminnassaan erilaisia ihmisoikeuksia huomioonottavia säätelymekanismeja ja huolellisuusvelvoitteita. Suomalaisen vientiluottolaitoksen tulee tehdä ainoastaan riskiarviointeja.

Huomionarvoista on, että kummankaan maat vientiluottolaitoksien luottoja vastaanottavien yritysten ihmisoikeusvelvoitteita ei ole toimeenpanosuunnitelmissa juurikaan selkeytetty.

Kumpikaan Suomi tai Ruotsi ei ota huomioon valtion kanssa kaupallista toimintaa harjoittavien yritysten ihmisoikeusvaikutuksia muiden kuin julkisten hankintojen osalta. Julkisissa hankinnoissa ihmisoikeuksia koskevat velvoittavat mekanismit ovat myöskin lähes olemattomat. Ruotsin toimeenpanosuunnitelmassa ei julkisiin hankintoihin ole kansallisessa kontekstissa luotu reunaehtoja ihmisoikeusvaikutusten huomioimiseksi, ja ainut sitova säätely näyttäisi viittaavaan EU- direktiiviin, joka määrää julkisia hankintoja tekeviä pidättäytymään ihmiskaupasta tai lapsityövoimasta tuomittuja tahoja. Suomi puolestaan odottaa, että ministeriöt ottavat julkisissa hankinnoissaan ihmisoikeusvaikutukset huomioon, vaikkakaan esille mahdollisesti nousevat ihmisoikeusongelmat eivät tekstin mukaan vaikuttaisi olevan automaattisesti este hankinnan tekemiselle. Suunnitteilla on kuitenkin lisätä hankintoja tekevien tietoa sosiaalisesti kestävästä hankinnoista, ja lisätä kansalaisyhteiskunnan kanssa käytävää keskustelua, vaikkakin oikeudellisesti velvoittavaa hankintojen ihmisoikeusvaikutusten arviointia pidetään hankalana.

Kontrolloitavien yritysten kohdejoukko on lopulta kuitenkin hyvin suppea sekä Suomessa että Ruotsissa. Kumpikaan maista ei esimerkiksi pyri säätelemään sellaisia yrityksiä, jotka eivät ole tavalla tai toisella kytköksissä valtioon. Kummassakaan toimeenpanosuunnitelmassa ei ole juurikaan huomioitu valtioon ei-yhdistettäviin yrityksiin kohdistettavia toimia näiden ihmisoikeusvaikutusten ehkäisemiseksi. Suomen toimeenpanosuunnitelmassa ainoastaan harkitaan näille kohdennettavaa koulutusta ja alakohtaisen vuoropuhelun lisäämistä. Myöskään valtion kanssa sopimuksia tekevien yritysten, kuten valtion yksityistämien yritysten ihmisoikeusvaikutuksia ei olla toimeenpanosuunnitelmissa huomioitu, vaikka YK:n ohjaavat periaatteet näin edellyttäisivät.

Ihmisoikeusvaikutusten kontrollointiin tähtäävät mekanismit jäävät molempien maiden osalta liian usein abstraktille tasolle. Ihmisoikeuksia pyritään usein esimerkiksi suojelemaan ”dialogia lisäämällä” eri toimijoiden välillä, eikä konkreettisia keinoja tai seuraamuksia ihmisoikeusrikkomuksille täsmennetä. Ihmisoikeussuojelua koskevat

mekanismit ovat lähes kaikilta osin vapaaehtoisuuteen perustuvia, ja konkreettiset toimet ihmisoikeuksien suojelemiseksi kohdistuvat vain pieneen osaan yrityksiä. Myös seuraamusten puute ihmisoikeussuojeluun tähtäävien mekanismien laiminlyönnistä loistaa poissaolollaan molempien maisen toimeenpanosuunnitelmista, ja ihmisoikeussuojeluun tähtäävät toimet ovat suurelta osin lähinnä kosmeettisia, tai vähintäänkin hyvin tulkinnanvaraisia. Ihmisoikeussuojelun juurruttamiseksi yritysten toimintaan kenties tehokkaimpia olisivat lainsäädännölliset keinot, kuten raportoinnin tai huolellisuusveloitteen tekeminen pakolliseksi ulkomailla toimiville yrityksille. Valtiot voivat edellyttää niiden lainkäyttöalueelle ulottuvien yritysten kunnioittavan ihmisoikeuksia, mutta jos konkreettisia mekanismeja ihmisoikeuksien suojelulle ei vaadita, jää edellä mainittu helposti vain retoriseksi toteamukseksi.

8.3. Yhteys kansainvälisten suhteiden teorioihin

Pelkästään Suomen ja Ruotsin ulkopoliittisia periaatteita tarkastelemalla voisi tukea hypoteesia, jonka mukaan Ruotsi toteuttaa ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalista suojelua Suomea laajemmin. Ruotsin ihmisoikeuspolitiikan periaatteet näyttäisivät tukevan Bryskin (2009) Hermanin (2006) ja Fossumin (2006) näkemystä, että jotkut valtiot rakentavat itselleen pyyteettömän maailmankansalaisen imagoa suojelemalla humanitaarisia arvoja maailmantaloudessa. Ruotsi rakentaa sen ihmisoikeuspolitiikan perusteella ulkopoliitiikkaansa normeihin perustuen kaikilla sen osa-alueilla, eikä valtion suvereniteetti muodosta sen toimintaa ohjaavaa ylintä normia, vaan epäitsekäät tarkoitusperät joilla ei ole näennäistä kansallista hyötyä. Suomi tunnustaa yritysten ulkomailla tapahtuvien ihmisoikeusrikkomusten olemassaolon, mutta tämä on suppeasti otettu huomioon valtion talouspolitiikassa ja ihmisoikeuspolitiikassa. Yritysvastuuasioiden tuominen osaksi perinteistä diplomatiaa yritysvastuulähettilään nimittämisen muodossa kielii sitoutumisesta eettiseen kauppaan, vaikka ihmisoikeuskysymysten esiintuominen diplomatian keinoin voisi olettaa jopa tapahtuvan kahdenvälisten suhteiden kustannuksella. Myös Chilen ja Kiinan kanssa kirjoitetut yhteistyösopimukset yritysvastuun lisäämiseksi kertoo Ruotsin halusta juurruttaa yritysvastuuasiat sen kansainvälisiin suhteisiin. Samalla kun Ruotsi rakentaa suurlähetystöjensä yhteyteen yritysvastuuosastoja, Suomi valjastaa ulkomaanedustustot vaalimaan Suomen taloudellisia etuja.

Ruotsin ulkopoliitiikkaa voisi toisaalta tarkastella ulkopoliittisten periaatteiden ja toimeenpanosuunnitelman välisen kuilun perusteella käyttämällä myös organisaatioteorioiden "organisoitu tekopyhyys" käsitettä. Eettisen kuvan luomiseksi ulkopoliitiikassa käytetään symbolisia keinoja, joilla pyritään luomaan kuva valtion eettisestä toiminnasta, sillä eettisyys kuuluu kansainväliseen normatiiviseen koodistoon, mutta ei välttämättä täytä valtion omia materiaalisia tai turvallisuuspoliittisia tarpeita. Epäjohdonmukaisuus ihmisoikeuksia koskevan retoriikan ja niiden suojeluun tähtäävän, toimeenpanosuunnitelmassa ilmenevän konkreettisen toiminnan välillä sopisi organisaatioteorian näkemykseen. Aineisto myös antaa viitteitä Luin (2012) teorian paikkansapitävyydestä, etteivät konstruktivisen ja realistisen koulukunnan tulokulmat valtioiden käytökseen ja sen selittämiseen välttämättä sulje toisiaan pois.

Ihmisoikeuspolitiikan epäjohdonmukaisuus on havaittavissa myös Suomen toimissa. Mearsheimerin (2006) näkemys, että valtiot voivat ajaa altruistisia päämääriään, silloin kun nämä eivät ole ristiriidassa valtion selviytymistä koskevien tavoitteiden kanssa, näyttäisi sopivan Suomen taloudellisia ulkosuhteita koskevien linjauksien, ja ihmisoikeuspolitiikan väliseen kuiluun. Taloudellisia ulkosuhteita ohjaa valtion viennin lisääminen, ja Suomen oman suhteellisen vallan maksimointi. Ihmisoikeudet tunnustetaan arvokkaina päämäärinä vain valtion ihmisoikeuspolitiikassa, mutta niistä tulee toissijaisia heti kun kyseessä on valtion omiin intresseihin liittyvä päämäärä, kuten esimerkiksi taloudellisen hyvinvoinnin lisääminen. Suomen toimeenpanosuunnitelmasta tulee myös ilmi, että Suomi ei suosita kansainvälisoikeudellisesti velvoittavaa sopimusta yritysten ihmisoikeusvastuusta. Tämä kieli haluttomuudesta juurruttaa ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalinen suojelu yksityisen sektorin toimilta osaksi kansainvälisiä ihmisoikeusnormeja.

9.0. JOHTOPÄÄTÖKSET

Valtioiden ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalisen suojelun ulottuvuutta yritysten vaikutuksilta on tärkeä arvioida. Kuten sanottu, globaalissa maailmassa yritykset voivat huomattavasti vaikuttaa ihmisoikeuksien toteutumiseen, ja suurten korporaatioiden vaikutukset voivat olla valtioihin rinnastettavia. Aiheeseen on herätty kunnolla vasta viime vuosikymmenten aikana, ja yritysten ihmisoikeusvelvoitteet ovat mahdollisesti menossa kansainvälisöidellisesti velvoittavampaan suuntaan. Tällöin on tärkeää tarkastella suojelun mittasuhteiden nykytilaa. Tarkastelemalla verrattain samanlaisten valtioiden toimia ihmisoikeussuojelun saralla voidaan nähdä, mitä valtiot asettavat ulkopoliitikassaan etusijalle; humanit periaatteet vaiko kansalliset intressit, kuten taloudellisen kasvun.

Huolimatta ihmisoikeuksien ortodoksisesta, territoriaalisuuteen sidotusta tulkinnasta, Maastrichtin periaatteissa on tulkittu, että valtioilla on niiden maantieteellisten rajojen ulkopuolelle ulottuvia ihmisoikeuksiin liittyviä velvollisuuksia. Nämä velvollisuudet eivät kuitenkaan tarkoita, että jokainen valtio olisi vastuussa ihmisoikeuksien toteutumisesta maailman jokaisessa kolkassa. Velvollisuuksien ulottuvuus kohdentuu tilanteisiin, jossa valtio käyttää valtaansa tai auktoriteettiansa tilanteissa tavalla, jolla voi olla vaikutuksia ihmisoikeuksien toteutumiseen muualla (De Schutter ym. 2012, 1090).

Mikäli yritysten toimintaa kansainvälisessä ympäristössä ei kontrolloida joko kansainvälisöidellisesti sitovalla tavalla, tai tehokkaasti valtioiden toimesta, on kansainvälisessä, ihmisoikeuksien suojeluun tähtäävässä arkkitehtuurissa huomattava harmaa alue. Niin kauan, kun yrityksiä ei voida asettaa kansainvälisen lain puitteissa vastuuseen kansainvälisissä tuomioistuimissa, on valtioiden vastuulla varmistaa yritysten eettinen toiminta. Ihmisoikeuksien polkeminen, kuten työlain rikkominen voi tuottaa suurtakin hyötyä taloudellisesti. Taloudellisten houkuttimien ollessa olemassa on tärkeää, että ehkäiseviä mekanismeja toimeenpannaan mahdollisimman kattavasti ja systemaattisesti, ja että valtiot katsovat niiden toimeenpano/lainkäyttövallan olevan kykenevä ulottumaan myös niiden maantieteellisen alueen ulkopuolelle tarvittaessa. Maastrichtin periaatteiden juurruttaminen valtioiden käsitykseen niiden velvollisuuksien laajuudesta on vielä huomattavan keskeneräisellä tasolla. On tärkeää,

että valtiot sitoutuvat käsitykseen, että niiden taloudellisilla toimijoilla on maantieteelliset rajat ulottavia ihmisoikeusvaikutuksia, joiden säätelyyn pitkälti vain valtiot voivat nykyisessä kansainvälisessä järjestelmässä vaikuttaa.

On ristiriitaista, että valtiot sitoutuvat noudattamaan ihmisoikeuksia allekirjoittaessaan ihmisoikeussopimuksia, vaikka samanaikaisesti esimerkiksi verovaroilla voidaan tehdä hankintoja, joiden tuotannossa on voitu loukata ihmisoikeuksia. Lisääntyvän keskinäisriippuvuuden ja vuorovaikutussuhteiden maailmassa on tärkeää, että taloudellisten toimintojen suorat ja epäsuorat ihmisoikeusvaikutukset otetaan huomioon. Yritysten säätely luo uusia mahdollisuuksia ihmisoikeuksien puolustamiselle. Niin kauan kun kansainvälinen järjestelmä perustuu suvereeniin kansalaisvaltioihin, on suojelun valvominen kuitenkin pitkälti valtioiden vastuulla. Suvereniteetin periaate tarjoaa kuitenkin vielä varsin hyvän pakokeinon valtioille vapautua vastuustaan vetoamalla haluttomuuteen loukata muiden maiden kansallista itsemääräämisoikeutta. On tärkeää kuitenkin muistaa, ettei ekstraterritoriaalisen ihmisoikeussuojelun tarvitse olla lainkaan ristiriidassa suvereniteetin periaatteen kanssa. Yrityksien toimia kansainvälisesti rajoittavat säädökset voivat olla epäsuoria ja kansalliseen lainsäädäntöön perustuvia. Esimerkiksi Ruotsin lainkäyttövallan tulkinta, jonka mukaan ulkomailla tapahtuvien rikkomusten oikeuskäsittelyyn Ruotsissa riittää tekijän jonkinasteiset kytkökset Ruotsiin, kuten tekijän kansalaisuus, on ainoastaan valtion lainkäyttövaltaa sen alaisiin oikeushenkilöihin sen rajojen ulkopuolisessa kontekstissa. Mitä laajemmaksi lainkäyttövalta ulotetaan, sen paremmat mahdollisuudet ihmisoikeussuojelulle on.

Yritysten ihmisoikeusvaikutukset ovat kiistattomat. On tärkeää tarkastella ihmisoikeussuojelua sellaisilla alueilla, joissa siihen liittyvät käytänteet eivät ole vielä juurtuneet kansainvälisiin tai kansallisiin toimintatapoihin. Elleivät valtiot palauta kansainvälisessä järjestelmässä niille annettua asemaa, ja vahvista lainkäyttövaltaansa, on myös mahdollista, että niiden vahvuus kansainvälisessä järjestelmässä heikkenee entisestään yritysten suhteellisen vallan kasvaessa.

Yrityksiin kohdistuva kansallinen säätely lisääntynee tulevaisuudessa, ja keskustelua yrityksiä kansainvälisoikeudellisesti sitovasta lainsäädännöstä on käyty jo pitkään. Tarkastelun avulla voidaan valaista suojelun nykytilaa ja tunnistaa siihen liittyviä

epäkohtia ja luoda mahdollisia parannusehdotuksia. Kuten sanottu, jotkut pitävät Ruotsia ihmisoikeussuojelun edelläkävijänä ja ihmisoikeuksien ekstraterritoriaalisen soveltamisen mallimaana. Tutkimus kuitenkin paljastaa, että toimivallan käsitteen laajempaa tulkintaa ja ulkopolitiikan linjauksia lukuun ottamatta, ei ihmisoikeuksien suojelun käytännöissä yritysten negatiivisilta ihmisoikeusvaikutuksilta ole olemassa valtavaa eroa Suomen ja Ruotsin välillä.

Tutkimus toi myös esille, että kansainvälisten suhteiden teorioiden eri piirteitä saadaan nostettua esille riippuen mitä aineistoa vasten teorioita testataan. Periaatteelliset linjaukset voivat nostaa ihmisoikeudet jalustalle, mutta jollei niitä käytännön toimin suojella, ei linjauksilla ole juurikaan painoarvoa. Pelkästään ulkopolitiikan talouden ja ihmisoikeuksien linjauksien perusteella Ruotsi vaikuttaisi toteuttavan ulkopolitiikkaa altruistisista päämääristä, ja Suomi omaa etuaan maksimoiden. Käytäntöjen tarkastelu taas puolestaan paljastaa, ettei edellä mainittujen johtopäätösten validiteetti ole kovin korkea. Retoriikan ja käytännön välinen kuilu voi paljastaa paljonkin valtioiden toiminnasta, ja esimerkiksi herättää kysymyksiä niiden todellisista tarkoituspäristä.

Tämä tutkimus paneutuu ainoastaan tarkastelemaan, kuinka YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien periaatteiden ensimmäinen pilarin valtioita koskeva velvollisuus suojella toisten maiden kansalaisten ihmisoikeuksia yritystensä ihmisoikeusvaikutuksilta toteutuu. Jatkotutkimus avaisi, kuinka systemaattisesti toimeenpanosuunnitelmassa eriteltyjä ihmisoikeussuojelun mekanismeja on todellisuudessa pantu käytäntöön sen eri osa-alueilla, tai onko sen jälkeen mahdollisesti kehitetty uusia ihmisoikeuksia suojelevia menetelmiä. Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu lisäksi ainoastaan ohjaavien periaatteiden ensimmäisen pilarin kuutta ensimmäistä kohtaa. Jatkotutkimus voisi lisätä ymmärrystä esimerkiksi siitä, miten valtiot ajavat ihmisoikeuksien suojelua yritysten ihmisoikeusvaikutuksilta kansainvälisissä instituutioissa, tai miten kaupan sääntöjä toteutetaan kontekstissa, jossa on käynnissä oleva aseellinen konflikti.

Kokonaisvaltaisemman kuvan saamiseksi ihmisoikeuksien suojelusta yritysten ihmisoikeusvaikutuksilta jatkotutkimus voisi keskittyä tarkkailemaan myös YK:n ohjaavien periaatteiden toista ja kolmatta pilaria. Esimerkiksi ihmisoikeusrikkomusten

uhrien pääsy yrityksen kotimaan oikeusjärjestelmiin, rikkomuksista langetetut tuomiot, tai urheille määrätyt korvaukset tarjoaisivat laajemman kuvan ihmisoikeussuojelun todellisesta tilasta. Myös toisen pilarin, eli yritystensä itsensä ihmisoikeusvelvollisuuksien tarkastelu avaisi todellisten käytäntöjen toimivuutta. Olisi mielekästä tarkastella, kuinka esimerkiksi yksityisen sektorin toimijat, jotka eivät ole valtion omistajuusohjauksen alla, noudattavat ihmisoikeuksia toimissaan ulkomailla ja pannaanko esimerkiksi huolellisuusvelvoitteita todellisuudessa käytäntöön. Sosiaalisen kaupankäynnin takaamiseksi on luotu monenlaisia ohjesääntöjä, kuten OECD:n ohjeet monikansallisille yrityksille. Olisikin mielekästä tarkastella kuinka hyvin valtion yrityksille asettamat suojelutoimenpiteet todellisuudessa toimivat. Aihepiiri tarjoaa siis runsaasti mahdollisuuksia tutkimukselle myös tulevaisuudessa, ja aiheeseen liittyvän läpinäkyvyyden lisääntyminen tutkimuksen avulla olisi mahdollisesti jo itsessään ihmisoikeuksien suojelua lisäävä keino.

10. LÄHDELUETTELO:

KIRJALLISUUS:

Aaltola, Juhani & Valli, Raine. (2001) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Anttila, A., Melin, H., Räsänen, P., (2005). *Tutkimus Menetelmien Pyörteissä*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Augenstein, D., & Kinley, D. (2013). *When Human Rights "Responsibilities" become Duties: The Extra-Territorial Obligations of States that Bind Corporations*. No.1. Cambridge: Cambridge University Press.

Brysk, A. (2009). *Global Dood Samaritans*. Oxford: Oxford University Press.

Chinkin, C. (1989). "The Challenge of Soft Law: Development and Change in International Law". *International And Comparative Law Quarterly*, 38(04), 850-866.

Costa, K. (2012). *The extraterritorial Application of Selected Human Rights Treaties*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Debuquois, C., & Cordes, K. (2016). Extraterritorial Obligations of States and the Right to Food. In P. Thompson & D. Kaplan, *Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics*. No.1. Dordrecht: Springer.

De Schutter, O., Eide, A., Khalfan, A., Orellana, M., Salomon, M., Seiderman, I. (2012). "Commentary to the Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the area of Economic, Social and Cultural Rights", *Human Rights Quarterly* 34: 1084–1169.

Dunne, T., & Hansen, L. (2009). Human Rights in International Relations. In M. Goodheart, *Human Rights: Politics and Practice*. No.1. Oxford: Oxford University Press.

Farrall, J., & Rubenstein, K. (2009). *Sanctions, Accountability and Governance in a Globalised World*. No.1. Cambridge: Cambridge University Press.

- Fasterling, B., & Demuijnck, G. (2013). "Human Rights in the Void? Due Diligence in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights". *Journal Of Business Ethics*, 116(4), 799-814.
- Fossum, J. (2006). Gidsland and Human Security: Cosmopolitan Vehicles?. *International Journal*, 61(4), 813.
- Gladh, T. (2006). *Being Indirect – a Viable Way to Assess Legal Responsibility for Corporations' Human Rights Violations Abroad?* (Master). University of Lund.
- Gotzmann, Nora (2009). "Legal Personality of the Corporation and International Criminal Law: Globalisation, Corporate Human Rights Abuses and the Rome Statute", *Queensland Law Student Review* 1(1): 36-54.
- Eriksson, P. & Koistinen, K. (2005): *Monenlainen tapaustutkimus*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus S
- Hanikka, K., Korpela, P., Mähönen, A., Nyman, C. (2007) *Yrityksen yhteiskuntavastuu ja sosiaalinen yritystoiminta*. Kerava: Savion Kirjapaino.
- Herman, J. (2006). "The Dutch Drive for Humanitarianism: Inner Origins and Development of the Gidsland Tradition and Its External Effects". *International Journal*, 61(4), 859.
- Klabbers, J. (2013). *International law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kohlbacher, F. (2006). "The Use of Qualitative Content Analysis in Case Study Research". *Forum: Qualitative Social Research*, 7(1), 1-30.
- Krasner, S. (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press.
- Ku, J. (2012). "The Limits of Corporate Rights Under International Law". *Chicago Journal Of International Law*, 12(2).
- Langford, M., Vandenhole, W. (2013) *Global Justice, State Duties: The Extraterritorial Scope of Economic, Social and Cultural Rights in International Law*. New York: Cambridge University Press.
- Lipson, M. (2007). "Peacekeeping: Organized Hypocrisy?". *European Journal of International Relations*, 13(1), 5-34.

Lui, A. (2012). *Why Canada Cares: Human Rights and Foreign Policy in Theory and Practice*. No.1. McGill-Queen's University Press.

McCorquodale, R., & Simons, P. (2007). "Responsibility Beyond Borders: State Responsibility for Extraterritorial Violations by Corporations of International Human Rights Law". *Modern Law Review*, 70(4), 598-625.

Mearsheimer, J. (2006). Structural Realism. In T. Dunne, M. Kurki & S. Smith, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. No.1. Oxford: Oxford University Press.

Milanovic, M. (2011). *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties: Law, Principles, and Policy*. Oxford: Oxford University Press.

Muchlinski, P. (2001). "Human Rights and Multinationals: Is there a Problem?" *International Affairs*, 77(1), 31-47.

Pak, N. & Nussbaumer, J. (2009) *Beyond Impunity: Strengthening the Legal Accountability of Transnational Corporations for Human Rights Abuses*, (Working Paper 45), Hertie School of Governance.

Panda, B. (2013). "Multinational Corporations and Human Rights Violations". *Journal Of Financial Crime*, 20(4), 422-432.

Pedersen, E. (2015). *Corporate social responsibility*. SAGE Publishing Ltd.

Perkins, R., & Neumayer, E. (2010). "The Organized Hypocrisy of Ethical Foreign Policy: Human Rights, Democracy and Western Arms Sales". *Geoforum*, 41(2), 247-256.

Petric, E. (2013). *Foreign Policy: from Conception to Diplomatic Practice*. Leiden: Martinus Nijhoff.

Pettigrew AM (1997) "What is a Processual Analysis?" *Scandinavian Journal of Management*, 11(3) 337–348.

Pogge, T. (2000). "The International Significance of Human Rights". *The Journal Of Ethics*, 4(1), 45-69.

Reus-Smit, C. (2001). "Human Rights and the Social Construction of Sovereignty". *Review Of International Studies*, 27(04).

Ruggie, J. (2008a). *Obstacles to Justice and Redress for Victims of Corporate Human Rights Abuse*. Oxford Pro Bono Publico: Oxford.

Ruggie, J. (2008b). "Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights". *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 3(2), 189-212.

Sigrun, Skogly, & Gibney (2010). *Universal Human Rights and Extraterritorial Obligations*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Smith, K., & Light, M. (2001). *Ethics and foreign policy*. No.1. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, S., Hadfield, A., & Dunne, T. (2008). *Foreign policy*. No.1. Oxford: Oxford University Press.

Sundelius, B. (1989). *The Committed neutral*. Boulder: Westview Press.

Tuomi, J. and Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. No. 5. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy.

Waltz, K. (1993). "The Emerging structure of International Politics". *International Security* 18 (2): 44-79.

Weldes, J. (1996). "Constructing National Interests". *European Journal of International Relations*, 2(3), 275-318.

Hallitusten julkaisut:

Aija Vallela (2015). *Suomen lainsäädäntö, kansainvälinen liiketoiminta ja ihmisoikeudet*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu: Kilpailukyky 14/25. Työ- ja elinkeinoministeriö. Saatavissa <<https://tem.fi/documents/1410877/2869440/Suomen+lains%C3%A4%C3%A4d%C3%A4nt%C3%B6%2C+kansainv%C3%A4linen+liitetoiminta+ja+ihmisoikeudet.pdf/b88c444a-d1b7-4d2b-91ee-d1c52831da94>>, luettu 11.12.2016.

Government Offices of Sweden (2009). *Human Rights in Swedish Foreign Policy*. Saatavissa <<http://www.regeringen.se/contentassets/57200b8537a7487b81d89fdcba4936ac/ud-info---fact-sheet-human-rights-in-swedish-foreign-policy>>, luettu 10.01.2018.

Government Offices of Sweden (2015a). *Sweden's Export Strategy*. Saatavissa <http://www.government.se/information-material/2015/09/swedens-export-strategy/>, luettu 13.02.2018.

Government Offices of Sweden (2015b). *Sweden's National Action Plan for Business and Human Rights*. Saatavissa <<http://www.government.se/press-releases/2015/08/swedens-national-action-plan-for-business-and-human-rights-to-support-swedish-exports/>>, luettu 15.2.2018.

Government Offices of Sweden. (2015c). *State-owned enterprises*. Saatavissa <<http://www.government.se/how-sweden-is-governed/state-owned-enterprises/>>, luettu 10.01.2018.

Ministry of Enterprise, Energy and Communications (2007). *Guidelines for External Reporting by State-Owned Companies*. Saatavissa < <http://www.government.se/contentassets/>> luettu 06.10.2016.

Oikeusministeriö (2017). *Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017–2019*. Saatavissa <<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79277>>, luettu 10.1.2018.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2016). *Vastuullisuusraportointi: Vastuullisuusraportointi velvoittavaksi – mitä vaaditaan ja keneltä*. Saatavissa <<http://tem.fi/vastuullisuusraportointi>>, luettu 10.01.2018.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2014). *YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden kansallinen toimeenpanosuunnitelma*. Saatavissa <<https://tem.fi/documents/1410877/2859687/YKn+yrityksi%C3%A4+ja+ihmisoikeuksia+koskevien+ohjaavien+periaatteiden+kansallinen+toimeenpanosuunnitelma+21102014.pdf>>, luettu 15.02.2018.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2013). *Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet: Yhdistyneiden kansakuntien "suojele – kunnioita – korjaa" -kehyksen täytäntöönpano*. Saatavissa <http://tem.fi/documents/1410877/2870803/Yrityksi%C3%A4+ja+ihmisoikeuksia+koskevat+ohjaavat+periaatteet_su.pdf/ba12d115-4b4d-47e8-a94c-af07956a032a>, luettu 16.2.2018.

Ulkoasiainministeriö (2018). *Team Finland -toiminta ulkoministeriössä*. Saatavissa

<<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=49296>>, luettu 10.1.2018.

Ulkoministeriö (2015). *Ulkoministeriön toiminnan painopisteet*. Ulkoasiainministeriö.

Saatavissa

<<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=49221&contentlan=1&culture=fi>>, luettu 5.3.2016.

Kansalaisjärjestöt

Fian International (2013). *Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the Area of Economic, Social and Cultural Rights*. Heidelberg: Fian International.

Finnwatch. (2012). Tarkastelussa valtion omistamien yritysten vastuullisuus - Finnwatch.

Saatavissa <<https://www.finnwatch.org/fi/uutiset/36-tarkastelussa-valtion-omistamien-yritysten-vastuullisuus>>, luettu 09.08.2017.

Global Justice Now (2016). '10 biggest corporations make more money than most countries in the world combined'. *Global Justice Now*. Saatavissa <<http://www.globaljustice.org.uk/news/2016/sep/12/10-biggest-corporations-make-more-money-most-countries-world-combined>> luettu 15.2.2018.

ICAR (2018). *Assessment of Existing Action Plans on Business and Human Rights*. The International Corporate Accountability Roundtable. Saatavissa <<https://www.icar.ngo/>>, luettu 03.04.2017.

Swedish Institute (2013). Sweden Leads by Example in Corporate Social Responsibility. Saatavissa <https://www.sweden.se/wp-content/uploads/2013/11/CSR-high-resolution1.pdf>, luettu 06.07.2017.

Transnational Institute (2013). State of Power 2013. Saatavissa <<https://www.tni.org/en/publication/planet-earth-a-corporate-world>>, luettu 05.10.2015.

Wee, C, (2007). *Regulating the Human Rights Impact of State-owned Enterprises: Tendencies of Corporate Accountability and State Responsibility*, International Commission of Jurists: Danish Section. Saatavissa <<https://business-humanrights.org/sites/default/files/reports-and-materials/State-owned-enterprises-Oct-08.pdf>>, luettu 21.3.2017.

Zerk, J. (2010). *Extraterritorial Jurisdiction: Lessons for the Business and Human Rights Sphere from Six Regulatory Areas* (Working Paper No. 59). Corporate Social Responsibility Initiative. Saatavissa > https://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/CSRI/publications/workingpaper_59_zerk.pdf>, luettu 15.11.2017.

Lait ja asetukset

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2011). Directive on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. 2011/36/EU.

Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1976). Hyväksytty yleiskokouksessa 16.12.1966. A/RES/2200A(XXI)

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1976). Hyväksytty yleiskokouksessa 16.12.1966. A/RES/21/2200.

Kansainvälisten järjestöjen tuottamat dokumentit:

YK (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1.

YK (2001a). United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" framework. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner.

YK (2001b). Report of the International Law Commission. A/56/10.

Sanomalehdet:

Inman, P. (2016). "Study: big corporations dominate list of world's top economic entities". The Guardian. 12.09.2016. Uutinen.

Laakso, Leena (2015). "Lapsityövoima vei Stora Enson mustalle listalle". Kauppalehti. 18.02.2015. Uutinen.